

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN EDUCATION, PSYCHOLOGY AND SOCIAL RESEARCH 33

PENTTI ALANEN

TIETO JA DEMOKRATIA

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO, JYVÄSKYLÄ 1976

PENTTI ALANEN

TIETO JA DEMOKRATIA

ESITETÄÄN JYVÄSKYLÄN YLIOPISTON YHTEISKUNTATIETEELLISEN
TIEDEKUNNAN SUOSTUMUKSELLA JULKISESTI TARKASTETTAVAKSI
SALISSA II 212 JOULUKUUN 11. PÄIVÄNÄ 1976 KELLO 12

TIETO JA DEMOKRATIA

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN EDUCATION, PSYCHOLOGY AND SOCIAL RESEARCH 33

PENTTI ALANEN

TIETO JA DEMOKRATIA

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO, JYVÄSKYLÄ 1976

URN:ISBN:978-951-39-8892-0
ISBN 978-951-39-8892-0 (PDF)
ISSN 0075-4625

ISBN 951-677-723-6

COPYRIGHT © 1976, by
University of Jyväskylä

Jyväskylässä 1976 Kirjapaino Oy Sisä-Suomi

SISÄLLYSLUETTELO

JOHDANTO	1
KAKSI TODELLISUUDEN KÄSITYSTÄ	10
1. Maailman käsittämistapojen historiasta	10
2. Heuristinen tarkastelumalli	16
3. Positivistin todellisuudenkäsityksestä	17
4. Aristotelikon todellisuudenkäsityksestä	28
5. Traditioitten tietoteoreettinen rinnakkaisuus	33
6. Aristotelinen maailmankuva	35
7. Positivistinen maailmankuva	36
8. Komplementaariset teoriat	44
9. Kielen merkityksen ongelmasta	50
10. Ihmisen toiminnan selittämisestä	54
KAKSI DEMOKRATIAN KÄSITYSTÄ	59
1. Demokratiakäsitysten historiasta	59
2. Demokratiakäsitysten aksioomat	62
3. Länsimaisen demokratian kehityksestä ja vakiintuneista käsi- tyksistä	65
4. Positivismin esiintyminen yhteiskunnallisessa vallankäytössä ..	73
A. Puolueet verrattuina kapitalisteihin	73
B. Enemmistöperiaate	87
C. Valtio ja lähidemokratia	96
5. Sisältödemokratian malli	101
LOPPUSANAT	115
TIIIVISTELMÄ	119
SUMMARY: EPISTEMDLOGY AND DEMOCRACY	123
VIITTEET	127
KIRJALLISUUTTA	130

Koko modernin maailmankatsomuksen pohjana on harha, että niin sanotut luonnonlait olisivat luonnonilmiöiden selityksiä. Niinpä ihmiset pysähtyvät luonnonlakien edessä, aivan niin kuin ne olisivat jotakin koskematonta. - Kuten entisaikojen ihmiset pysähtyivät Jumalan ja Kohtalon edessä. Molemmat ovat oikeassa - ja väärässä. Tosin vanhan ajan ihmiset olivat sikäli selkeämpiä, että he myönsivät selittämislääkseen olevan selvän päätepisteen, kun taas uusi järjestelmä pyrkii antamaan kuvan, että kaikki on selitetty.
(Wittgenstein, Tractatus, 6.371 ja 6.372)

ALKUSANAT

Tämän työn ensimmäisenä tavoitteena ei ole vähentää demokratian tutkimisessä avoimina olevien kysymysten määrää esittämällä analysoitu vastaus johonkin yleisesti pohdittuun kysymykseen, vaan pikemminkin lisätä niiden määrää yrittämällä esittää tarkasteltavaksi näkökulma, josta käsin demokratian ongelmat näyttävät toisenlaisilta kuin aikaisemmin. Vaikka kirjoittajan oma kanta on näkyvässä, ei tarkoituksena ole pyrkiä sitovasti todistamaan toista kahdesta demokratian käsityksestä oikeaksi. Sen sijaan yritetään osoittaa, että tietty todellisuuskäsitys ja tietty käsitys demokratiasta ovat riippuvaisia toisistaan. Tavoitteena on kahta eri teoriaa vertailemalla saada esille ne syyt, jotka tiedottomina vaikuttavat demokratian käsityksiimme. Tämän jälkeen entinen käsitys voidaan hyväksyä edelleen tietoisesti tai hylätä ja pyrkiä vaihtamaan toisiin tietoisiin perusteihin.

Tutkimukseni vihdoin valmistuessa olen ennen kaikkea kiitollinen professori Reijo Wileniukselle, jonka kärsivällisyyttä olen viime vuodet koetellut. Hän on nähnyt runsaasti vaivaa poistaakseen tarkasteluni virheitä. Siihen nähden olisi ollut kohtuullista, että olisin voinut kiittää kirjoittamalla paremman esityksen.

Ennakkotarkastajien, apulaisprofessori Lauri Rauhalan ja vt. professori Ralf Heleniuksen kritiikit ovat myös hyödyttäneet minua suuresti, varsinkin kun he molemmat ovat jo työn varhaisemmissa vaiheissa tutus-

tuneet siihen ja esittäneet näkökantojaan, jotka olen pyrkinyt ottamaan huomioon. Apulaisprofessori Lea Pulkkinen on julkaisusarjan toimittajana joutunut tekemään runsaasti työtä korjatessaan esitystapaani julkaisukelpoiseksi.

Johdannon ja tiivistelmän kieliäsun on tarkastanut FM Pirkko Pulakka. Englanninkielisen tiivistelmän kielen on tarkastanut B.A. Michael Freeman. Käsikirjoituksen puhtaaksikirjoittamisesta kiitän Orvokki Sampiota. Kuviot on piirtänyt vaimoni Maija-Liisa Alanen. Jyväskylän Yliopistoa kiitän työni hyväksymisestä julkaisusarjaansa "Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research".

Ennen kaikkea olen kiitollinen vaimolleni Maija-Liisalle. Hänen ansiotyönsä on olennaisesti antanut minulle taloudelliset mahdollisuudet paneutua tähän tutkielmaan. Sen lisäksi hän on ymmärtäväisyydellään viime kädessä saanut aikaan työni valmistumisen.

Loimaalla syyskuussa 1976

Pentti Alanen

JOHDANTO

Jokainen katsoo nykyisin kannattavansa demokratiaa. Mitä demokratia on? Jokainen katsoo nykyisin vastustavansa positivismia. Mitä positivismi on?

Nämä kaksi viime vuosien yhteiskuntateoreettisen keskustelun suggestiivisinta iskusanaa ovat edelleen epäselviä. Keskustelussa ei kukaan silti näytä myöntävän tätä epäselvyyttä eikä edes aseta kysymyksen kohteeksi sitä vaistonvaraista mielikuvaansa, johon hänen käsityksensä demokratiasta tai positivismista nojaa. Tuntuu siltä, että keskustelua näistä aiheista voidaan käydä loputtomasti; silti ei pidetä tarpeellisena asettaa tarkastelun kohteeksi sitä käsitettä, jota kannatetaan tai vastustetaan.

Demokratiasta puhutaan paljon. Tuskin voi löytää aihetta, jota ei politiikassa ja muussakin yhteiskuntaelämässä tai yhteiskuntatieteellisissä tutkimusaiheissa käsiteltäisi demokratian näkökulmasta. Kaikki yritetään tehdä kansanvaltaiseksi. Tasa-arvoa yritetään lisätä kiitettävällä innolla joka asiassa.

Yritysdemokratian käsite oli joitakin vuosia sitten keskeinen tarkastelukohde. Sen kanssa samanaikaisesti tuotiin esille teoreettiseksi sukulaiseksi nähty kysymys kouludemokratiasta ja yliopiston hallinnon uudistuksesta. Samaan aikaan väiteltiin tiedotusvälineistä. Kolmantena alueena oli valtiosäännön uudistustyö. Demokratiaan liittyviä aiheita on monia muitakin, mutta näillä kolmella on tietty virallinen asema, koska niistä on olemassa komiteamietinnöt, joissa käsitykset demokratian vaatimuksista on yritetty pukea konkreettisiin toimintaehdotuksiin (Yritysdemokratiakomitean mietintö 1970: A 3; Viestintäpoliittisen komitean osamietinnöt I - V 1974; Valtiosääntökomitean välimietintö 1974: 27). Tällaisen täsmällisen aineiston tarkastelu voi olla hyödyllisempää

2.

kuin laajan ja irrallisia, vaikkapa hyviäkin näkökantoja sisältävän julkisen keskustelun systematisointiyritys. Konkreettisissa kannan-
oluissa on jouduttu sitoutumaan sellaisiin konkreetteihin käsilyksiin
demokratian luonteesta, jotka analyysi voinee paljastaa.

Onko näissä demokratisointipyrkimyksissä päästy eteenpäin? Onko
ongelmat ratkaistu? Mielestäni ei lainkaan. Vilkkaasta keskustelusta
huolimatta mietintö toisensa jälkeen näyttää jäävän vaille seurauksia.
Uudistukset kuivuvat kokoon; entinen käytäntö jää voimaan tai todetaan
sittenkin paremmaksi. Keskustelu tyrehtyy, kun kyllästyttään jauhaamaan
samoja mielipiteitä yhä uudestaan.

Onko keskustelu demokratiasta siis käynnistetty keinotekoisesti?
Mielestäni ei. On olemassa todellinen ja kipeä tarve kehittää yhteiskun-
nan demokratiaa. Yritykset eivät vain näytä onnistuvan. Syynä tähän voi-
daan pitää sitä, ettei poliittinen, yhteiskuntateoreettinen ja -filoso-
finen tarkastelu ole kyennyt saamaan tehokasta otetta asiastaan. Asioi-
den ytimeen ei ole päästy. Huolimatta kiitettävästä innosta metodinen
ote ei ole johtanut kohti tavoitetta. Vaistomaisesti tajuttuja demokra-
tian ongelmia ei ole saatu tietoisien teoreettisen otteen hallintaan.
Siksi herää ajatus siitä, että vika voi ollakin niissä metodeissa, lä-
hestymistavoissa, ennakkoluuloissa, sitoumuksissa, joita valittuihin
tarkastelutapoihin sisältyy.

Demokratian ja tiedon suhteitten ongelma tulee tässä esiin yhdestä
näkökulmasta. Nykyisin vallalla oleva todellisuudenkäsitelmä on yksipuo-
linen ja sitoutunut tietoisesti ja tiedostamatta aivan määräteorioihin
tietämisen luonteesta. Tässä sitoutumisessa se voi etäännyä mahdolli-
suuksista harkita toisenlaisia demokratian tutkimisen vaihtoehtoja. Kä-
sitelmäni on, että nämä esteet asettaa nykyisin se maailmankuva, jota
nimitetään "positivismiksi".

Positivismi-käsite on ollut jo vuosia kiihkeän riidan aiheena. Sitä
käytetään myös runsaasti väärin ja epätasaisesti. Siksi on vaaditta-
va tarkkaa selvitystä siitä, mitä positivismilla tarkoitetaan. Esityk-
seni ensimmäisen pääosan muodostaa yritys määritellä tämä käsite. Ana-
lyysin kohteena olevat teesini demokratian ja positivismin suhteista
ovat seuraavat:

1. Demokratian kriisi ei ole erillinen ilmiö, vaan syvässä aatehisto-
riallisessa riippuvuussuhteessa laajaan filosofian, tieteen, maailman-

kuvan ja yhteiskuntaelämän murrokseen.

2. Käsityksemme demokratiasta ovat läheisesti yhteydessä todellisuuden käsityksemme, joka on positivistinen, vaikka emme ole siitä tietoisia.

3. On tunnettua, että länsimaisen kulttuurin historiassa voidaan erottaa kaksi päätraditiota todellisuuden käsittämistavoissa. Jo nykyisin olisi vallalla toisenlainen todellisuuden käsitys, aristotelinen viitekehys, olisi demokratian käsityksemmekin toisenlainen.

Tieteen teoriassa sellaista tilannetta, jossa eteenpäin pääseminen ei enää onnistukaan entisin keinoin, on viime aikoina alettu nimittää Kuhnin (1968) mukaan tieteen kriisivaiheeksi. Tällaiselle vaiheelle pitäisi olla ominaista, ettei lähes automaattisesti ja tiedottomasti sovellettu metodiikka enää itsestään täytäkään sille asetettuja vaatimuksia. Tällöin erityistieteellinen tutkimus joutuu tilanteeseen, jossa ei tiedetä, mitä pitäisi tehdä eteenpäin pääsemiseksi. Kuhnin mukaan kriisistä voidaan päästä eroon vain uudistamalla viitekehys, eli Kuhnin omaa termiä käyttäen "paradigma". Tutkimuskohde on hahmotettava niin, että entiset piilevät ennakkoluulot, tiedottomat sitoumukset paljastetaan, tehdään näkyviksi ja osoitetaan mahdollisesti tarpeettomiksi ehdoiksi, jotka ovat rajoittaneet metodisia mahdollisuuksia asettaa kohde tutkimuksen alaiseksi.

Kuhnin käsityksistä on keskusteltu runsaasti. Kritiikistä huolimatta voitaneen katsoa, että tätä teoriaa pidetään nykyisin periaatteessa hyvin paljolti oikeaan osuvana. Nähdäkseni myös demokratian teorian ja käytännön kriisiä voidaan pitkälle tarkastella tämän käsityksen mukaisesti.

Kysymys demokratiasta on luonnollisessa historiallisessa yhteydessä kiistaan kommunismin ja ns. länsimaisen demokratian välillä. Nykyisin molempien kannattajat väittävät olevansa demokraattisia ja arvostelevat toisiaan demokratian puuttumisesta. Sanalla "demokratia" on nykyisin niin myönteinen merkitys, ettei kukaan uskalla esiintyä demokratian vastustajana. Kuten Rainio (1968,201) toteaa, sanaa "demokraattinen" käytetään suurin piirtein merkityksessä "hyvä". Tällä sanalla on kuitenkin ollut ja on yhä eräissä yhteyksissä 'teknisempi, valtio-opillisempi' merkitys, jolloin demokratian tunnusmerkeiksi luetellaan eräitä lähinnä länsi-eurooppalaisissa valtioissa tavattavia laitoksia ja menettelyta-

poja. Vain tällainen "demokratia"-sanan merkitys tekee ymmärrettäväksi, miksi Lenin (1946) kiivaasti vastusti demokratiaa; kommunismihan nykyään kannattaa demokratiaa - sanan merkityksen vaihduttua.

Wilenius (1972, 51) toteaa, että ratkaisemattomat yhteiskunnalliset ongelmat ovat kasaantumassa. Suuri osa näistä ongelmista on tavalla tai toisella yhteydessä myös demokratian ongelmaan. Avoimista kysymyksistä voidaan lueta edellä mainittujen lisäksi talouselämän ja poliittisen vallan suhteet, puoluevallan kasvu, virkavallan kasvu, oikeuslaitoksen asema, tieteen asema valtiossa, kuntien ja valtion suhteet, kunta-uudistus, väliportaan hallinto, lähidemokratian muodot, opetuslaitoksen asema, verorasituksen kasvu ja jakaantuminen, kehitysalueitten tasavertaisuus jne.

Monet näistä ongelmista ovat syntyneet ja kärjistyneet tieteellisteknisen kehityksen vuoksi. Voimme vaikuttaa maailmaan tehokkaammin, nopeammin ja pitempiaikaisemmin, mutta tässä vaikuttamisessa päätösvalta näyttää siirtyvän itsestään toisiin, ehkä vääriin kohtiin yhteiskuntaa, ilman tietoista harkintaa ja valintaa. Samalla näyttää siltä, ettei entinen, hitaasti muuttuvan yhteiskunnan aikana vakiintunut tapa, traditio, normi enää kykene pitämään yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisuvauhtia tekniikan tasalla. Näyttää heräävän luonnollinen vaatimus kehittää yhteiskuntaa koskevat ja humanistiset tieteet "yhtä pitkälle kuin luonnontieteet". Kun luonnontieteet näyttävät edistyvän nopeasti, pyritään ottamaan niiden menetelmistä mallia.

Luonnontieteitten malliluonne tulee esiin myös demokratiaa tutkittaessa. Käsityksemme on, että demokratia on "hyvää". Kannan ottaminen yksityisissä konkreettisissa tilanteissa siihen, mikä "olisi hyvää", tuntuu väistämättä edellyttävän, että tiedämme yleisesti, mitä "hyvä" on, jotta osaamme dedusoida yleisestä laista yksityiseen tapaukseen selityksen. Tämä mielikuva on kuitenkin voimakkaasti luonnontieteitten teoriakäsityksen alainen: ei ole tietoteoreettisesti itsestään selvää, että kaikki todellisuudenkäsitykset vaatisivat yleistä "hyvän" teoriaa perustaksi yksityistapausten arvioinnissa. Tällainen vaatimus syntyy sellaisessa maailmankuvassa, jossa ihanteena ovat ikuinen, absoluuttinen, ajasta riippumaton looginen laki ja käsitys tieteestä valmiina tilana, "final state", jota tutkimuksen avulla yhä lähestytään. Aristotelisten teorioiden historiallinen ote johtaa toisen tyyppiin vaati-

muksiin teorian luonteesta. Ongelma on siten selvästi yhteydessä siihen tietoteoreettiseen problematiikkaan, joka syntyy tarkasteltaessa ihmisen tietoista toimintaa ja siitä tehtävissä olevien päätelmien tietoteoreettista luonnetta ja suhdetta luonnontieteelliseen tietoon.

Yhteiskuntatieteilijät hankkivat usein tarvitsemansa empiirisen aineiston haastatteluilla tai kyselykaavakkeilla. Puuttumatta näihin metodeihin liittyviin monenlaisiin ongelmiin pidän demokratian tutkimisessa näitä menetelmiä paljastavampana sitä eräänlaista "leniniläistä" metodiikkaa, jossa:

Ihmistä ei arvioida sen mukaan, mitä hän itsestään sanoo tai ajattelee, vaan hänen tekojensa mukaan. Filosofeja ei pidä arvioida niiden nimikilpien mukaan, joita he itse itselleen ripusteleivat, vaan sen mukaan, kuinka he tosiasiallisesti ratkaisevat teoreettisia peruskysymyksiä, kenen kanssa he kulkevat käsi kädessä, mitä he opettavat ja mitä heidän oppilaansa ja kannattajansa ovat heiltä oppineet (Lenin 1971, 282).

Marxin (1970, 17) käsitys on aivan sama hänen todetessaan: "Yhtä vähän kuin yksilöä voi arvioida sen mukaan mitä hän itse ajattelee itsestään - - ."

Tämä periaate ei ole marxilaisen teorian yksinomaisuutta vaan varsin yleisesti kannatettu. Niinpä Einstein (1954, 270) toteaa:

Jos haluatte päästä selville niistä metodeista, joita teoreettiset fyysikot käyttävät, neuvon teitä seuraamaan tarkasti yhtä periaatetta: älkää kuunnelko heidän sanojaan, kiinnittäkää huomionne heidän tekoihinsa.

Käsitys ei ole ristiriidassa sen periaatteen kanssa, jota korostetaan behaviorismin kritiikissä: ihmisen omat käsitykset todellisuudesta ovat hänen toimintansa tieteellisen ymmärtämisen ja selittämisen olennainen osa. (Vrt. Wileniuksen argumentointia 1970, 158 - 169.) On vain niin, etteivät tosiasialliset käsitykset aina olekaan tietoisia käsityksiä (Hintikka 1969, 75 - 87) tai julkisesti kannatettu periaate vastaakaan tosiasiallisesti noudatettua strategiaa (Habermas 1970b, 146 - 168). Käytännöllisissä toimintaehdotuksissa, suunnitelmissa ja teoissa paljastuvat ne piilevät käsitykset, joihin toimiva ihminen nojaa, vaikei hän ole itse niistä tietoinen vaan saattaa jopa julistaa äänekkäästi vastustavansa sellaisia käsityksiä, joita toiminnallaan tukee. Yritän osoittaa, että suomalaisessa keskustelussa demokratiasta tällainen tilanne on hyvin yleinen.

Jos ihmisen omat käsitykset todellisuudesta ovat hänen toimintansa tutkimisen olennainen osa, syntyy luonnollisesti metodinen kysymys: millainen käsitys todellisuudesta on sillä henkilöllä, joka näkee rationaaliseksi ehdottaa jotakin toimintatapaa. Näyttää siltä, että on mahdollista rekonstruoida ihmisen todellisuuskäsitystä ja muuttaa tiedottomia kannanottoja esittäjälleen tietoisiksi. On ilmeistä, että tämä ajatus on lähellä Freudin tarkastelutapaa ihmisen tajunnan tietoisista ja tiedottomista kerroksista. Hermeneuttisen tieteenfilosofian piirissä psyyken tutkiminen on keskeisen mielenkiinnon kohteena. Habermas (1970a, 262) katsoo psykoanalyysin muodostavan hermeneuttisten tieteitten mallitapauksen. Edelleen näyttää ilmeiseltä, että tämä ajattelutapa on yhteydessä ns. praktisen syllogismin kaavioon, joka pyrkii kuvaamaan ihmisen rationaalisen toiminnan luonnetta:

Henkilö A haluaa, että B.

A tietää, että B:n saavuttamiseksi on tehtävä C.

Johtopäätös: A ryhtyy tekemään C:tä.¹

Näyttää edelleen ilmeiseltä, että rationaalisesti toimivan ihmisen käsitykset, tiedot, voidaan analysiä huomattavasti selkeyttävästi jakaa Wileniuksen (1975, 22) ehdottamalla tavalla tilanne-, päämäärä- ja menetelmätietoon. Tämän jaon luontevuudesta on osoituksena sen esiintyminen jokseenkin samanlaisena Leontjevillä (1975, 17 - 18) ja Ozbekhanilla (1969, 151 - 155).

Yhä käydään laajaa tietoteoreettista keskustelua siitä, onko praktiseen syllogismiin liittyvä ymmärtävä metodi aito tieteellinen selitystapa vai onko se palautettavissa luonnontieteissä vallalla olevaan kausaaliseen selitysmalliin ja tällöin lähinnä ns. subsumptio- eli peittävän lain malliin, jota edustaa Hempel - Oppenheim-skeema (Hempel 1966, 51):

Yleiset luonnonlait (ajattomina totuuksina).

Selitystä tai ennustusta tarvitseva ilmiö.

Selitys: Deduktiopäätelmä yleisestä laista yksityiseen tapaukseen.

Jokseenkin selvästi voidaan väittää, että positivistit ovat ne, jotka katsovat ihmisen rationaalisen toiminnan selittämisen olevan palautettavissa kausaaliseen selittämiseen ja "ikuisiin lakeihin", joita yhteiskuntatiedekin etsii. (Tämä ei kuitenkaan ole riittävä positivist-

min määritelmä vaikkakin kuvanee oikein sen yhtä piirrettä.) Positiivismin vastustajat taas katsovat, ettei ihmisen toiminnan selittäminen ole palautettavissa luonnontieteissä nykyisin vallalla olevaan selitystapaan. Tähän kiistaan liittyvä kirjallisuus on laaja. Hempelin, Drayn ja Taylorin klassisten tarkastelujen ohella voidaan mainita Nagel (1968, 447 - 606), Stegmüller (1969, 335 - 427), Habermas (1971a), Wilenius (1967, 1975), Winch (1970), von Wright (1971a), Rauhala (1974b) ja Aarnio (1975).

Termin "positivismi" käyttö herättää yhä runsaasti aggressioita. Siksi vaatimus päästä sopimukseen tämän käsitteen merkityksestä on ollut ajankohtainen jo useita vuosia, Suomessa erityisesti kuuluisasta Ahmavaara - Hintikka-kiistasta lähtien (noin vuonna 1970). Tätä vaatimusta ei ole vielä kuitenkaan tyydyttävästi täytetty, vaikka monissa osakysymyksissä on esitetty pitävää positivismin kritiikkiä, suomalaisessa filosofiassa esim. Krohn (1949, 1950, 1967), Wilenius (1967, 1975), Routila (1970a, 1971), Rauhala (1974b) jne. Kuten Krohn (1950, 286) kuitenkin toteaa, positivismi on palannut ja palaa yhä uudelleen uusissa muodoissa kritiikistä huolimatta. Siksi voidaan olettaa, että on olemassa jokin perustava maailman käsittämistapa, joka on niin vahvasti ankkuroitunut todellisuudenkäsitykseen, ettei siitä seuraavien päätelmien kritiikkikään riitä kumoamaan itse peruskäsityksiä. Siksi tehokkaan kritiikin olisi päästävä käsiksi tämän maailmankuvan ontologisiin sitoumuksiin eikä vasta tämän ontologian vaikutuksiin eri tieteissä, jos aiotaan saada aikaan kestävä kritiikki.

Voidaan huomauttaa, että juuri tällaisen perustavan ontologisen kritiikin ovat esittäneet tietoteorioissaan Kant, Hegel, Marx ja Heidegger. Nykyhetken positivismin kritiikin tehtävänä olisi tällöin tuoda esiin ne syyt, jotka estävät positivismia ymmärtämästä näitä tietoteorioita oikein. Tässä esityksessä positivismi yritetään määritellä pääosin luonnontieteitten avulla, koska varsin yleisesti katsotaan luonnontieteitten tietoteorian ja positivismin olevan sama asia. Tämä kysymys on kuitenkin tavattoman problemaattinen.

Kirjallista esitystä voidaan tarkastella monesta näkökulmasta:

1) onko kirjoittajan käsitys "oikea", 2) saako lukija oikean käsityksen kirjoittajan käsityksestä, 3) perustelee kirjoittaja ehkä intuitiivisesti oikeaa ajatustaan virheellisiksi osoitettavin perusteluin, 4) käyt-

tääkö kirjoittaja korrekkeja esimerkkejä tai toisen teorian kumoamistaan oman teoriansa todisteena, vaikka oma teoria olisi väärä ja 5) onko kirjoituksen avaama näkökulma tieteellisesti hedelmällinen, vaikka se olisi väärä. Tieteellisestä keskustelusta voidaan löytää esimerkkejä kaikista näistä tapauksista. Lukijan on osattava erottaa nämä näkökulmat toisistaan, jos hän aikoo tehdä kirjoittajalle oikeutta kritiikissään. Tätä näkökohtaa on syytä korostaa erityisesti silloin, kun tavoitteena on ymmärrettävissä oleva esitys ymmärtävästä metodologiasta. Suomen kielessäkin on julkaistu eräitä tieteenteorialle tärkeitä tutkielmia, kuten Apelin "Wittgenstein ja Heidegger" (1970) ja Rauhalan "Psyykinen häiriö ja psykoterapia filosofisen analyysin valossa" (1974b). Näihin ryhtyy kuitenkin paneutumaan vain sellainen lukija, joka jo muista syistä on vakuuttunut tämän tarkastelutavan merkityksestä.

Tämä sama ymmärtämisongelma esim. humanistien ja luonnontieteilijöiden välisenä kuiluna tunnetaan yleisesti. Siksi on käytössä myös tapa pitää suppeita kursseja "yli rajan". Tämä hyvä ajatus menettää kuitenkin täysin merkityksensä ja on jopa vahingollinen, jos yhteiskuntatieteitten opetus luonnontieteilijöille vain vahvistaa sitä uskoa, että luonnontieteet ovat todellisia tieteitä, joita yhteiskuntatieteet yrittävät matkia niin hyvin kuin mahdollista.

Feyerabend väittää (1976, 325 - 327), että aikamme empirismi on taipuvainen johtamaan dogmaattisen metafysiikan perustamiseen. Näyttää todellakin siltä, ettei ole mahdollista kovin helposti saada luonnontieteitten maailmankuvaan uskovaa henkilöä vakuuttumaan sellaisten positivismia huomattavasti rikkaampien tietoteorioitten olemassaolosta, jotka ovat jo satoja vuosia kyenneet analysoimaan ongelmia, joita luonnontieteilijä yhä yrittää pohtia. Näin esim. Itkonen (1974, 41):

Toisin sanoen, kun transformaatioteoria yksinkertaisesti samaistaa "tieteellisen" ja "positivistisen", sille on tiedotonta hermeneuttisen tieteenfilosofian tarve ja jopa sen mahdollisuuskin. Tämä edustaa ilmeistä tietämättömyyttä, ottaen huomioon, että hermeneutiikka on ollut olemassa yli vuosisadan ja saavuttanut tänä aikana jokseenkin vaikuttavia tuloksia.

Tässä tarkastelussa joudutaan käsittelemään luonnontieteitten alaan liittyviä kysymyksiä laajemmin kuin mitä demokratian teorian kannalta ensinäkemältä tuntuu tarpeelliselta, mutta perusteluna tälle on, että silloin kun viitekehys on implisiittisesti kaikkien hyväksymä, sen ku-

vaus voi olla suppea. Jos kuitenkin kritiikki kohdistuu juuri siihen viitekehykseen, jossa asiaa on aikaisemmin tarkasteltu, se on kuvattava laajemmin.

Vaikka demokratian tutkimus on Suomessa nykyisin varsin laajaa (se on yksi Suomen Akatemian painopistealoista), se on suurelta osin empirististä, politologista ja positivistista. (Käynnissä olevista tutkimusprojekteista ja niiden perusolettamuksista saa kuvan esim. Poliitikka-lehdestä 4/1972.) Niissä pidetään itse demokratian käsitettä probleemattomana tai jos se myönnetäänkin problemaattiseksi, tällä ei katsota olevan vaikutusta tutkimuksen konkreettisiin tehtäviin. Sellaisia tutkimuksia, joissa käsiteltäisiin demokratian ja filosofian välisiä yhteyksiä, ovat Suomessa olleet vain eräät Wileniuksen työt (1966, 1967, 1970, 1972), mutta niidenkin päätavoitteet ovat muualla. Näillä töillä on yhteyttä ns. yhteiskuntafilosofian uuteen aaltoon, joka liittyy aristoteliseen traditioon. Tämä suunta ei ole kovin voimakkaasti vaikuttanut Suomessa. Sille lähisukulaisena näyttää kuitenkin olevan kehittymässä hermeneuttinen tieteenfilosofia. Tällä suunnalla on ilmeisen lupaavia näköaloja myös yhteiskuntatieteiden piirissä, vaikka sosiologian positivismista vapautumaan pyrkivä teoria onkin ainakin toistaiseksi kana-voitunut sellaisen marxilaisen teorian tulkinnan kautta, jolla ei näytä olevan yhteyksiä hermeneutiikkaan. Yritykseni tarkastella tiedon ja demokratian suhteita on selvästi hermeneuttisen tieteenfilosofian vaikutuksen alainen.

KAKSI TODELLISUUDEN KÄSITYSTÄ

1. Maailman käsittämistapojen historiasta

Keskustelua positivismista on käyty, juuri tällä nimellä, noin sadan vuoden ajan, Comtesta lähtien. Aivan viime vuosina tämä aihe on ollut uudestaan ajankohtainen. Aatehistoriallisesti näyttää kuitenkin siltä, että positivismin nimen nykyisin saanut suuntaus on vain pieni osa laajaa tieteen ja filosofian traditiota, jonka tunnusmerkkejä voidaan nähdä kaikkialla länsimaisen kulttuurin piirissä. Usein sen juuret voidaan nähdä antiikissa, Platonin ideaopissa, mutta on korostettava, että tämä jälkikäteinen konstruktio kaavamaistaa liikaa historiallista tilannetta ja on ehkä meidän aikaamme sidoksissa oleva näkökulma, josta voi periaatteessa tulla jossakin tilanteessa historian tutkimusta sokeuttava tulkinta.

Länsimaisen tieteen filosofiassa on vakiintumassa tapa puhua kahdesta päätraditiosta, aristotelisestä ja galileisesta (von Wright 1971a, 1 - 33). Nämä kaksi päälinjaa muodostavat sellaisen perusrungon, johon on hyödyllistä yrittää sijoittaa eri suuntia. Tällöin ei ole tarpeen väittää kaikkien koulukuntien tai yksityisten tarkastelijoitten kuuluvan yksikäsitteisesti jompaan kumpaan pääsuuntaan. Tästä huolimatta on usein heuristista hyötyä tarkastella filosofioita näihin historiallisiin traditioihin luokitellen.

Monet muutkin vastakohtatyypittelyt ovat klassisia. Tällaisia ovat parit idealismi - materialismi, rationaalinen - empiirinen, finaalinen - kausaalinen, humanistinen - luonnontieteellinen, arvot - tosiasiat, voluntaristinen - intellektualistinen lakikäsitys jne. Nämä tyypit voidaan usein jäsentää täsmällisesti sen mukaan, miten aristotelinen ja galilei-

nen traditio niihin suhtautuvat. Filosofisesti tämä ei tietenkään ole kiistatonta: marxilainen esimerkiksi katsoo kannattavansa materialistista teoriaa, mutta pitää ihmisen aktiivista, päämääräistä toimintaa mahdollisena ja syyttää positivismia idealismista. Positivisti puolestaan katsoo ilman muuta kausaalisen selittämisen olevan materialismia ja pitää käsitystä finaalisesta selitysmallin palautumattomuudesta kausaaliseen idealistisena, dualistisena käsityksenä.

Aristoteliseen traditioon luetaan tavallisesti kuuluviksi seuraavia suuntia: kreikkalainen antiikin filosofia suuressa määrin ja niin muodoin sekä Aristoteles että Platon. On tässäkin huomattava, että termi "aristotelinen traditio" on jälkikäteen konstruktio ja muodostettu meidän aikamme viitekehyksestä käsin: Aristoteleen oma käsitys ei ole ilman muuta sama kuin mitä on totuttu pitämään aristotelisen tradition käsityksenä. On ilmeistä, että Aristoteleen ja Platonin vastakohtaisuutta on usein liioiteltu; tätä mieltä on esim. Adorno (1973, 39). Kuitenkin Aristoteleen kritiikki Platonin ideaoppia kohtaan on ilmeisesti ensimmäinen filosofinen kiista, jossa tulee esiin kahden myöhemmän päätradition ontologinen perusero, joka on yhä kiistan keskipisteenä (tästä kritiikistä ks. Routila 1970a, 49 - 62). On kuitenkin muistettava, että Platon itse irtaantui myöhemmin ideaopistaan: hän antaa eräässä dialogissaan keskustelijan sanoa (Heidegger 1967, 1): "Ilmeisestikin te olette jo kauan olleet perillä siitä, mitä oikein tarkoitatte, kun käytätte ilmaisua "oleva", merkin uskoimme sen kerran ymmärtävämmä, mutta nyt olemme joutuneet hämmennyksiin."

Kuten Routila toteaa, Heidegger käyttää tätä sitaattia fundamentaali-ontologiansa johdannon edellä ilmeisen symbolisessa tarkoituksessa. Platon-tutkimuksessa tämä kohta koetaan Routilan (1970b, 78) mukaan Platonin tavaksi kouriintuntuvasti ilmaista " - - erkaantumisensa varhaisemmas-ta ideaopistaan ja siinä refleктоimatta edellytetystä olemisen käsitteestä".

Aristotelinen traditio hallitsi suurelta osin keskiajan maailmankuvaa katolisen kirkon filosofisena oppina. Sen muotoja oli Tuomas Akvinolaisen tomismi, joka yhä elää uustomisina katolisen kirkon filosofiassa. Keski-ajan päättymisen on eräässä mielessä samaistettavissa aristotelisen maailmankuvan syrjäytymiseen. Siitä eteenpäin tämä traditio on väistynyt

luonnontieteistä, mutta elänyt yhteiskuntafilosofiassa varsin voimakkaakin esim. Rousseau'n ja Hegelin kautta, samoin pitkässä saksalaisessa henkítieteitten traditiossa historiassa, teologiassa, kirjallisuudentutkimuksessa, kielítieteissä ja filosofiassa. Klassisia edustajia ovat esim. Dilthey, Windelband ja Schleiermacher viime vuosisadalla.

Nykyisin tämä traditio on ilmeisesti elpymässä ja siihen liittyviä koulukuntia voidaan nähdä monilla aloilla. Heideggerin filosofia antaa lähtökohtia eksistentialismiin ja hermeneutiikkaan (Routila 1970b, 84). Husserlin ja hänen fenomenologiansa voi katsoa olevan lähellä tätä perinnettä. Uusimpia ryhmiä ovat ns. Frankfurtin koulukunta, kuten Adorno, Marcuse, Horkheimer, Fromm, Habermas jne., eräät uusmarxilaisuuden suunnat, kuten jugoslavalainen Praxis-lehden ryhmä - esim. Stojanovic, Markovic, Petrovic, Vranicki - ehkäpä unkarilainen Lukacs ja eksistentialismin ja marxilaisuuden välimaastosta ranskalainen Sartre. Tradition nuorimman suunnan muodostanee uusille aloille laajenemassa oleva hermeneutiikka, jonka tunnetuimpia edustajia ovat nykyisin Gadamer ja Apel. Wittgensteinin myöhäisvaiheen filosofiaa ymmärretään nykyisin paljolti tämän tradition kautta. Samalla on alettu nähdä Wittgensteinin filosofian varhaisvaihe ja myöhäisvaihe läheisemmässä yhteydessä toisiinsa kuin aikaisemmin oli tapana (Apel 1967, 37; Hintikka 1970b, 215). Tavallaan Wittgensteinin kautta nousee mielenkiintoiseksi kysymykseksi Kantin filosofian suhde aristoteliseen traditioon. Pitkän aikaan Kant on ikään kuin näyttänyt jäävän sivuun tästä dikotomisesta luokittelusta. Tämä johtuu käsittääkseni siitä, että Kantin tietoteoria on perinteisesti nähty liittyvän likeisemmin luonnontieteisiin kuin yhteiskuntatieteisiin. Niinpä esim. Wileniuksen ei tarvitse ottaa kantaa Kantiin piirtäessään aristotelisen ajattelun sukupuuta poliittisessa ja sosiaalisessa ajattelussa (1967, 150). Toisaalta taas luonnontieteitten tietoteoria on (väärin)käsittänyt Kantin Newtonin fysiikan kanonisoijaksi ja katsoo Kantin tulleen kumotuksi Newtonin kumoamisen mukana (Carnap 1966, 126, 136, 177 - 183).

Ns. yhteiskuntafilosofian uuden aallon edustajat ovat lähellä traditiota (Wilenius 1967, 123 - 146). Samoin yksittäisenä filosofina Peirce (Wartenberg 1971). Marxistista voidaan alustavasti todeta, että jokseenkin yksimielisesti ns. nuori Marx voidaan sijoittaa tähän traditioon Hegelin kautta, sen sijaan ns. kypsä Marx herättää yhä kiistelyä, joskin yhä il-

meisemmäksi on käymässä, että vakavasti otettava Marx-tutkimus on yhä kiinnostuneempi myös Pääoman Marxin yhteyksistä aristoteliseen traditioon.

Aristotelisen tradition aluetta ovat perinnäisesti olleet Manner-Eurooppa ja saksalainen sekä romaaninen kielialue. Siksi sen nykysuuntia yhdistetään joskus yleisnimellä kontinentaalinen filosofia. Toisena, ilmeisesti vakiintumassa olevana yleiskäsitteenä tunnetaan esim. Radnitzkyn (1970) käyttämä termi *hemmeneuttis-dialektinen filosofia*.

Tämän suunnan vaikutus tuntuu nykyisin ennen muuta henkityeissä. Traditioitten välinen filosofinen kiista on tällä hetkellä selvimmin näkyvissä filosofiassa, yhteiskuntatieteissä, ehkä myös psykiatriassa ja sitä kautta psykologiassa, mutta rintamalinja on epämääräinen ja saattaa joutua lähitulevaisuudessa muutosten alaiseksi.

Laajimpana esityksenä koulukuntajaosta voi pitää Radnitzkyn tarkastelua (1970). Kahta traditiota koskeva luku on myös von Wrightillä (1971a). Aristotelisten suuntien sukupuuta yhteiskuntafilosofiassa käsittelee Wilenius (1967). Esitetty luettelo pyrkii vain yleiseen orientointiin eikä olemaan kantaaottava esim. poissulkevassa mielessä.

Galileisen tradition alku voidaan nähdä Platonin ideaopissa. Kreikkalaisen metafysiikan henkinen sukulainen on Paavalin teologia, vaikkakaan näiden kahden välillä ei liene aatehistoriallista yhteyttä (Schweitzer 1963, 106 - 112, 187 - 190). Eräässä mielessä juutalaisen lakiuskonnon saamat muodot voidaan nähdä tietynlaiseksi "positivisiksi", jota Jeesus vastusti. Tähän suuntaan argumentoi esim. Schwarz (1972). Sillä seikalla, että Paavalin teologia on kuitenkin henkistä sukua Platonille, on merkitystä, sillä aristotelisen tradition katketessa keskiajan lopussa katolinen kirkko joutui renessanssissa humanismia vastaan ja uskonpuhdistuksessa Lutherin teologiaa vastaan. Paavalin vaikutus Lutheriin oli voimakas. Siten alkoi muotoutua toisenlainen henkinen ilmapiiri, jossa alkoi myös luonnontieteitten murros. Vaikka Galilein, Keplerin, Kopernikuksen ja Newtonin työ on vallankumouksellista ja aristotelista käsitystä kumoavaa ja siksi katolisen kirkon vastustamaa, tämä oli silti pikemminkin vastauskonpuhdistuksen aikaa. Luonnontieteet eivät siis olleet ensimmäinen rintama aristotelista maailmankuvaa vastaan tai irrallinen ilmiö yhteiskunnassa.

Uuden ajan alusta galileinen traditio on kehittynyt valtavasti ja

näyttänyt leviävän luonnontieteistä yhteiskuntatieteisiin ja henkittäisiin. Tradition klassisia edustajia ovat Descartes, Locke, Hume, Mill, Spencer ja Comte. On huomattava, ettei galileiseen traditioon kuulumista pidä samaistaa positivismiin ilman muuta. On varsin terveellistä nähdä Kolakowskin argumentit (1969, 17 - 45), joiden mukaan renessanssi itse ei ollut positivistinen periodi, Galilein ajattelua ei voida pitää positivistisen ohjelman ilmauksena, Descartesia voidaan nimittää positivistiksi vain runsain varauksin sekä Comten oppi sisältää runsaasti elementtejä, jotka ovat vieraita positivismille ja vieläpä yhteensopimattomia niiden kanssa. (Galileista vrt. Routila 1971 ja Cassirer 1969, 90 - 131; Newtonista Hintikka 1974, 90 - 91.)

Syntyvä traditio on yhteydessä tekniikan ja kapitalismin muodostumiseen. Calvinismin, protestanttisuuden ja kapitalismin väliset henkiset siteet ovat vahvat ja monimutkaisesti yhteenkietoutuneet. Yhä edelleen vastaavat huomattavan tarkasti toisiaan uskonpuhdistuksen ja kapitalismin alueet maantieteellisesti.

Suunnan uusimpia edustajia ovat positivismi, looginen empirismi, uuspositivismi II maailmansodan jälkeen sekä monet analyttisen filosofian muodot, kuten ns. Philosophy of Science, Unified Science -liike jne. Tunnettuja edustajia ovat Carnap, Schlick, Reichenbach, Russell, Hempel, Popper, Suppes, Stegmüller, Ayer, Kaila jne. Popperin luokittelu ilman muuta tähän suuntaan antaa osittain harhauttavan kuvan: eräät hänen käsityksensä ovat selvästi irti positivismista, mutta pääosiltaan hän on klassinen positivist, vaikka itse kiistää tämän nimenomaisesti. (Vrt. Radnitzky 1970, xxiv - xxvi, von Wright 1971a, 24.)

Suomessa on usein väitetty Hintikan olevan positivist, Popperkin toteaa (1970, 170): "Olen hyvin kiitollinen Hintikalle, joka on ehkä ensimmäinen filosofi hyvin voimakkaasta Carnap-koulusta, joka on nähnyt minun näkökulmani". Yleisesti ottaen mielestäni on kuitenkin väärin katsoa Hintikka positivistiksi. Logiikan tutkijoilla, analyttisen filosofian edustajilla on selkeä ontologinen mahdollisuus välttää niitä helposti uhkaava positivistinen tietoteoria ja juuri Hintikka itse on huomattavasti kehittänyt näitä mahdollisuuksia Kantiin ja Wittgensteiniin suuntautuvis- sa tarkasteluissaan (1973, 1974). Esim. humanistisesta suunnasta filosofiaa tutkiville ei ilmeisesti ole selvinnyt, millä periaatteellisella tavalla Hintikan "dynaamiseen kuvateoriaan" nojaava otc croaa Tractatukson

staattisesta kuvateoriasta ja sen implikoimasta matematiikan ja logiikan ontologiasta. Siksi Hintikkaan kohdistuva kritiikki perustuu usein väärinymmärtämiseen. Kuitenkin hänen yhteiskuntafilosofisissa tarkasteluissaan voidaan mielestäni epäillä positivistista käsitystä. Esitän tällaisen väitteen yksilöidympänä myöhemmin (s. 92 - 95) demokratian tarkastelussa Hintikan (1972) artikkelia tutkien.

Yleisesti voitaneen katsoa, että varsinaiset filosofian tutkijat ovat aivan viime vuosina irtaantuneet positivismista Suomessa, ainakin jossain määrin. Sen sijaan tyypillisimpiä positivistteja ovat ne luonnontieteilijät, jotka ryhtyvät yli oman spesialiteettinsa tarkastelemaan oman tieteesä tietoteoriaa tai filosofiaa yleensä. Jo Lenin (1971, 450) saattoi väittää:

Yhteenkään näistä professoreista, jotka pystyvät antamaan erittäin arvokkaita teoksia kemian, historian ja fysiikan erikoisaloilla, yhteenkään heidän sanansa ei saa uskoa silloin, kun kysymys on filosofiasta.

Leninin perusteluja arvailematta hänen mielipiteensä on kuitenkin ilmeisesti, ettei filosofia ole samaa kuin erityistieteen sisäiset periaatteet. Tässä Leninin kanta onkin yhtäpitävä hermeneutiikan kanssa. Vaikka positivismi on yleistä myös yhteiskuntatieteissä, on tyypittely vaikeaa osittain siksi, että harvat ovat johdonmukaisesti samaa mieltä (ehkäpä behavioristi Skinneriä lukuunottamatta) vaan esittävät ristiriitaisia käsityksiä; mutta pääosiltaan siksi, että yhteiskuntatieteet ovat vaikeassa metodisessa kriisissä, joka täytyisi pystyä selvittämään tyypittelyn yhteydessä. Tunnuksmerkkejä voivat olla ns. vulgaarimarksilaisuus, Hempel - Oppenheim-selitysmalliin nojaaminen ja sen käsittäminen ainoaksi tieteelliseksi lähestymistavaksi sekä kritiikitön alistuminen tieteesä valtion tai puoluevallan määräyksiin. Varsinaisen politiikan tasolla ei ole ulospäin näkyvissä merkkejä siitä epävarmuudesta, jota yhteiskuntatieteiden luonnetta pohtivat tutkijat tuntevat varsin yleisesti.

Positivistisen tradition valta-alueetta ovat perinteisesti luonnontieteet sekä alueellisesti USA ja Pohjoismaat. Piilevästi suunnan vaikutukset ovat kuitenkin yleismaailmalliset ja tuntuvat useimmissa tieteesä.

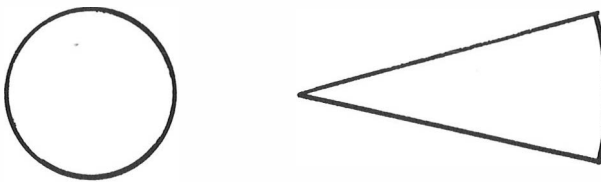
2. Heuristinen tarkastelumalli

Seuraavassa pyritään luonnehtimaan aristotelista ja galileista traditiota heuristisen kaavakuvion avulla. Sen sijaan esitys ei ilman muuta sitoudu puolustamaan tämän kaavakuvan implikoimia käsityksiä tieteistä vaan pitää kaaviota runkona, johon nähden eroavuuksien kuvaaminen käy päinsä. Mitä yksityiskohtaisempaan tarkasteluun tältä yleistasolta laskeudutaan, sitä enemmän on esitettävä varauksia mallin osuvuudesta. Kaavio on myös sikäli tilapäinen, että sen tulkitsemistapaa joudutaan muuttamaan esityksen kuluessa.

Kuvitellaan koko sitä maailmaa, johon ihminen voi olla suhteessa, joka "on olemassa" ihmiselle, kuvattavan suurella ympyrällä. Hankkiesaan tietoja tästä maailmasta ihminen pyrkii muuttamaan maailman objektikseen, valloittamaan tiedolle mahdollisimman laajan alueen, oppimaan tuntemaan maailman. Tähän kokonaisuuteen nähden voidaan kuvata, miltä tutkiva henkilö näyttää.

Teesini on, että voidaan erottaa kahta eri tyyppiä maailman tarkastelijoita: pikkuympyrät ja ympyrän sektorit. Pikkuympyrä kuvaa aristotelikkaa ja sektori positivistia (kuvio 1).

Kuvio 1. Aristotelikko ja positivist

Tässä yhteydessä esitän positivismin suppean määritelmän: positivist on galileisen tradition eräiden piirteiden absolutismin tiedoton kannattaja. Tämä määrittely antaa viitteen siitä, että myöhemmin tullaan erottelemaan toisistaan galileista traditiota ja positivismia, joita ei mielestäni pidä samaistella, vaikka positivismin kritiikki joskus näin näyt-

tää menettelevänkin. (On luonnollisesti toinen asia, jos positivismi määritellään juuri galileiseksi tieteenotteeksi, kuten esim. Rauhala (1974b, 25 - 26) näyttää tekevän.) Tämä positivismin ja galileisen tradition erottaminen on käsitykseni mukaan yhteydessä mahdollisuuteen välttää positivistinen ontologia formaalisissa suunnissa. Luonnontieteet tulevat tämän mukaan säilymään galileisina, vaikka muutoksia olisi tarpeen saada aikaan näiden tieteitten käsityksissä omasta luonteestaan ja yhtä hyvin muiden tieteenalojen käsityksissä omasta luonteestaan. (Vrt. Turunen 1974, 50 ja Hintikka 1974, 90 - 96.) Samoin olisi muiden tieteitten perehdyttävä luonnontieteitten "tosiasialliseen luonteeseen".

Seuraavassa pyritään kuvaamaan kurmankin tyyppin edustajien klassisia käsityksiä tieteen luonteesta.

3. Positivistin todellisuudenkäsityksestä

Tieteenharjoittajana positivistisi seisoo käsityksensä mukaan oman tieteenalansa sektorin kehällä katse ulospäin. Hänen selkensä taakse jäävä osa on kyseisen tieteenalan historia, joka on läpikäyty ennen häntä ja jonka saavuttamat tulokset hän suurin piirtein tuntee koulutuksensa kautta. Tieteen eturiviin, uutta tutkimaan voi päästä vasta, kun tiedetään, mitä jo tiedetään. Sektorin avautumissuunta osoittaa tieteen suuntautumista ja sen pinta-ala korreloi kumuloituneen tiedon määrään. Käsititys tiedon kumulatiivisesta kasvusta onkin hyvin tyyppillinen.

Oman tieteenä sektorilla tiedemies yrittää työntää ympyrän kehää kauemmas keskipisteestä, seisoo tieteen eturintamassa, laajentaa tiedon piiriä, tehdä tuntematonta aluetta tunnetuksi. Kuhnin (1968) käsityksen mukaisesti tieteen normaalivaihetta voidaan pitää palapelin kokoamisena, "puzzle-solving activity". Kun positivistinen tieteenkäsitys kokonaisuutena on eräässä mielessä Kuhnin normaalivaiheen universaalisoinnista, saa palapelin kokoaminen tässä kaaviossa muodon, jossa uudet palaset, uudet tiedot, ns. "tosiasiat" liitetään sektorin ulko-osaan, jolloin pinta-ala kasvaa pala palalta ja kehä siirtyy vähitellen ulospäin, mutta palapelin runko säilyy ennallaan. Uudet osat on saatava so-

pimaan peliin luontevasti, tekemättä entisille palasille väkivaltaa, ristiriidattomasti. Uudet tiedot testataan vertaamalla aikaisempiin tietoihin. Tällä seikalla on ilmeistä yhteyttä ns. totuuden koherenssiteoriaan, joka totuusteoria näyttää siten olevan palapelin, paradigman sisäinen totuusteoria. Palapelin pitää koossa se näkökulma, teoria, josta päin kyseinen tutkimusala avautuu.

Hermeneuttisen tieteenfilosofian mielenkiinto kohdistuu tähän teoriaan, joka tekee erityistieteellisen tutkimusotteen mahdolliseksi. Tämän paradigman (Kuhn), horisontin (Rauhala), maailman tulkkiutumisen joksikin (Heidegger), esiteoreettisen ennaltaymmärtämisen (Husserl, Apel), kielipelien (Wittgenstein), arkipäivän maailman itsestäänselvyyksien (Habermas), praksiksen (Markovic), säännön seuraamisen (Winch) merkitys empiirisen tieteen harjoittamisen mahdollisuuksille on olennaisen määräävä. Positivisti ei sitä kuitenkaan tiedosta, vaan käsittää tavallisesti oman tapansa, oman erityistieteen tavan paradigman sisällä myös absoluuttiseksi, koko universumin täyttäväksi totaaliseksi tietoteoreettiseksi otteeksi.

Tämän tieteenkäsityksen mukaan filosofia on joko epämääräistä spekulatiota, joka on eliminoitumassa varsinaisten eksaktien tieteitten alta pois tai sitten filosofia on sektori muiden joukossa, erityistiede omalla alallaan. Ensimmäistä vaihtoehtoa kuvannee Kustaanheimon lausuma: jokin aika sitten hän kertoi harrastavansa filosofiaa, mutta hänen filosofian määritelmänsä on negatiivinen: filosofiaa on se, mikä ei vielä ole muita tieteitä. Toisen vaihtoehdon mukaan filosofia on erityistiede, joka tutkii logiikkaa, syntaksia, kieltä, tieteen välineitä, katselee mitä varsinaiset empiiriset tutkijat tekevät ja yleistää johtopäätöksensä näistä havainnoista, "poistaa roskaa tietoon vievältä tieltä" (Winch 1970, 3 - 4), jota tietä marssivat empiirikot. Ei ole epäilystäkään siitä, etteikö tiedettäisi, mitä tiede on ja miten sitä harjoitetaan. Tieteen malli otetaan kehittyneimmäksi käsitetyistä erityistieteistä, teoreettisesta fysiikasta. Filosofia surkastuu tässä mallissa positivistisen luonnontieteen metodologiaksi, niiden nykyisten metodien "tool-sharpeneriksi" (Radnitzky 1970, 24 - 25, 140 - 145, xxix). Monien empiirikkojen mielessä sellainen sana kuin "metafysiikka" tai "transsendentaalifilosofia" kuulostaa samalta kuin salatiede, okkultismi tai magia.

Riepula (1972, 380) kirjoittaa:

-- pakenemalla uushermeneutiikkaan ja "siihen nojaavaan eksistentiaaliseen tulkintateoriaan" -- Seuraavaa teostaan varten tekijä tutustuneekin edellistäkin maagisempiin yhteiskunnallisen käyttäytymisen selityserusteisiin, joita saattaisi löytyä esim. teologian piiristä.

Riepulan itsevarmuus kuvastaa tyypillisesti positivismin metodista ja ontologista itsestäänselvyyttä: positivistilla ei ole ontologisia probleemeja. Hän ei koskaan epäile tiedonkäsitystään. Hänellä ei ole tarvetta katsella taakseen sektorissa, tutkia tietoteoriaa tai omien käsitystensä filosofisia tai aatehistoriallisia yhteyksiä, implikaatioita, riippuvuussuhteita tai sitoumuksia. Omat käsitykset pyrkivät olemaan niin objektiivisia kuin mahdollista, lähestymään symptoottisesti ikuista totuutta. Ajalla, historialla tässä ei ole mitään tekemistä (Monod 1973, 11 - 12).

Tieteen keinona on tehdä objektiivisia havaintoja ja päätellä niistä todellisuudessa päteviin ikuisiin totuuksiin, luonnonlakeihin induktion avulla. Tämän toiminnan merkitys on siinä, että yksityiset empiriset havainnot voidaan siirtää käsitteellisen järjestelmän, mallin, teorian puolelle. Tämän jälkeen ei tarvitse tehdä lisää havaintoja, vaan formaalisin keinoin voidaan saada tietoja myös niistä objekteista, joita ei nimenomaan havainnoitu. Näin tulee Hempel-Oppenheim-mallin mukaan mahdolliseksi selittää ja ennustaa asioita. Tieteen arvon katsotaan olevan tässä ennustuskyvystä suurelta osin (Russell 1948, 308).

Tieteen löytämät luonnonlait toimivat tässä selitysmallissa deduktioitten mahdollistajina. Tämä on ns. puhdasta tiedettä, jossa kootaan eräänlaisia tietovarastoja tulevia mahdollisia sovellutuksia varten. Tätä puhdasta tiedettä tai perustutkimusta kritikoidaan joskus siitä, ettei se tutki tärkeitä tai hyödyllisiä asioita. Säännömukaisesti tähän voidaan vastata, ettei etukäteisesti voida tietää, mitkä yhteiset periaatteet ovat sovellettavissa kohteissa vallalla, ellei yleisiä periaatteita pyritä selvittämään. Soveltava tutkimus on tämän mukaan mahdollista vasta, kun tietovarastosta voidaan löytää tarvittavat yleiset lait. Soveltava tiede ei eläisi kauan perustutkimuksen lopettamisen jälkeen.

Tieteen ihanteena on aksiomaattis-deduktiivinen malli, jossa perus-

elementtien väliset tapahtumat selitetään ikuisten syy-seuraus-suhteitten avulla. Aluetta koskeva teoria on valmis, jos peruselementit ja niiden väliset lait tunnetaan. Tällöin voidaan annetusta alkutilanteesta laskea lopputilanne ja tiede on tältä osin valmiissa tilassa. Empiirisistä tieteistä fysiikka näyttää monien mielestä saavuttaneen parhaiten näitä ihanteita ja siitä on tullut eräänlainen positivistien mallitiede (Radnitzky 1970, xxix, xxxiii, 46, 58, 87, 105, 140).

Tämä käsitys johtaa seuraavanlaiseen kahtiajakoon. Fyysisessä todellisuudessa on olemassa objekteja, atomeja, kappaleita, esineitä, asiantiloja, perusosasia ja niiden ominaisuuksia, jotka luettelaa luonnonlaeissa. Syntyy mielikuva, jonka mukaan objekti ON olemassa ja sillä on SEN LISÄKSI olemassa ominaisuuksia, jotka voidaan ikäänkuin kuoria pois (Anscombe 1967, 10) objektin silti jäädessä jäljelle.

Teoria käsitetään tässä mallissa todellisuuden kuvaksi. Luonnossa olevaa fyysistä objektia vastaa luonnollisessa kielessä objektin nimi, formaalisessa teoriassa objektin symboli. Luonnonlakia vastaa looginen laki, matemaattinen operaatio, jotka ovat luonnonlakien tapaan ikuisia, ajasta riippumattomia totuuksia. Jos teoria on oikea, se on todellisuuden isomorfinen kuva, jossa tulkinta-avaimen avulla vastinosat ovat täsmällisesti nimettävissä (Wittgenstein, Tractatus). Käsitteen totuus-teoria on ilmeisen lähellä ns. totuuden korrespondenssiteoriaa (Stegmüller 1968). Filosofiasa tätä käsitystä nimitetään myös loogiseksi atomismiksi.

Wittgensteinin kuvateoriaa on analysoitu valtavasti, koska siinä täsmennetään se intuitiivisesti ajateltu ontologia, johon positivismi nojaa. Steniuksen (1964) työ katsotaan yleisesti relevantiksi esitykseksi (Hintikka 1973, 27). Kuten Hintikka osoittaa, kuvateorian tarkastelu isomorfian käsitteen avulla on monella tavalla filosofisesti problemaattinen. Yksi ongelmaryhmä on, millä tavalla kuvateoria esiintyy Wittgensteinin myöhäisvaiheen filosofiassa vai hylkäsikö hän sen kokonaan, kuten monet katsovat. Kysymys sivuutetaan tässä hyväksymällä oikeaksi Hintikan (1970b, 215) kanta:

Perusmuutos hänen käsityksissään ei ole niinkään kuvateorian "hylkääminen" kuin oivallus, että tärkeimmät kieliteoreettiset ja ehkä loogisetkin kysymykset liittyvät niihin kielen ja todellisuuden välisiin "projektiosuhteisiin", joihin kuvateoria nojaa ja joiden vallitseminen jo edellyttää eräitä kielenkäyttötapoja --

Tähän liittyy toinen isomorfian esittämisen ongelma, jota Stenius ei lainkaan kommentoi, mutta joka aiheuttaa huomattavia vaikeuksia. Steniuksen esimerkkikuvissa isomorfiasta vertaillaan kahta henkilöryhmää tms (ks. Stenius 1964, 91 - 95 tai 1970, 51 - 54). Wittgensteinin kuvateorian perimmäinen tarkoitus ei kuitenkaan ole kuvata kahden fyysisen ilmiön välistä isomorfiaa, vaan fyysisen todellisuuden ja sitä kuvaavan kielen välistä isomorfiaa. Tämä on aivan olennainen ero, sillä jos tarkastellaan nyt Steniuksen kuvia uudestaan, niin eihän hänkään vertaa kahta fyysistä kohdetta toisiinsa, vaan kahta fyysisen kohteen kuvaa, kahta teoriaa. Myös fyysinen "todellisuus" on tässä jo siirretty teorian puolelle ja vasta sitten verrattu isomorfioita. Kirjallisesti, suullisesti tai miten hyvänsä suoritettu kuvateorian käsittely tai mikä hyvänsä teoria kielestä näyttää aina myöhästyvän ontologisesti yhden askeleen, isomorfian "vallitseminen edellyttää jo eräitä kielenkäyttötapoja". (Hermeneuttinen filosofia voi tulla tähän ontologiseen ongelmaan monella eri tavalla, Heideggerin tai Apelin tarkasteluissa on tästä esimerkkejä.)

Habermas on täysin tietoinen tästä vaikeudesta:

Tämä lopputulos on epätydyttävä, koska korrespondenssi lauseen ja todellisuuden välillä täytyy uudestaan tulla ilmaistuksi lauseissa. (Habermas & Luhmann 1971, 123 - 124)

Voisi ajatella, että tämä ongelma voidaan kiertää jättämällä esityksessä piirtämättä "todellisuuden kuva" kielellisen ilmaisun rinnalle isomorfiavertailussa ja tekemällä sen sijaan havaintoja fyysisestä kohteesta. Lukijalle annettaisiin kehoitus tehdä samoin. Tässä tullaan kuitenkin filosofiseen peruskysymykseen, jolla on olennainen merkitys juuri empiirisille tieteille, mutta jota luonnontieteet eivät ole vielä yleisesti nähneet tärkeäksi:

HAVAITSEMISEN STRUKTUURIN JA KIELEN STRUKTUURIN VÄLILLÄ ON ILMEISESTI SYVÄ RAKENTEELLINEN YHTEYS.

Tämä seikka on käymässä ilmeiseksi Hintikan tarkasteluissa (1973; 1974, 193). Reenpää korostaa tätä näkökohtaa monin tavoin aistifysiologian tietoteorian tarkasteluissaan. Sensijaan, että hermeneuttinen filosofia pitäisi kielen struktuuria isomorfisena todellisuuden kanssa, se pitääkin sitä isomorfisena sen havaintotapahtuman kanssa, jossa todellisuus konstituoituu meille joksikin. Tässä kohti myös Popper (1968, s. 59

alaviite) on irti positivismista hänen monella tavalla korostaessaan sitä, että meillä on faktoja vain teorioitten valossa.

Apel (1970, 108) argumentoi tämän asiantilan puolesta esim. seuraavasti:

Vain maailmansisäisesti "oleva" voi olla empiirisesti verifioitavan lauseen kohteena. "Oleminen" sen sijaan "ajoittautuu" "maailmansuunnitelmassa", jossa kaikki olevainen, mikä on maailmansisäisesti kohdatavissa, aina jo (a priori) on hakeutunut siihen kategoriaaliseen muotoon, mikä ilmenee kussakin "on"-sanonnassa. Ihmiset ovat tässä maailmansuunnitelmassa aina jo "etukäteen" siinä määrin kuin kieleen on sisältyneenä olevan olemisrakenteen etukäteistä ymmärtämistä.

Nähdessäni esim. kirjan pöydällä se on jo silloinkin jäsenytneen, kontituoituneen havaintoni osana monella tavalla "siirretty teorian puolelle", maailman käsittämistapani sitoma. On tapahtunut jotakin hyvin fundamentaalista jo ennen kuin saavutetaan puhdas havainto, joista vasta positivistinen käsitys alkaa vetää yleistyksiä. Tämä tulee ilmeiseksi triviaalin esimerkin avulla: Olettakaamme, että maallikko ja koulutettu patologi katsovat mikroskoopista täysin samaa kudosnäytettä potilaasta, jolla on syöpäkasvain. Patologi tekee oikean diagnoosin, potilas leikataan ja parantuu. Maallikko ei kykene tekemään johtopäätöstä: potilas on sairas, vaikka hän näkee absoluuttisen "saman" asian. Näkökenttä ei jäseny hänelle samojen teorioitten kautta kuin ammatti-ihmiselle. Arkipäivän elämässä tätä aina tapahtuvaa todellisuuden tulkintumista joksikin ei yleensä huomata, koska ihminen kasvaa vähitellen traditiiossa maailmankuvaansa. Länsimaisessa kulttuurissa tietoisuus tällaisesta tilanteesta on positivismissa hävinnyt ja oma tulkinta on absolutisoitunut ainoaksi oikeaksi ja mahdolliseksi tavaksi esim. "tehdä tiedettä".

Wileniuksen (1970, 156) esittämän vertauksen mukaan käsitteemme ovat eräänlaisia linssejä, joiden kautta näemme maailman. Wittgensteinille on nimenomaan ominainen käsitys kielen ja maailman yhteenkietoutumisesta. Tätä käsitystä edustaa myös Hintikka (1974, 193 - 195; vrt Manninen 1975, 85). Näin ollen herää kysymys, millä tavalla voidaan puhua havainnon ja maailman yhteenkietoutuneisuudesta ja tieteessä edelleen todellisuuden ja todellisuuden kriteerien yhteenkietoutuneisuudesta.

Positivistisen maailmankuvan eräänä tunnusomaisimpana piirteenä on tiedustelun käsitys kielen ja maailman irrallisuudesta, todellisuuden ja

todellisuuden kriteerien irrallisuudesta. Siten sille on ominainen Platonin ideaopin mukainen dualistinen ontologia, jossa empirinen maailma ikäänkuin sijaitsee matematiikan, logiikan muodostamassa apriorisessa koordinaatistossa, johon koordinaatistoon nähden maailma kuvataan eksaktissa tieteesssä, formaalisissa malleissa. Tämän maailmankuvan eräs ilmenemismuoto on fysiikan eetterihypoteesi, newtonilaiselle fysiikalle ominainen käsitys, joka yhä elää fysiikan teoriassa päinvastaisista nimenomaisista väitteistä huolimatta. Juuri tähän objektivistiseen harhaan kohdistuu Husserlin kritiikki (Habermas 1970b, 147 - 168). (Vrt. Radnitzky 1970, xxx - xxxiii; Routila 1970a, 53; Hintikka 1974, 201)

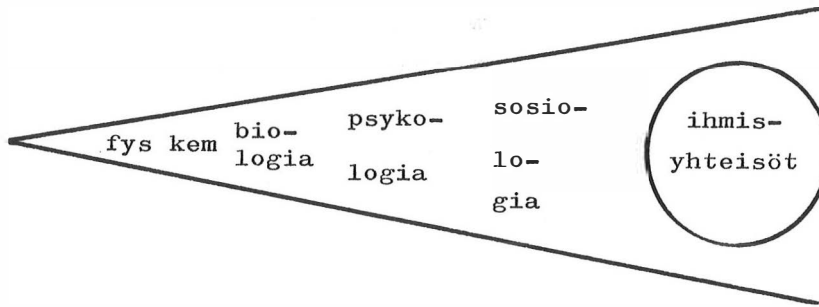
Koska positivistinen teoria on juuri sitä, että kokonaisuus puretaan osiinsa, perusosiin ja luonnonlakeihin ja kootaan niistä sitten uudelleen, kokonaisuudet selitetään osiensa avulla, tämä looginen atomismi saa automaattisesti reduktionistisen rakenteen, joka on yksi positivistin kulmakiviä. Suppeassa mielessä reduktionismi tarkoittaa käsitystä, jonka mukaan kokonaisuudet voidaan selittää osiensa ja formaalisten periaatteiden avulla ilman, että kokonaisuudella olisi mitään emergenttisiä tms. ominaisuuksia, joiden redusoinen osiin päin ei onnistu. Tämä käsitys on väistämätön seuraus absolutioiduista ontologisista ratkaisuista, joita ei aseteta kritiikin alle. Jos kuitenkin perustavasti olisi hyväksytty hermeneuttisen ontologian käsitys: oleminen on suhteessa olemista (Rauhala 1974b, 149), toisin sanoen: jos joltakin "olevalta" riisutaan sen ominaisuudet pois, ei jäisi jäljelle mitään, joka vielä "on", niin ei jouduta tilanteeseen, jossa reduktionistinen käsitys tulee käsitettäväksi tieteellisesti välttämättömäksi.

Laajassa mielessä reduktionismi seuraa tästä suppeasta käsityksestä. Sen mukaan todellisuus rakentuisi perusosista, "atomeista" ja luonnonlaeista yhä monimutkaisemmiksi rakenteiksi ja vihdoin myös ihmisiksi ja heidän yhteiskunnakseen. Tätä kokonaisuutta tutkivat tieteet muodostaisivat tällöin tieteidien hierarkian, jossa perustavin tiede olisi (ydin)-fysiikka ja sitä kompleksisimpia olisivat järjestyksessä esim. kemia, biokemia, biologia, psykologia, sosiologia, historia tms.

Heuristiikassani tämä tilanne voidaan kuvata tulkitsemalla sektori toisin. Ulospäin mentäessä tullaan yhä monimutkaisempiin rakenteisiin, jotka rakentuvat samoista perusosista luonnonlakien määräämällä tavalla. Koska perusosat ovat olemassa, on ihminenkin niiden kausaalisen seurauk-

sena olemassa. Muuta ei ole, joten mallin täytyy olla positivistin mielestä materialistinen (kuvio 2).

Kuvio 2. Tieteiden hierarkia

Näin positivismi saa aikaan monistisen maailmankuvan: se rinnastaa ihmiset esineisiin (Itkonen 1974, 171). Tieteiden tämän hetken käytännön tilanne ei kuitenkaan vastaa tätä käsitystä tieteiden periaatteellisesta redusoitavuudesta toisiinsa, Unified Science- liikkeen klassista tavoitetta, mutta tämä puute voidaan selittää esim. ihmisen vähäisen tietämyksen avulla (Kirsti Lagerspetz 1974). Luonnontieteilijöiden esittämänä tämä käsitys on täysin vallitseva sekä eksplisiittisesti että implisiittisesti. Se määrää myös olennaisesti sen, millaiset teoriat käsitetään luonteeltaan tieteellisiksi yrityksiksi ymmärtää todellisuutta. (Vrt. Radnitzky 1970, 78 - 92; Grene 1974, 35 - 73.) Tyypillisiä reduktionistisia väitteitä ovat: "elämä on pohjimmiltaan kemiaa", "solu on kuin onkin kone" (Monod), "ihminen on kone" (Kari Lagerspetz), "kybernetiikka on tavoitteisen olion kausaalista teoriaa" (Ahmavaara). Samalla positivistit uskoivat edustavansa objektiivista, tieteellistä, monistista ja materialistista käsitystä. Hän luopuisi mielestään tieteellisyydestä, jos hän esim. hyväksyisi, että kokonaisuuksilla voi olla ominaisuuksia, joita ei voida redusoida alaspäin.

Filosofisesti mielenkiintoisin on kysymys siitä, miksi käsitetään

tieteellisesti välttämättömäksi pyrkiä näihin tavoitteisiin: mistä tie-
de saa tämän intressin.

Tämä vaatimus kasvaa ontologiasta, johon on sitouduttu. Maailmankuvan avautumistapa, paradigma, palapelin entinen runko sallii logiikkaan-
sa vain sellaiset ymmärtämismahdollisuudet, jotka eivät riko aikaisem-
min hyväksytyä ontologiaa, joten todellisuus on yritettävä sopeuttaa
maailmankuvaan. Kun paradigmaa ei epäillä, vaan se absolutisoidaan, ei
tulla tietoisiksi vaihtoehtoisten ontologioiden periaatteellisistakaan
mahdollisuuksista. Luonto on etukäteisesti tematisoitu joksikin tiedos-
tamatta tätä tulkkiutumista.

Positivismin totuusteorian elementit katsotaan kehitetyksi Wittgens-
teinin Tractatuksessa. Nykyisin tämä teoria esitetään Tarskin ja Carnapin
sille antamassa muodossa (Stegmüller 1968). Teorian mukaan väite on to-
si, jos mallissa oleva kuva on isomorfinen todellisuuden kanssa tulkin-
ta-avaimen suhteen. Lause "kirja on pöydällä" on tosi, jos kirja todel-
la on pöydällä. (Tulkinta-avain olisi toinen, jos sanoisimme " A book
is on the table" tms.) Tällä totuusteorialla on sama reduktionistinen
rakenne kuin koko käsityksellä, kuten välttämätöntä onkin, koska sekä
todellisuus että sen kuva voidaan purkaa isomorfiin osiin. Näin ol-
len monimutkaisten väitelauseitten totuus saadaan laskettua puhtaasti
formaalisesti atomilauseitten totuuksista, kuten lausekalkyylin alkeis-
sa osoitetaan. On kuitenkin tunnettua, ettei tämä päde yleisesti, vaan
on käytettävä Russellin tyyppiteoriaa erottamaan eri tasot toisistaan,
koska formaalinen kieli ei voi viitata itseensä ilman ristiriitoja.
Luonnollisessa kielessä tämä sen sijaan käy päinsä kielen itsereflek-
siivisyyden johdosta, mutta loogikosta tämä saattaa näyttää kehäpäätel-
mältä. Tässä avautuu eräs tie hermeneuttisen kielifilosofian alueelle.

Toisen kiintoisan ongelmaryhmän muodostavat ns. intentionaaliset il-
maisut, ihmisen tahtomista, toivomista, päämääräistä toimintaa ilmaise-
vat lauseet. Erityisen mielenkiinnon tämä ryhmä saa siitä, että herme-
neuttinen tieteenfilosofia näyttää katsovan, että luonnontieteellistyypp-
piset objektiiviset ilmaisut sisältävät piilevästi intentionaalisia kä-
sitteitä, jotka vasta tekevät luonnontieteellisen otteen mahdolliseksi
(Wilenius 1970, 166).

Kuten Apel (1967, 4 tai 1973, I, 344) on todennut, jos sanon: "Pek-

ka sanoo, että sataa”, niin atomin ”sataa” luonnontieteellisellä totuudella ei ole mitään tekemistä sen seikan kanssa, sanooko Pekka, että ”sataa”. Silti tätä atomilausetta ei voida jättää totuusarvon määrittelystä pois, sillä onhan toki sillä merkitystä, sanoiko Pekka juuri näin. Siten kokonaisuuden totuutta ei voidakaan tässä tapauksessa laskea mekaanisesti osaväitteiden totuuksista.

Nämä kysymykset ovat yhä filosofisen keskustelun alaisia. Esim. Føllesdalin (1970) tarkastelu jättää edelleen kannanmäärittelyn suorittamatta. Yleisesti voi sanoa, että positivistien on pakko päätellä intentionaaliset lauseet tyhjiksi tai epämielekkäiksi, kun taas positivismiin vastustajat näkevät tällaiset esimerkit vastaesimerkeiksi yrityksille purkaa todellisuus atomeihin ja samalla vastaesimerkeiksi yrityksille eliminoida tarkasteleva subjekti pois tieteitten teorian sisältä yrittämällä selittää ihmisen finaalin toiminta kausaalisesti. Positivistisen käsityksen mukaan sellaiset tieteet, joissa käytetään finaalista selitystapaa, ovat jälkeenjääneitä tieteitä, joiden edistymisen ehtona on siirtyminen kausaaliseen selittämiseen. Finaalisuuden poistamisen katsotaan merkitsevän idealistisen, dualistisen elementin poistamista tieteestä ja palaamista objektiiviseen ja materialistiseen käsitykseen.

Käsitys synnyttää myös klassisen determinismin ongelman. Jos kerran todellisuus rakentuu ikuisista luonnonlaeista ja materiasta, niin kuinka on mahdollista, että ihmisellä on vapaa tahto? Tähän kysymykseen haetaan vastausta - ensin hyväksymällä absoluuttisena se paradigma, joka tämän ongelman synnyttää - joko kiistämällä johdonmukaisesti ihmisen vapaa tahto (Skinner 1974) tai sitten hyväksymällä idealismi: ihmisen henki tai sielu ei olisi fysiikan lakien alainen. Eräs muodissa oleva ajatuskehiteelmä on toivoa, että fysiikan epätarkkuusperiaate, ”luonnonlakien perustava tilastollisuus” antaisi tilaa tahdon vapaudelle.

Tämä esimerkki tahdon vapauden ongelmasta osoittanee, miten tieteessä syntyvät ns. puhtaan tieteen intressit. Tutkimus kiinnostuu niistä seikoista, joihin paradigma ei näytä sopivan. Kuhnin mukaan paradigmalla on huomattava sitkeys, joka saa tutkijat pitkään yrittämään sovittaa ilmiötä vaikkapa ad hoc-tyyppisesti entiseen paradigmaan, sensijaan että paradigmaa yritettäisiin muuttaa ilmiöön sopivaksi. Tosiasiallinen vapaan tahdon ongelma on siinä, miten voidaan samalla kertaa hyväksyä

sekä vapaa tahto että tieteellisenä pidetty maailmankuva joutumatta myöntämään itselle, että ristiriita on olemassa. Jokainen ihminen uskoo tahtonsa vapautteen tiettyjen kohtuullisten rajojen sisällä ainakin ns. esiyymmärtämisen tasolla (Rauhala 1974b, 78), tekee omassa elämässään valintoja joka päivä ja elää yhteiskunnassa, jossa on voimassa lakeja, ohjeita, liikennesääntöjä, arvosanoja, palkintoja, rangaistuksia, syyntakeellisuustutkimuksia jne., jotka saavat mielekkyytensä vain siitä, että ihmisellä käsitetään olevan vapaa tahto.

Monet positivismin vastustajat tavallaan vahvistavat positivismia tässä yhteydessä lukeutumalla vapaaehtoisesti idealisteiksi ja ottamalla näin kannan, jota tuskin voi filosofisessa argumentoinnissa pitävästi puolustaa, koska he näkevät positivismin materialismin käsityksen virheelliseksi. Tällöin kuitenkin hyväksytään ilman kritiikkiä päteväksi positivistien oma tapa määritellä materialismi ja idealismi. Tämä määrittely voidaan kuitenkin kiistää. Tunnetuin tällainen kiistävä teoria on dialektinen materialismi eräissä muodoissaan, jossa nimenomaan katsotaan ihmisen olevan päämääräinen, todellisuuteen vaikuttamaan pystyvä olento, mutta silti pidetään teoriaa materialistisena (Markovic 1969a, 17 - 53, Leontjev 1975, Lomov 1975, Kopnin 1975, 104 - 132). On kuitenkin huomattava, että marxilaisuudessa esiintyy useita ns. vulgäärimuotoja, jotka myös ovat kritiikittä hyväksyneet positivistisen materialismin käsityksen. Lisäksi voidaan viitata siihen mahdollisuuteen, että hermeneuttis-dialektisessä filosofiassa voitaneekin kehittää marxilaisuuden kanssa jokseenkin yhtäpitävä materialismin teoria sitoutumatta silti marxilaiseen talousteoriaan tai sen määrättyihin tulkintoihin.

Kysymys siitä, mitä Marx itse perimmiltään ymmärsi filosofiansa materialismilla on edelleen teoreettisesti avoin, mutta äärimmäisen mielenkiintoinen. On kuitenkin olemassa viitteitä siihen, että lähtemällä aristotelisestä tiedonkäsityksestä voidaan löytää luonnolliset selitykset sille, miten positivismin materialistisena pitämä käsitys onkin dualistinen ja siten idealistinen ja yhdistettävissä Platonin ideaoppiin. Tilanteessa syntyy tietty houkutus nähdä Marxin termi "materialismi" sukulaiseksi "aristotelisen monismin" käsitteelle. On historiallisesti eri ongelma se, mikä on Marxin itse esittämä käsitys ja missä määrin aristotelinen monismi Platonin ideaopin kritiikkinä edustaa sitä

ontologiaa, jota Marx tavoitteli.

4. Aristotelikon todellisuudenkäsityksestä

Tarkastellaan sitten aristotelikon maailmankuvaa. Heuristisessa mallissa hän seisoo pikkuympyränsä kehällä katse sisäänpäin. Kun positivismi pyrkii eteenpäin eikä ole huolestunut perustuksista, muodostavat aristotelikon ongelman juuri nämä perustukset. Hänelle ovat problemaattisia tieteen mahdollisuudet, ehdot, sitoumukset. Hänen kysymyksenasettelunsa on eräällä tavalla kantilainen: empiirinen tiede on kyllä mahdollista, kokemuksemme todistaa sen, mutta kuinka se on mahdollista, on monella tavalla ongelmallista (Kant, Prolegomena, § 5; Salomaa 1960, 113 - 115). Häntä kiinnostaa, mille tähän astinen tieto on perustettu, mitä on edellytetty, mihin on sitouduttu, millaiset käsitykset maailmasta määräävät sitä, mitä kulloinkin käsitetään tieteelliseksi tutkimustavaksi tai kiinnostavaksi tutkia ns. puhtaassa tieteessä, mitä itse tieto ja tietäminen ovat.

Siten hänelle ominaisia tieteenaloja ovat ontologia, filosofia, metafysiikka, tieteen historia, tietoteoria, historia, antropologia, henkítieteet. Teorioissa hänen huomionsa kiinnittyy perustuksiin, edellytyksiin, implikaatioihin, postuloituihin ennakkotulkintoihin. Näin ol- len positivistin ja aristotelikon välillä on tietty jännitystila: aristotelikko on aina epäilemässä niitä perustuksia, joille empiirinen tiede rakentaa.

Toisaalta aristotelikko on näin itse jatkuvassa perusteiden kriisisä. Hänelle ovat ongelmallisia sekä edessä että takana olevat seikat. Tieteen historia osoittaa, että mitkä hyvänsä varmoina pidetyt käsitykset saattavat osoittautua vääriksi, mihinkään ei voi absoluuttisesti luottaa. Jännitystilän positivistin ja aristotelikon välillä ei tarvitse näkyä ainakaan eksplisiittisesti kahden eri erityistieteen käytännön välillä, vaikka ontologiset perussitoumukset olisivatkin ristiriidassa keskenään. Sensijaan erityistieteen ja filosofian välillä tämä jännitystila paljastunee helpommin.

Routila (1973, 42) esittää vertauksen, jonka mukaan empiirikko yrit-

tää rakentaa yhä korkeampaa tornia, filosofi taas laskea rakennukselle yhä syvemmät, vankemmat perustukset. Tämä vertaus on mielestäni pätevä. Toisaalla hän väittää (1971, s. 18 alaviite), ettei hermeneuttisen ja positivistisen tieteenfilosofian välillä tarvitse olla jännitystiloja, koska ne ovat toisiaan täydentäviä ja sulkevat toisensa pois. Tässä Routila nojaa Apelin komplementaarisuusteisiin, käsittääkseni kuitenkin epäonnistuneesti, sillä Apelin komplementaarisuusteesi tarkoittaa otteiden välttämätöntä yhteenkuuluvuutta täydentävässä mielessä. Routila itsekään ei ole tyytyväinen näin syntyvään keskustelun lukkiutumiseen.

Tieteen historiasta tiedämme, että monet teoriat on kumottu. Eteneminen saman tieteen alueella ei ole ollut tiedon suoraviivaista kumulatiivista kasaamista. Sektori ei ole aina avautunut samaan suuntaan, vaan tutkimuksen tavoitteet ovat vaihdelleet. Taaksepäin katsominen, tieteen historian tarkastelu tapahtuu kunkin aikakauden omasta näkökulmasta. Siksi menneisyydestä nähdään juuri oman näkökulman kannalta mielenkiintoiset piirteet ja omien ongelmien entinen tutkimus ja tästä seuraa, että mielikuvaan jäävät vain sektorin nykyiseen avautumissuuntaan kuuluvat piirteet ja tieteen harhapoluiksi nähdyt suunnat häviävät näkyvistä. Historiantutkimuksen oma historiallisuus aiheuttaa sen, että historiasta löytyy aina uutta tutkittavaa, klassikot Aristoteles ja Platon eivät tyhjene filosofiassa koskaan. Jokainen sukupolvi joutuu myös kirjoittamaan menneisyyden historian itseään varten uudestaan. Näkökulmat aiheuttavat, että Marx näkee koko historian luokkataistelujen historiana, Lenin historiassa aina vallinneen idealismin ja materialismin välisen taistelun. Hegelille historia on absoluuttisen hengen kehittymistä tietoisuudessaan, kristitylle Jumalan pelastussuunnitelman toteutumista, eräille itämaisille uskonnoille ikuista kiertokulkua, positivistille kumulatiivista kehitystä. Se, että tällaiset yleisnäkemykset yhä uudestaan saavat muodon (Augustinus, Spengler, Toynbee, Mumford, Sorokin, aristotelinen ja galileinen traditio mielikuvana tieteen historian linjoista), osoittaa hahmon, yleisnäkemysten merkitystä historian tarkastelussa, mutta nämä yleisnäkemykset tuskin voivat toimia Hempel-Oppenheim selityskaavion luonnonlakiyleistysten asemassa.

Kuhn (1968) esittää useita tapauksia siitä, miten paradigmat ohjaavat tutkimusta, kunnes ne ehkä vaihtuvat toisiksi, jolloin tutkimuksen suun-

ta, intressit voivat vaihtua. Klassisena esimerkkinä kuvataan usein Galilein suorittamaa uudistusta (Routila 1971; Kolakowski 1969, 18 - 22; Cassirer 1969, 90 - 131, 185 - 188). Siihen liittyvä syykäsitteen murros on edelleen syvällinen ongelma, mutta kaavamaistaen kyse oli siitä, että kun aristotelinen fysiikka näki kaiken finaalisina pyrki- myksinä, se näki myös kappaleen liikkuvan, koska jokin voima liikutti sitä. Galileinen selitys olikin päinvastainen: kappale liikkui koska mikään voima ei vaikuttanut siihen. Hintikka (1969, 14) kuvaa vastaa- vanlaisen eron:

Luonto on mekaaninen, koska se on säännönmukainen, he tahtoivat sanoa. Vanhalla ajalla sanoi Aristoteles jokseenkin täsmälleen päinvastoin: luonto ei ole mekaaninen, koska se on säännönmukainen. Ainoaksi sään- nönmukaisuuden, järjestyksen selitykseksi hän näet katsoi päämääriin tähtäävän toiminnan, jollainen on mekanismin tapauksessa mahdoton.

Aristoteliseen tiedonkäsitykseen kuuluu tarkastelevan subjektin eli- minoimattomuus pois teorian sisäältä. Ihmisen maailmassaoleminen on tie- toteorian olennainen elementti. Kärjistäen voisi sanoa, että kun posi- tivistisessa teoriassa atomit joka tapauksessa "ovat" ja ihminen on ole- massa niiden seurauksena, niin aristotelisessä teoriassa ihminen primää- risti "on" ja tulkitsee maailman olevan olemassa omaan olemiseensa. Tä- mä ei kuitenkaan merkitse idealistista käsitystä, sillä voidakseen käyt- tää luontoon oikeata olemisen käsitettä hänen on otettava tämä käsite luonnosta ja käsitettävä oma olemisensä ristiriidattomasti luonnon ole- misen kanssa.

Tämän käsityksen osana katsotaan että ns. ymmärtäminen ja tulkitse- minen ovat jokaisen teorian olennainen rakenneosia. Ihmisen toimintaa katsotaan olevan mahdoton selittää behavioristisesti, ottamatta huomioon niitä käsityksiä, joita tällä ihmisellä itsellään on omasta todellisuu- desta. Näiden käsitysten ei silti tarvitse olla tietoisia käsityksiä tai edes tietoisten käsitysten kanssa yhteensopivia.

Tieteiden palauttaminen toisiinsa katsotaan periaatteessakin mahdot- tomaksi. Pikemminkin voidaan laatia päinvastainen hierarkia, jossa luon- nontieteet ovat mahdollisia vasta käsitysten varassa, jotka kuuluvat on- tologian, tietoteorian, filosofian tai yhteiskuntatieteiden tutkimusalaan. Reenpää (1974, 98 - 100) korostaa oikeutetusti, että havaitsemiseen liit- tyvä tutkimus, aistinfysiologia laajassa mielessä on primäärein empiiri-

nen tiede.

Aristoteliselle tieteelle käsitys tieteen olemuksesta on tavattoman problemaattinen eikä kannanottoa jonkun selitysmallin puolesta voida tehdä lopullisesti, koska on pakko tunnustaa perusteiden olevan avoimina: ei tiedetä pohjimmiltaan, mihin perustuu ihmisen kyky tehdä tiedettä ja saada selville tietoja. Kuitenkin voidaan tilannetta luonnehtia sanomalla, että ihminen pyrkii käsittämään todellisuutta (Turunen 1974, 49 - 52). Maailman käsittäminen on jollakin tavalla yhteydessä sen kanssa, mistä ihminen on tietoinen. Toisaalta tietämisen edistymisen on yhteydessä käsitteiden kehittymiseen. Tiede on eräässä mielessä käsitteiden kehittämistä, niiden jatkuva kehitysprosessi.

Heuristiikan tulkintaa voidaan laajentaa Freudin teorioitten suuntaan. Ympyrän laitaosia merkitään tajunnan tietoiseksi alueeksi, keskiosaa piilotajunnaksi. Aristotelikon keskipisteeseen suuntautuva katse kuvaa nyt pyrkimyksiä muuttaa tiedoton tietoiseksi. Ihmisen päämääränä olisi tällöin tulla tietoiseksi siitä, millainen hän "todella" on, aitona, alkuperäisenä ihmisenä, jotta hän osaisi suhtautua hänen eteen­sä tuleviin kysymyksiin oikein, luovasti, aidosti, tieteellisesti.

Edellä on jo viitattu psyyken tutkimisen mielenkiintoisuuteen hermeneuttisen tieteenfilosofian kannalta. Hyvin monet tieteellistä ja taiteellista tai muuta luovaa toimintaa kuvaavat sanonnat voidaan nähdä luonteviksi tästä näkökulmasta. Taiteilija esim. muuttaa "näkyttömän näkyväksi", "lahjakas osuu maaliin, jota kaikki tavoittelevat, nerokas tekee maaliin osuessaan maalin samalla näkyväksi muillekin". Ortega y Gasset (1963, 182) sanoo: "Mutta jokainen ajattelun löytö on nimenomaan jonkin jo-olemassa-olevan löytymistä: jotain nostetaan pohjasta pinnalle."

Sokrates vertasi opettamistyötään lapsenpäästöoppiin; ihminen kyllä oikeastaan tietää kaiken, kunhan tulee siitä tietoiseksi. Kun Väinö Linna kirjoittaa "Tuntemattoman sotilaan", hänen onnistuu sanoa jotakin sellaista, minkä monet heti oivaltavat oikeaksi, mutteivat osanneet sanoa tietoisesti. Aito lapsi paljastaa keisarin uudet vaatteet. Monet oivallukset tuntuvat mitä luontevimmilta kunhan joku ne ensiksi esittää. Näin Haugsgjerd (1975, 108):

Luova toiminta on riippuvainen kyvystä, jota Kris kutsuu reggressioksiminän palveluksessa. Tässä on kysymys kyvystä käyttää hyväksi "varhais-

sempia" ja alkuperäisempiä tapoja jäsentää havaintoja, symbolimuodostusta sekä ajattelua, samalla kun persoonallisuuden kypsemät osat säilyttävät tietyn kontrollin ja alistavat regressiiviset toiminnot asetetulle tavoitteelle. Kyvystä tällaiseen luovaan regressioon tulee täten tärkeä terveyden kriteeri. Sen vastakohtana on jäykkä rakenne, jossa "aikuisen" ja "lapsellisen" kokemustavan välillä on lähes ylitsepääsemätön kuilu.

Sitaatti näyttää tarjoavan eräänlaisen oivalluksen teorian. Voinee sanoa, että "aivot" toimivat periaatteessa korrektisti, luovasti, kun taas "minä" estän luovuutta jos jäsennän aineiston oppimieni paradigmojen kautta. Oivallus syntyy klassisen käsityksen mukaan tilanteessa, jossa tietoinen ponnistelu on lopetettu ja palapelin osat saavat hakeutua uudelleentulkinnan avaamiin näkökulmiin.

Aristoteliseen traditioon kuuluvissa teorioissa on tämänkaltainen piirre. Rousseau kehotti ihmisiä palaamaan luontoon, Marxin ihanteena on vieraantumaton ihminen, aito lajinolento. Husserl pyrki reduktiivien avulla näkemään todellisuuden ilman vallitsevien teorioiden aiheuttamaa tulkkittuneisuutta, Heidegger toistaa Nietschen vaatimuksen: "Sei, was du bist", muodossa: "Werde, was du bist". Tässä on selvästi näkyvässä aristotelinen olemuksen ja olemassaolon välinen erottelu, joka sitten vie esim. Marxilla vaatimukseen: ihmisen olemassaolon pitäisi vastata hänen olemustaan. Tästä kasvaa hänen yhteiskuntakritiikkinsä perusta: yhteiskunnassa on jotakin vikaa, koska kerran aito ihmisen olemus ei voi siinä toteutua. Tämän ajattelun leima näkyy myös luonnonoikeudellisessa ajattelussa. Länsimaisessa maailmankuvassa tämä ajatus on aina elänyt jossakin muodossa: kerran eli ihminen paratiisissa, josta hän on sitten joutunut pois (Wilenius 1967, 46, 108 - 110). Aristotelikon ihanne on siten eräässä mielessä menneisytydessä, positivistin taas tulevaisuudessa, valmiissa tilassa.

Kehitys on vienyt tilanteeseen, jossa luonnontieteitä hallitsee galileinen traditio ja henkityeteitä suhteellisesti heikommalla otteella aristotelinen traditio. Tilanteelle on myös ominainen eräänlainen puolustustaistelu, jossa aristotelinen traditio yrittää estää galileista tunkeutumasta henkityeteisiin, mutta usein kyllä myöntää galileisen päteväksi omalla alueellaan. Tietoteorian kannalta mielenkiintoinen kysymys on näiden traditioiden suhteista toisiinsa ja eri tieteisiin. Tilanteessa näyllää olevan neljä päävarianttia.

5. Traditioitten tietoteoreettinen rinnakkaisuus

Ajatellaan, että kummallakin traditiolla on oma pätevyysalueensa: luonnontieteet selittävät kausaalisesti ja henkítieteet finaalisesti. Tältä pohjalta voitaisiin tehdä teoreettinen rauhansopimus siitä, mitä todellisuuden alueita mikin ote tutkii. Tämän kaltaista kantaa on edustanut Wilenius (1967, 136). Rauhalan kanta on hyvin samankaltainen hänen todestaan (1974b, 25 - 26): "edellä mainitut traditionaaliset tutkimusasetteet muodostavat kaksi toisiinsa redusoimatonta tiedon tavoittelun valtaväylää".

Tälle ajatukselle on periaatteellinen sukulainen se marxilaisuudessa lähinnä Lukacsiin ja Sartreen liittyvä käsitys, jonka mukaan dialektiikka koskisi vain niitä tieteitä, joissa ihminen tutkii toisia ihmisiä, on tutkijana subjekti toisien subjektien joukossa, muttei koskisi luonnontieteitä, jotka voidaan nähdä subjekti-objekti-suhteina (Markovic 1969a, 42 - 53; Grene 1973, 5 - 104; Manninen 1972, 79 - 82). Tätä asennetta näyttävät usein edustavan ne humanistisen suunnan tutkijat, jotka yrittävät puolustaa henkítieteitä kausaaliselta selittämiseltä. Erottelu pyritään tekemään esim. vedoten ns. tekijän tiedon ja havaitsijan tiedon erotteluun. Niinpä Itkonen (1974) pyrkii osoittamaan, ettei kielitiede ole samanlaista kuin luonnontiede.

Jos nyt hieman väkivaltaisesti katsotaan suomalaiset aristotelisen suunnan filosofit Wilenius, Rauhala, Routila ja Itkonen tämän vaihtoehdon puolustajiksi, niin heidän käsityksensä on puolustettavissa tai ymmärrettävissä seuraavista syistä:

1. Hermeneutiikka katsoo, että todellisuuden moninaisuutta vastaa metodien moninaisuus. Miksei siis ole moninaisuutta tässäkin kohti?
2. Luonnontieteitten ja henkítieteitten ero on syntynyt ja säilynyt historiallisesti. Käytäntö ei mitenkään tue käsitystä tieteiden reduktionismista. Positivismia voidaan kritikoida pitävin perustein humanistien omalla ammattialalla.
3. Psykologisista syistä on odotettavissa, että varotaan puuttumasta kysymyksiin, joissa ei olla asiantuntijoita. Positivistit ovat usein arvostelleet hermeneuttis-dialektisten suuntien edustajia asiaa ymmärtämättä. Toisaalta luonnontieteitten menestys näyttää edelleen ilmei-

seltä ainakin joidenkin kriteerien mukaan. Siksi varotaan esittämästä argumentteja, joissa voitaisiin joutua itse leimatuksi asiaa tuntemattomiksi.

Näin syntyvä tilanne on kuitenkin mielestäni valitettava, sillä se näyttää johtavan eräisiin kantoihin, joita ei voi puolustaa. Siten syntyy mahdollisuus yrittää kumota koko hermeneuttikkojen filosofinen ote kumoamalla heidän käsitystensä tueksi esittämiään argumentteja. Juuri tässä on tarpeen erottaa toisistaan käsityksen korrektilisuus ja käsityksen puolustuksen korrektilisuus, jotta tehdään mahdollisuuksien mukaan oikeutta molemmille osapuolille. (Vrt. Hintikka 1974, luku 4 ja sen loppusanoja s. 96.)

On nähtävä eri asioina, puhutaanko kahden erityistieteellisen otteen käytännön ulkonäöstä vai niistä tietoteoreettisista perusteista, joilla erityistieteen harjoittamisen mahdollisuudet lepäävät. Molemmat traditiot saattavat näyttää toimivan rinnakkaisina, ilman alistussuhdetta erityistieteissä, mutta esim. Wilenius on itsekin on toisaalla (1970, 165) taipuvainen katsomaan, että Habermas on oikeassa hänen väittäessään näennäisen kausalistyyppisen tutkimusotteen olevan mahdollista vain, koska sen alla on piileviä intentionaalisia käsitteitä.

Tietoteoreettisessa mielessä tämä käsitys traditioitten rinnakkaisuudesta voidaan mielestäni pätevästi hylätä. Marcovic (1969a, 48) kritikoit Sartrea ja Lukacsia mm. näin:

Ei ole vaikeaa nähdä, että molemmissa tapauksissa, --, luonnon dialektiikan hylkääminen perustuu kahteen edellytykseen, joita ei voi hyväksyä. Toinen on jako luonnon ja historian välillä, joka johtaa karkeaan, epäkritiittiseen epistemologiseen asemaan luonnontieteitten tulosten tulokinnassa.

Toinen on dialektiikan liian ahdas käsittäminen. Dialektiikka on määriteltä liian spesiaalilla tavalla ilman riittävää teoreettista oikeutusta. Tästä määrittelystä seuraa analyttisesti, ettei dialektiikka voi olla yleinen filosofinen metodi, vaan vain historiallisen tutkimuksen ja selittämisen erityinen metodi. Kumpikaan kirjoittaja (jotka muuten panevat niin paljon painoa totaliteetin kategorialle) ei kykene selittämään tai edes näkemään, mikä on tämä kokonaisuus, jonka osa dialektiikka on, tai toisin sanoen, mikä on ajattelun yleinen filosofinen metodi, mikä tiedon metodi ja mikä käytännöllisen toiminnan metodi.

Tämä kritiikki on mielestäni pitävä. Jos voidaan sanoa, että kaksi tieteenotetta ovat erilaisia, jo tämä merkitsee kykyä arvostella niitä molempia, mahdollisuutta tarkastella niitä samalla asteikolla. Mutta tä-

mä arvosteluperusta on juuri tietoteoriaa ja fundamentaalinen molempiin arvosteltaviin nähden. Jos tämä arvosteluperusta ei ole dialektista teoriaa, on dialektiikan perustalla joku sitä yleisempi tietoteoria. Siten rauhansopimus rinnakkainolosta ei ole mahdollinen.

Markovicin kritiikki voidaan esittää hieman toisinkin. Jos myönnetään, että luonnontieteitten käsitykset omasta luonteestaan ovat kylä korrekteja, mutteivät sovellu henkítieteisiin, niin silloin ei huomata, että juuri luonnontieteitten tieteenfilosofian käsityksistä luonnontieteitten luonteesta seuraa automaattisesti sellainen käsitys, että tämä ote on laajennettavissa henkítieteisiin. Siten sellainenkin tarkastelija, joka haluaa välttää puuttumasta luonnontieteitten sisäiseen tieteenfilosofiaan, mutta on vakuuttunut tämän otteen soveltumattomuudesta henkítieteisiin, joutuu silti esittämään vaatimuksia luonnontieteitten sisällä, vaatimaan niille sellaista tieteenfilosofiaa, josta ei seuraa käsitystä laajentaa tätä otetta henkítieteisiin. Siksi rauhanomainen rinnakkainelo ei ole pohjimmiltaan mahdollinen.

6. Aristotelinen maailmankuva

Toinen variantti on klassinen aristotelisen tieteen malli sellaisena kuin se vaikutti läpi keskiajan. Siinä yleinen tietoteoria, tarkastelualusta, jolta nähdään sekä henki- että luonnontieteet, saavutetaan yleis-tämällä ihmistä käsittelevä finaalin selitystapa koko todellisuuteen: luontoa selitetään kuten ihmistä, asettamatta ihmisen finaalista selitystapaa mihinkään kriittiseen analyysiin. Eräässä mielessä tässäkin mallissa yleinen tietoteoria saavutetaan laajentamalla erityistieteen ote sellaisenaan.

Tämä tietoteoria, kreikkalaisen maailmankuvan implisiittinen teleologisuus ohjasi tiedettä läpi koko keskiajan ja kanonisoitui katolisen kirkon vallan ja arvovallan voimalla ainoaksi sallituksi ja mahdolliseksi tavaksi nähdä todellisuus. Ihmiset kasvoivat tähän maailmankuvaan. Kuten Wilenius (1967, 16 - 18) toteaa, tämän paradigman vallitessa oltiin sokeita näkemään luonnonlain käsite sen nykyaikaisessa mielessä. (Vrt.

Hintikan 1969, 9 - 18, 59 - 197 tutkielma kreikkalaisten todellisuudenkäsityksestä. Teloksen käsitteestä Aristoteleen luonnontieteessä ks. Grene 1974, 76 - 87.) Tämän maailmankuvan vallitessa eivät luonnontieteet päässeet erityisenmin kehittymään. Tästä erosta johtunee myös, että meillä on taipumus nähdä keskiaika erityisen pimeänä ajanjaksona; toisaalta on niin, että nykyisin vallalla oleva yksipuolisuus saatetaan myöhemmin nähdä suhteellisesti vielä suurempana pimeytenä.

7. Positivistinen maailmankuva

Positivistinen malli on vastakkainen aristoteliselle tietoteorialle, syntyvaltaan kuitenkin symmetrinen. Siinä yleinen tietoteoria saavutetaan yleistämällä luontoa koskeva kausaalinen selitystapa myös ihmiseen, ihmistä selitetään kuten luontoa, jättäen vuorostaan luonnon selitystapa ja sen yleistäminen hyväksytyksi ilman filosofista kritiikkiä. Tällainen tietoteoria saadaan erityistieteen sisältä yleistämällä paradigman sisäinen metodologia sellaisenaan myös erityistieteen ulkopuolelle.

Maailmantulkinnan murros, aivan uuden selitystavan valinta katkaisi samalla ymmärtämysyhteydet Galilein ja hänen aikalaistensa väliltä. Sama asia, liiketapahtuma nähtiin niin eri valossa, ettei entinen traditionaali kommunikaatio kyennyt välittämään toisen osapuolen tarkoituksia toiselle. Hermeneuttisen tieteenfilosofian kannalta tällaisen murroksen tarkastelu on erittäin mielenkiintoista (Routila 1971, 9 - 17). Sensijaan kysymys siitä, mitä oikein tapahtui tässä murroksessa aristotelisen tradition kannalta, ei ole yksioikoisesti vastattavissa väittämällä tilannetta positivismiin voitoksi. On syytä yhtyä Routilan (1971) tulkintaan siitä, että Galilein uudistus oli hermeneuttinen oivallus. Positivismia tässä oli pikemminkin aristotelisen fysiikan kyvyttömyys irtaantua erästä tulkinnasta ja nähdä sen sisältämät ehdot.

Kehitys on kuitenkin kulkenut vähitellen yhä useampien tieteitten käsittämistä fundamentaalisesti kausaaliseksi. Tämä universalisoitu sektorimalli, missä eri tieteitten sektorit voivat peittää koko todellisuuden

on varsinainen positivistinen maailmankuva, joka nykyisin on monissa tieteissä absolutisoitunut ainoaksi tieteelliseksi maailmankuvaksi. Aivan samalla tavalla kuin Galileita oli aikoinaan mahdotonta ymmärtää, on positivismin nykyisin mahdotonta ymmärtää positivismia vastustavia tietoteorioita, kuten Kantia, Marxia, Hegeliä ja Heideggeriä oikein. Yhteiskunnassa on huomattavia voimia, jotka pyrkivät tukahduttamaan positivismin kritiikin aivan samoin kuin katolinen kirkko aikoinaan pyrki estämään aristotelisen fysiikan kritiikin. Olisi suuri erehdys luulla tieteen harjoittamisen esteiden olevan nykyisin vähäisemmät kuin Galilein aikana. Näin Feyerabend (1976, 326):

Edellä sanotusta seuraa, että taistelua tieteellisiä asioita koskevan suvaitsevaisuuden ja tieteellisen edistyksen puolesta täytyy vielä jatkaa. Vihollisten nimi on muuttunut. Muutama vuosikymmen sitten he olivat pappeja tai 'koulufilosofeja'. Nykyään he kutsuvat itseään 'tieteenfilosofeiksi' tai 'loogisiksi empiristeiksi'. Myös moni luonnontieteilijä tekee työtä samaan tapaan. Väitän, että kaikki nämä ryhmät toimivat tieteellistä edistystä vastaan.

Luonnontieteitten huomattava tekninen menestys ja henkitieteitten selviöltä näyttävä kehittymättömyys on saattanut viedä kohti kehää, jossa on ryhdytty matkimaan luonnontieteitten metodeiksi käsitettyjä menettelytapoja ja tämä puolestaan on vain lisännyt niiden etumatkaa, kun tämä sovellutus ei olekaan onnistunut. Luonnontieteitten edistyneisyys saattaa perustua vain siihen, että edistyneisyyttä mitataan luonnontieteitten itsensä asettamalla kriteereillä eikä esim. yhteiskunnallisilla kokonaisvaikutuksilla: yhteiskunnallisten ongelmien synty katsotaan yhteiskuntatieteiden syyksi!

Luonnontieteitten edistyminen ei ole todiste positivistisen tietoteorian puolesta. Hermeneutiikan käsitys on, että eri tieteillä on erilaiset tutkimusmenetelmät ja tutkimuksen on otettava menetelmänsä tutkimuskohteestaan (Turunen 1974, 49 - 51). Metodi ei ole irroitettavissa kohteestaan. Niinpä voi olla, että luonnontieteitten nykyisten metodien yleistyminen tietoteoriaksi on sallinut vain niiden tieteiden kehittymisen, joista tieteistä nämä menetelmät on korrektisti otettu. Toisiin tieteisiin siirrettyinä ne eivät enää ole olleet tutkimuskohteeseen nähden samassa asemassa kuin mitä olivat luonnontieteissä. (Vrt. Rauhala 1974b, 11 - 23) Toisaalta eri tieteitten välillä on myös eroja siihen nähden, missä määrin ne voivat julkisesti katsoa kannattavan-

sa positivismia, mutta tosiasiallisesti noudattaa toista otetta. Toisissa tieteissä erot ovat niin ilmeisiä, ettei tiede ole voinut olla huomaamatta filosofisia vaikeuksia periaatteellisissa sitoumuksissa.

Tästä voi olla myös seurauksena, että ehdoton kiinnipitäminen positivismin periaatteista voi olla yhteiskuntatieteissä dogmaattisempaa ja vaarallisempaa kuin luonnontieteissä. Luonnontieteilijä voi tutkia solua ajatellen sen olevan kone. Hän ei tee tästä kuitenkaan loppuun saakka vedettyjä johtopäätöksiä, koska hänen tutkimuskohteensa on kaukana arkipäivän yhteiskuntaelämästä. Jos sensijaan yhteiskuntatieteen positivistit päättelivät poliitikkona, että yhteiskunta on kone (mutta hän itse koneen käyttäjä), hän määrää solun tutkijankin tutkimaan sitä, mitä valtio, "demokraattinen johto", kansanvalta määrää. Luonnontieteilijä tuskin huomaa, että hän on omalta osaltaan ylläpitämässä sitä maailmankuvaa, jonka seurauksena hänelle tehdään vääryyttä tieteenharjoittamisessa.

Yhteiskuntatieteissä on yhä tyypillinen Sänkiähon (1973a, 56) kanta:

Onko valtio-oppi systemaattinen tiede, jossa voidaan löytää joitakin invariantseja ja näiden perusteella luoda jonkinlaista teoreettista rakennetta - mikä osaltaan on yhteistä kaikille sosiaalitieteille - vai pitääkö valtio-oppia pitää historia-tieteen kaltaisena ainutkertaisia tapauksia tutkivana tieteenä. Olen tutkimuksessani lähtenyt edellisestä kannasta --

Tämä on mitä tyypillisin positivistinen käsitys ja se on implisiittisesti yleinen yhteiskuntatieteissä vieläkin. (Sänkiähon vastaisen kannan esittää Kalela (1972, 8) tai yleisesti Carr (1963). Ks. myös metodista tarkastelua Nummi (1972, 3 - 32.)

Kun positivistit uskoo ikuisiin luonnonlakeihin ja redusoi historian fysiikkaan, syntyy ajaton, historiaton, eternistinen käsitys ja tietämättömyys omien käsitysten genesiksestä ja traditiosta, maailman avautumistavasta ja usko objektivistiseen tietoon. Malliesimerkin antaa Monod, jonka mielestä aikamme sairaus on, ettei yleisesti hyväksytty positivistista tiedonkäsitystä! Väitän päinvastoin: aikamme sairaus on, että se niin yleisesti hyväksytään.²

Galileisen tradition filosofisten implikaatioiden yksipuolistuminen tapahtui Descartesin, Hobbesin, Locken, Humen, Millin, Spencerin filosofioissa. Näiden mallien atomistinen, kausaalinen, mekanistinen ihmis-käsitys näytti saavan tieteellistä tukea darwinilaisten kehitysteorioit-

ten tässä vuorovaikutuksessa yksipuolisiksi kehittyvien tutkintojen kautta: kilpailu nähtiin johdonmukaisesti terveeksi ilmiöksi yhteiskunnassa. Yhteiskuntakäsityksen positivismi näkyi tässä kausaalises- sa ja atomistisessa mallissa, jossa jokainen piti huolta omasta edus- taan, jolloin yhteiskunnan kokonaisuuden taso syntyi itsestään, auto- maattisesti: rationaalisesta toiminnasta yksilötasolla seurasi luon- nonlakien kaltainen tila: yhteiskuntaa ei tarvinnut enää järjestää rationaalisesti sen kokonaisuuden tasolla. Pääteltiin mekanisesti yk- silöstä yhteiskuntaan. Pentti Haanpään tukkilainen Pate Teikka saa kuulla yhtiön herralta:

Meidän on katsottava tätä asiaa yhtiön kannalta. Siis: traktoritko vai hevoset tulevat kullakin hetkellä taloudellisesti edullisemmik- si. Me emme saa lähteä etsimään muita katsantokantoja tai meidän käy huonosti. Kun kukin yksilö, yhteisö, yhteiskunta katsoo mikä on ta- loudellisesti edullisinta, niin kaikki lopultakin järjestyy hyvin. (Haanpää, Teokset II, 81)

Tämä käsitys olisi formalisoitavissa. Kokonaisuudella ei ole ominai- suuksia, joita ei saada mekaanisesti yksilöitten ominaisuuksista. Syn- tyvät mekanismit, kilpailu, "talouden rautaiset lait" luovat yhteiskun- taä säätelevät voimat ikuisten luonnonlakien tapaan. Ihminen ei voi niille mitään. Positivismin, luonnontieteitten, darwinismin, tekniikan ja kapitalismin toisiinsa kietoutuva kehitys näytti muodostavan vankan todistusaineiston, kun saman todellisuuden tematisoinnin takia ihmis- ten rationaaliset toiminnat nojautuivat tähän ajatteluun ja todellisuus- den kriteereiksi valikoitui sellaisia seikkoja, jotka sopivat maailman- kuvan odotuksiin.

Toisaalta tilanne Euroopassa ei ollut missään vaiheessa positivismin kehitystä näin yksipuolinen. Esiintyi voimakkaita yhteiskuntafilosofioi- ta, joiden perusajatukset nojasivat vastakkaiseen traditioon: luonnonoi- keudellinen ajattelu, katolisen kirkon filosofia, Rousseau, Hegel, so- sialismin varhaisteoreetikot jo ennen Marxia. Samanaikainen oli myös saksalainen henkítieteiden perinne. Siten aatehistoriallinen tilanne kapitalismin kehittyessä oli monimuotoinen eikä voida yksinkertaisesti väittää positivismin hallinneen ylärakenteena koko kapitalismin valta- kautta, vaikka selvä riippuvuussuhde on ilmeisesti olemassa.

Suomessakin aristotelinen ajattelu vaikutti Hegelin filosofiana Snellmanin kautta voimakkaasti viime vuosisadan lopulla (Alapuro ym.

1973, 9 - 15). Kansallishengen aatemaailmassa ei Suomessa liene positivistisilla yhteiskuntakäsityksillä ollut hallitsevaa asemaa. Niiden voima alkoi kasvaa vasta 1930- luvulla ja varsinainen läpimurto tapahtui vasta II maailmansodan jälkeen. Näin ollen esim. kysymys siitä maailmankuvasta, jonka vallassa Suomen perustuslakia laadittiin, ei ole kaavamaisesti vastattavissa viittaamalla kapitalismiin tuotantotapana, joka määräsi yhteiskuntakäsitystä ylärakenteena. Tähän kysymykseen vastaaminen vaatii perusteellista aatehistoriallista hermeneuttista tutkimusta, jota mielestäni tarvittaisiin valtiosääntöuudistuksen tieteelliseksi perustaksi.

Hegelin filosofian aristotelinen perinne on johtanut tutkimaan myös Marxin ajattelun aristotelisten piirteiden voimakkuutta (Wilenius 1967, alkusanat). Klassisen kysymyksen muodostaa tällöin, onko tämä aristotelinen filosofia ominainen myös Pääoman Marxille. Voidaan erottaa kaksi pääsuuntaa:

1. Nykyiset, lähellä aristotelista traditiota olevat filosofiat katsovat Marxin koko tuotannon olevan perusteiltaan yhtenäisen. Näin Marcovic (1969c, 164 - 165):

Kriittisyys on läsnä kaikissa Marxin töissä ja kaikissa hänen intellektualistisen kehityksensä vaiheissa. Olisi paha virhe tehdä terävä ero nuoren Marxin arvosidonnaisen humanistisen utopian ja kypsän Marxin arvovapaan tieteellisen strukturalismin välillä; se ilmaisisi hänen työnsä pinnallista tutkimista. On olemassa joitakin tärkeitä eroja -- kuitenkin fundamentaalinen kriittinen asema säilyy samana.

Eräs ero on, ettei Marx enää myöhemmin puhu eksplisiittisesti vieraantumisesta. Näyttää kuitenkin ilmeiseltä, että hän on muuttanut saman ilmiön tavarafetisismiin ja reifikaation tarkasteluksi (Israel 1974, 6, 12, 292 - 306). Tätä mieltä on myös Petrovic (1967, 32):

Vieraantumisen teoria ei ole ainoastaan Marxin 'aikaisten' kirjoitusten keskeinen teema; se on myös ohjaava idea kaikissa hänen 'myöhäisissä' töissään.

Samoin Schwan & Schwan (1974, 57) edustavat teesiä, jonka mukaan nuoren ja kypsän Marxin välillä on vahva jatkuvuus ja riippuvuus. Toivivainen (1973, 191 - 196) katsoo Lukacsin ajatuksen: "Oikein tai väärin, olen aina pitänyt Marxin teoksia olennaisesti ykseytenä", olevan syvästi tosi.

2. Ne suunnat, joissa 'Pääoman' Marx nähdään vastakkaiseksi nuoruudentöiden hegeliläiselle "haihattelulle". Nämä suunnat lienevät aina kytkeytyneitä erilaisiin vulgaarimarxilaisuuden muotoihin. Tätä samaa erotelua korostetaan Toiviaisen mielestä myös vastakkaisella tavalla: yritetään vastustaa Marxin myöhäisempiä johtopäätöksiä nuoren Marxin avulla. Nämä suunnat voitaneen osoittaa virheellisiksi. Tähän suuntaan puhuu esim. seuraavat kaksi vahvaa argumenttia:

Ensiksikin, Lukacs on pystynyt deduktiivisesti kehittämään nuoren Marxin ajatusmaailman, vaikkei hän tuntenut nuoren Marxin kirjoituksia, jotka on julkaistu vasta myöhemmin (Israel 1974, 49 - 50). Toiseksi, myös Lenin on suorittanut monin osin tämän saman tehtävän ja osoittanut Hegelin ja Marxin läheisen yhteyden myös 'Pääomassa', vaikkei hänen elinaikanaan julkaistu Marxin nuoruudentöitä. (Vrt. esim. Lenin, Filosofian vihkot, 144 ja Manninen 1975. Tämä Mannisen tutkielma on metodisen orientoinnin kannalta merkittävä.)

Huolimatta aristotelisten tietoteorioitten olemassaolosta positivismi vaikutusvalta kasvoi yhä suuremmaksi ja siirtyi julkisesti ja piilevästi myös yhteiskuntatieteisiin. Positivismille ominaisen eternismin ja historiattoman lukutavan ansiosta myös Marxin teorioitten alkuperäinen aristotelinen filosofia viitekehyksenä, tulkkiutumisperustana häviää näkyvistä ja vaihtuu positivismiin omaksi tietoteoriaksi. (Viitekehyksen merkitystä lauseitten merkitysten ja totuusarvojen kannalta tarkastellaan myöhemmin, sivuilla 50 - 54, jolloin puututaan uudestaan Marxin ymmärtämisen ongelmaan.)

Tässä viitekehyksen vaihtumistapahtumassa aristotelinen käsitys yhteiskunnasta tietoteoreettisena, geneettisenä ja historiallisena perustana dialektisessa teoriassa ja käsitys yhteiskunnan primäärisyydestä tässä suhteessa vaihtuu käsitykseen yhteiskunnan kausaalista primäärisyydestä. Kun toisaalta uskotaan Marxia siinä, että yhteiskunta on primääri ilmiö, mutta primäärisyyden käsite tunnetaan vain kausaalisen teorian syy-seuraus-suhteena, teorian koko sisältö kääntyy pääläelleen. Kun tiedetään, että marxilainen teoria on materialistinen ja materialismiksi taas ilman muuta käsitetään positivismiin käsitys materialismista, joudutaan positivistisen tietoteorian kannattajaksi. Näin ovat mielestäni syntyneet ne voimakkaat vulgaarimarxilaiset suunnat, jotka ovat

klassiselle kapitalismille sikäli vastakkaisia, että ne kritikoivat atomistisia malleja ja päättelyä yksilöstä yhteiskuntaan mekanistisella tavalla, mutta ovat samalla paljon fundamentaalisemmin jo kannattaneet positivistista ontologiaa ja pääättelevät itse mekaanisesti, kausaalisesti yhteiskunnasta yksilöön. Yhteiskunnan olemassaolo käsitetään nyt kausaalisen teorian mielessä primääriseksi ja yksilö voi saada yhteiskunnallisen olemassaolon vain suhteessa valtioon. Valtion primäärisyys on peräisin Hobbesin ja Kelsenin positivistisiksi todettavista teorioista (Tolonen 1975).

Tämä tiedoton taustan vaihtuminen johtaa moniin vääristymiin marxilaisen yhteiskuntateorian tarkastelussa ja moniin teoreettisiin ongelmiin. Kun esimerkiksi Marxin ja Leninin mukaan valtion pitäisi kuoleentua yhteiskunnan demokratisoitua (sanan nykyisessä merkityksessä), ei valtion kausaaliseen primäärisyyteen nojaava teoria voi ymmärtää tätä käsitystä: millä tavalla ihminen silloin voisi olla yhteiskunnallinen, ellei ole valtiota, jonka kautta yhteiskunnallisuus saavutetaan. Kuten käytäntö osoittaa, käsitys valtion kuoleentumisesta on jäänyt sivuun yhteiskuntateoreettisessa keskustelussa ja vasemmistolaiset päinvastoin kasvattavat valtiosta elintä, joka ottaa tehtäväkseen "luokkien sovittamisen" esim. yrittämällä tasata keinoillaan tuloerot ja yrittämällä ulottaa valtion poliittisen demokratian malliksi kaikkialle yhteiskuntaan huolimatta siitä, että esim. Lenin täsmällisesti ja purevasti arvostelee näitä käsityksiä:

Yhtäältä porvarilliset ja varsinkin pikkuporvarilliset ideologit, joiden täytyy kiistämättömästi historiallisten tosiasian pakottamina myöntää, että valtio on vain siellä, missä on luokkavastakohtia ja luokkataistelua, "oikovat" Marxia sillä tavoin, että valtiosta tulee luokkien sovittamiselin. Marxin mukaan valtio ei olisi voinut syntyä eikä säilyä, jos luokkien sovittaminen olisi ollut mahdollista. Pikkuporvarillisista ja porvarillisista professoreista ja sanomalehtimiehistä, - jotka tällöin suosiollisesti tavantakaa vetoavat Marxiin! - on asia niin, että valtio juuri sovittaakin luokat keskenään. Marxin mukaan valtio on luokkaherruuden elin, toisen luokan elin toisen luokan sortamista varten, sellaisen järjestyksen luomista, joka laillistaa ja lujittaa tämän sorron, hilliten luokkien yhteentörmäystä. Pikkuporvarillisten poliitikojen mielestä järjestyks on nimenomaan luokkien sovittamista, -- (Lenin 1946, 7).

Että valtio on määrätyn luokan herruuden elin, luokan, jota ei voida sovittaa antipodinsa kanssa, sitä pikkuporvarillinen demokratia ei milloinkaan kykene käsittämään. Suhde valtioon on kaikkein havainnollisimpia ilmauksia siitä, että meidän eserrämme ja menshevikkimme eivät ole

lainkaan sosialisteja (--), vaan pikkuporvarillisia demokraatteja, joilla on miltei sosialistinen fraseologia. (Lenin 1946, 8).

"Demokraattinen tasavalta on kapitalismin paras mahdollinen poliittinen ulkokuori ja siksi pääoma, saatuaan (--)
itselleen tämän parhaan ulkokuoren, laskee vallalleen niin luotettavan, niin varman perustan, ettei mikään sen laitosten tai puolueiden vaihdos horjuta tätä valtaa.

-- Heillä itsellään on se väärä käsitys, jota he tyrkyttävät kansallekin, että yleinen äänioikeus nykyisessä valtiossa kykenee muka todella ilmaisemaan työtätekevien enemmistön tahdon ja takaamaan sen toteuttamisen käytännössä (Lenin 1946, 13).

On selviö, että marxilaisina itseään pitävillä on oikeus ja velvollisuuskin olla eri mieltä oppi-isiensä kanssa, milloin he käsittävät sen perustelluksi. Mutta selkeä teoreettinen ero vaatii selkeät teoreettiset perustelut. Muuten on aivan naurettavaa taas muualla vedota Marxiin ja Leniniin silloin kun näiden käsitykset taas sattumalta sopivat yhteen oman käsityksen kanssa.

Nämä suunnat eivät ole lainkaan perillä siitä, että dialektisten teorioiden ytimenä ei ole se vastakkaisuus, että päätellään kausaalisesti yhteiskunnasta yksilöön, vaan se vastakkaisuus, että vastustetaan fundamentaalisesti juuri kausaalimallien päättelytapaa sekä yksilöstä yhteiskuntaan että yhteiskunnasta yksilöön. Yhteiskunnan primäärisyys on dialektisessä teoriassa aivan toisenluonteinen tietoteoreettinen asia. Tietämättömyys tästä erosta on johtanut politiikan tasolla siihen, että ollaan vastakkain joko yksilön tai yhteiskunnan kausaalisen primäärisyyden puolesta, jolloin molemmat osapuolet kannattavat tietämättään samaa ontologiaa.

Tämä seikka selittää myös tyydyttävästi miksi käytännössä nykyisin samaistetaan sosialismi ja valtiokapitalismi (Motchane 1975), vaikka nämä kaksi ovat periaatteessa vastakohtia. Käsityksiin demokratian luonteesta tämä tilanne vaikuttaa aivan olennaisesti, kuten esitykseni jälkiosassa pyritään laajasti osoittamaan.

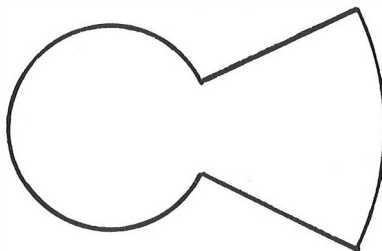
Syntynyt väärintulkinta johtaa kahden eri tendenssin kehittymiseen. Joko pyritään pitämään kiinni alkuperäisen teorian tekstistä, väitteistä, sanamuodosta, mutte ei tiedosteta tulkinnan muuttuneen. Tällöin ajaudutaan oikeaoppisuuteen, stalinismiin tai muuhun dogmatismiin. Toinen tapa on luopua teoriasta siinä määrin kun se alkaa näyttää aivan mahdottomalta, mutta teoriaa, sen kirjainta ei uskalleta kehittää, tie

Merxiin ei viekään Marxin ylitse. Tässä tilanteessa joutuu käytännön työväenliike ottamaan kantaa konkreettisiin ongelmiin pikemminkin vaitonvaraisesti kuin teoriaansa nojaten. Tässä mielessä työväenliikkeen teoria on ilmeisessä kriisissä (Gorz 1971, 42).

8. Komplementaariset teoriat

Neljäs varianssi aristotelisen ja galileisen otteen suhteissa saadaan yhdistämällä toisiinsa sekä ympyrä että sektori niin, että ajatellut keskipisteet yhtyvät. Näin syntyvää mallia voidaan pitää molempien otteiden parhaita puolia säilyttävänä tai Apelin termiä soveltaen komplementaarisena teoriana (kuvio 3).

Kuvio 3. Komplementaarinen teoria heuristisesti esitettynä

Komplementaarisen mallin heuristiikkaa varten on muutettava kuvion osien tulkintaa. Sektorista kuvioon jäävä osa ei kuvaa positivismia, vaan galileista traditiota, empiiristen tieteitten toimintaa. Positivismia oli varsinaisesti se käsitys empiiristen tieteitten luonteesta, joka oli laajennettu empiiristen tieteitten sisältä yleiseksi tietoteoreettiseksi otteeksi ja absolutisoitu täyttämään koko todellisuuden. Tämä osa leikkautui kombinoidusta mallista pois ja korvautui pikkuympyrällä, joka viittaa siihen, että uudella käsityksellä empiiristen tieteitten luonteesta pitäisi olla jotakin tekemistä aristotelisen tradition tietoteorian kanssa.

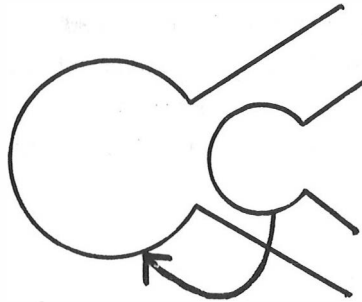
Tämä malli siis erottaa toisistaan empiirisen tieteen toimintatavan ja käsitykset niiden luonteesta. Edellä on viitattu Habermasin kantaan, jonka mukaan julkituotu strategia ei ilman muuta vastaakaan tosiasiallista käytäntöä. Saman erottelun tekee Elkana (1973) käsitteiden "Body of Science" ja "Image of Science" avulla. Voidaan yhtyä Routilan (1971, 4) käsitykseen, jonka mukaan tulisi voida erottaa toisistaan positivismin myönteinen tieteellinen panos ja sen ilmeiset filosofiset heikkoudet.

Kaavakuvan tarkoitus on sanoa, että empiiriset tieteet lepäävät edellytyksillä, joita ne eivät itse kykene tutkimaan metodeillaan, mutta jotka määräävät niiden mahdollisuuksia tutkia empiirisiä kohteita. Tämä on hermeneuttisen tieteenfilosofian peruskäsityksiä. (Routila 1971, Rauhalta 1974b, 14 - 24) Kaavion osille voidaan antaa monta tulkintaa eri näkökulmista, joiden voidaan kuitenkin katsoa peittävän toisiaan:

1. Sektoriosa kuvaa empiiristä erityistiedettä. Silloin keskiosa kuvaa filosofiaa. Tämän mukaan erityistiede ei voi korvata filosofiaa eikä filosofia erityistiedettä. Yleinen tietoteoria ei tässä mallissa synny kummankaan osan sisältä, kuten aristotelinen ja positivistinen valtakausi ovat vuoron mukaan tehneet.
2. Toisen tulkinnan mukaan keskiosa kuvaa ihmistä, ihmisen muodostamaa kommunikaatioyhteisöä (Apelin "communication community"), tulkintayhteisöä tai kokemusyhteisöä. Enemmän habermasilaisesti ajatellen keskiosalla voidaan tarkoittaa myös arkipäivän maailman itsestäänselvyksiä, sitä aluetta, jolla ihminen orientoituu vaistomaisesti, ilman tietoisuutta. Sektoriosa kuvaa tällöin luontoa ihmisen objektina. Sektoriosa muodostaa Kuhnin teorian paradigman, jossa ihminen näkee luonnon objektit, "faktoja on vain teorian valossa" (Popper).

On muutettava heuristiikan alkuperäistä väitettä eri traditioitten suuntautumisesta. Jokainen tutkimusote suuntautuu ulospäin. Ihmistä tutkivassa tieteessä sektorin sisään jää kuitenkin uudestaan ihmisyyhteisö kommunikoivana, tulkitsevana ja ihmistä tutkivana (tai ihmisen tutkimisen tutkimisen tutkimista tutkivana) yhteisönä (kuvio 4).

Kuvio 4. Refleksion kaavakuva

Kuviossa 4 näkyy se kehä, jossa tutkija on subjekti toisten subjektien joukossa, refleksion olemassaolo vastaa alkuperäisen kaavion sisäänpäin suuntautunutta tutkimusotetta. On huomattava, että vaikka luonnontiede näkyy tässä kaaviossa subjekti-objekti-suhteina eikä refleksiota näytä olevan, luonnon tutkimisen tekee mahdolliseksi vain tutkijan kuuluminen kommunikaatioyhteisöön, jolta hän saa näkökulmat, jotka vasta tekevät mahdolliseksi tradition määräämällä tavalla asettaa luonto kysymysten kohteeksi. Tämä on apelilainen näkemys. Vielä olennaisempaa, hiukan toista näkökulmaa korostaen, on mielestäni, että tutkijan väliaineet, mitat, kriteerit on myös otettu luonnosta, tulkittu ne ensiksi joksikin: käyttökelpoisiksi luonnon tutkimisessa. Näitä kriteereitä itseään ei ole voitu etukäteisesti tutkia empiirisesti, sillä tämä tutkimus taas edellyttää toiset empiiriset kriteerit. Kuitenkin käytettävät menetelmät, mitat, kriteerit ovat itsekin niiden lakien alaisia, joita lakeja niillä vasta yritetään paljastaa. Ennen koetta on kuitenkin sitouduttava johonkin sellaiseen käsitykseen koelaitteiden luonteesta, joka käsitys ei järky kokeen tuloksena. Mutta kuinka tämä voidaan tehdä etukäteisesti, kuinka voidaan tietää, millaisia koelaitteet ovat, ennen mitään tutkimusta? Tietoisuus tästä kehästä auttaa ymmärtämään tieteellisten vallankumousten väistämättömyyden, paradigmojen vaihtumisen. Siksi refleksio on mielestäni aito perusilmiö myös luonnontieteissä huolimatta näennäisestä subjekti-objekti-suhteesta. Siihen, ettei refleksio ole primääristi kielellinen ilmiö, vaan kokemuksellinen ilmiö,

viittaa Reenpään (1974, 134) käsitys "käsiterakennelmien ja niiden perustana olevien havaintostruktuurien rakenteet ovat isomorfeja" ja se, että merkityksen ongelma on jo esikielellinen, vaikka se meille tulee aina esiin kielessä, koska meillä jo on kieli (Reenpää 1974, 209).

3. Kolmas tulkinta olisi sanoa kombinoitujen mallin esittävän pyrkimystä yhdistää empiria ja ratio, kokemus ja järki, teoria ja käytäntö.

Tarkoitukseni on nyt väittää, että tämä kombinoitu rakenne on ominainen monille tietoteorioille, selkeimmin Kantista lähtien. Näiden filosofioiden välillä vallitsisi silloin jonkinasteinen sukulaisuussuhde. Samalla ne muodostavat laajan positiivisia kritikoivien tietoteorioiden ryhmän, jonka harjoittama kritiikki saa jollakin tavalla lähtökohtia aristotelisestä traditiosta ja jonka kritiikin kohteena on erityisesti positiivismin tapa absolutisoida empiristinen erityistieteen metodologiansa myös tietoteorian perustaksi (Habermas 1970a, 88).

Tällaisia kombinatorisia filosofioita, joissa voidaan nähdä merkkejä sekä aristotelisestä että galileisesta traditiosta, ovat näkyvimmin Kant, Hegel, Marx, Heidegger, Wittgenstein ja hermeneutiikka. Eräissä näissä suunnissa ei ole osia varsinaisesta galileisesta traditiosta, mutta voidaan ainakin väittää niiden olevan empiirisiä tieteitä oikein ymmärättäviä ja olevan siten niitten metateoriaa. Tämä yhteyksien olemassaolo näitten suuntien välillä kuvastuu monissa mielenkiintoisissa tutkimuksissa.

Tarkastelujen kohteena ovat olleet Kantin ja Wittgensteinin yhteydet (Stenius 1964, 1970; Apel 1970; Hintikka 1973). Wittgensteinin ja Heideggerin suhteet (Apel 1970), kantilainen Marx (vuosisadan alun uuskantilaisuus, vrt. Vorländer 1965, 125 - 129; Tenkku 1967 ym.; tämä näkökulma on viime aikoina tullut uudestaan esille), Heideggerin "kantilaisuus" hänen omassa tutkielmassaan 'Kant und das Problem der Metaphysik'³, Heideggerin ja Marxin ontologioitten suhteitten tarkastelu (Petrovic 1967, 86, 183 - 189), tietenkin Hegelin ja Marxin suhteet, Hegelin ja Kantin yhdistäminen vastaavanlaiseksi pariaksi kuin Aristoteles ja Platon (Vrt. Reenpää 1974, 177: tässä ajatuksessa tuntuu todella olevan syvällistä eleganssia.). Siten on olemassa tietty ilmapiiri, jossa positiivismia vastustavat filosofiat kohtaavattaisensa. (Vrt. myös Juntunen 1975; Routila 1970 b, 81; Leontjev 1975; Kopnin 1975.) Samanaikaisesti analyyttisen filosofian piirissä on heräämässä kiinnostus Kantiin (Hintikka 1973, 1974),

jossa yhteydessä pyritään korostamaan eroa positivismista, mielestäni oikeutetusti (Niiniluoto 1973, Manninen 1975).

Kaavakuva (kuvio 3) tuo esiin Kantin tietoteorian kysymyksen: kuinka empiirinen tiede on mahdollista, sillä mahdollista se on. Heideggerin fundamentaaliontologian johdattava kysymys on samankaltainen: olemmeko sitten nykyisin perillä siitä, mitä tarkoitamme ilmaisulla "oleva"? Emme suinkaan. Olemmeko sitten hämmennyksissä siitä, ettemme ymmärrä ilmaisua "oleva"? Emme suinkaan. (Heidegger 1967, 1; Routila 1970a, 1970b, 78 - 95.)

Hegelin käsitys rationaalisen ja empiirisen suhteesta kiteytyy iskulauseen omaisesti hänen kuuluisassa aforismissaan: kaikki todellinen on järjellistä ja kaikki järjellinen on todellista (Werke VII, 1970, 24). Hegelillä on pitkään ollut yksipuolinen maine spekulioijana, joka ei tosiasiasta välitä, "tämä on vääristelevä populääri käsitys, josta vihdoin olisi syytä vapautua" (Wilenius 1967, 76).

Kun Marx katsotaan rutiininomaisesti Hegelin päälaelleen kääntäjäksi, hän vielä täsmällisemmin ja eksplisiittisemmin tuo julki tämän kombinoidun rakenteen:

Tunnetta vain yhden ainoan tieteen, historian tieteen. Historia voidaan jakaa kahdelta puolen tarkasteltuna luonnon historiaan ja ihmisen historiaan. Molemmat puolet eivät siksi ole erotettavissa: niin kauan kun ihmiset ovat olleet olemassa, ovat luonnon historia ja ihmisen historia riippuneet toisistaan. Luonnon historia, niinsanottu luonnontiede -- (Marx 1971, Werke II, 15 - 16)

'Vuoden 1844 Taloudellis-filosofisissa käsikirjoituksissa' (s. 103 ja 115) Marx sanoo:

Tämä kommunismi on täysin kehittyneenä naturalismina - humanismina, täysin kehittyneenä humanismina - naturalismina, se on ihmisen luonnonsuhteen ja ihmissuhteen välisen ristiriidan todellista ratkeamista, olemassaolon ja olemuksen, esineellistymisen ja itsevahvistuksen, vapauden ja välttämättömyyden sekä yksilön ja lajin välisten riitojen ratkeamista. Samoin kuin luonnontiede tulee myöhemmin liittämään itseensä ihmistä käsittelevän tieteen, samoin ihmistä käsittelevä tiede liittää itseensä luonnontieteen, tulee olemaan yksi tiede. Luonnon yhteiskunnallinen todellisuus ja inhimillinen luonnontiede tai luonnollinen tiede ihmisessä ovat identtisiä ilmaisuja.

Marxin käsitysten komplementaarisuutta todistaa myös se, että hänen käsitystensä pohjalta näyttää syntyneen kaksi aivan vastakkaista traditiota, tiukasti kausaaliseen determinismiin nojaava, "historian la-

keihin" uskova suunta, jolle yhteiskunnan primäärisyys esiintyy syy-seuraus-suhteen mielessä, ja Marxin teleologisuutta korostava marxilainen humanismi. Von Wright (1971a, 206) näyttää katsovan, että Marx on itse syypää tähän hänen "oman käsityksenä horjuessa skientistisen, positivistisen ja hermeneuttisen kannan välillä". Von Wrightin kannalta tämä on johdonmukainen käsitys, koska hän katsoo kausaalisen ja finaalisin selittämisen olevan rinnakkaisia ja kilpailun syntyessä kausaalisen selityksen voittavan finaalisin (Wilenius 1970, 161). Vaikka Wilenius (1970, 167; 1967, 107) kritikoikin tätä näkemystä, hän on Marxin suhteen jokseenkin samalla kannalla ja toteaa, että Marxilla "elää tämän ajattelun rinnalla selvä aristotelinen ote".

Wileniuksen ja von Wrightin käsitystä ei ole pakko hyväksyä. Marx saattaa toki horjua itsekin, mutta kahden eri suunnan syntyminen selittää mielestäni luontevasti kahden eri viitekehyksen olemassaolo, joiden läpi Marxia on luettu. Sekä Wilenius että von Wright puhuvat joko kausaaliseen tai teleologiseen Marxista. Tutkimatta jää sellainen tietoteoreettinen mahdollisuus, jossa väitetään vain antropologisen teorian voivan olla materialistinen teoria, muulloin joudutaan aina vulgaarimaterialismiin.

Hermeneuttisessa filosofiassa tämä kombinatorinen rakenne on todettu eksplisiittisimmin. Tunnettu on erityisesti Apelin komplementaarisuusteesi, jonka mukaan myös fysiikan protokollalauseet tarvitsevat perustukseensa communication communityn, jossa vasta kielen ilmaiset ovat merkitsevän kielen merkitseviä lauseita (Apel 1967, 23, 30, 39). Rakenteellisesti hyvin lähellä on myös Habermas (1973b, 152 - 153; Habermas & Luhmann 1971, 101 - 141), vaikka hän kritikoikin Apelille ominaista tapaa ikäänkuin palauttaa kaikki filosofiset ongelmat kielen alueella tapahtuvaan tarkasteluun. Apelin käsitys toimii hyvin niin kauan kuin pysytään hermeneutiikan alkuperäisellä alueella, mutta se näyttää ikäänkuin sallivan positivistisen tutkimusotteen varsinaisessa havaintotapahtumassa. Tämän Apelin käsityksen tilalla Habermas kehittää laajempaa kommunikatiivisen toiminnan käsitettä. Reenpään (1974, 209) kanta on pitemmälle kehitetty kuin Habermasin, mutta yhteensopiva. Rauhala (1974b, 134, 169 - 170) esittää laajemmin saman perustelun. Samansukuinen on Anackerin (1974, 15) kanta, joka luo luon-

tevan yhteyden Wittgensteiniin ja säännön seuraamisen intersubjektisyyden perustaan.

9. Kielen merkityksen ongelmasta

Komplementaarisen käsityksen ominaisuuksia verrattuna positivistiseen voidaan kehittää esiin tarkastelemalla kielen merkityksen ongelmaa, koska hermeneuttinen filosofia on tarkastellut tätä kysymystä laajemmin kuin muita aloja. Periaatteessa ja ehkä vielä fundamentaalisermin tämä analyysi pitäisi olla vietävissä läpi havaintotapahtumaa analysoimalla.

Seuraava esimerkki on muotoiltu Heideggerin (1967, 78) kuvauksen pohjalta: Olettakaamme, että lähestyn kadun risteystä samanaikaisesti auton kanssa, joka panee suuntavilkun päälle. Väistän tai jatkan matkaini riippuen siitä, miten kulkusuunnitelmani suhtautuvat toisiinsa. Ymmärrän merkin merkityksen suhteessa kokonaistilanteeseen: liikennesääntöihin, risteuksen rakenteeseen, kulkusuuntiin jne. Tämä merkin merkitys ei ole mitenkään absoluuttinen, kuten käy ilmi, jos sama auto viehdään automuseon näyttelykorokkeelle. Mieleeeni ei juolahdakaan väistä sitä, jos suuntavilkku pannaan päälle, vaikka annettu merkki on aivan sama. Merkki viittaa tässä ympäristössä eri tavalla, sen merkitys on toinen.

Toinen esimerkki: Kysyn kesken shakkipeliä: voinko siirtää sotilastani kolme ruutua eteenpäin. Lähes automaattinen vastaus on: et voi. Jos kuitenkin siirrän sotilasta kolme ruutua ja sanon, voinhan siirtää näin, saatetaan ehkä oivaltaa, että ensimmäisessä tapauksessa käsitettävä "mahdollinen siirto" arvioitiin suhteessa shakkipelin sääntöihin, toisessa tapauksessa taas fysikaalisiin mahdollisuuksiin.

Tämä on periaatteessa Wittgensteinin kielipelien idea. Käy ilmeiseksi, että käsitteet saavat merkityksensä vasta siitä viitekehyydestä, johon ne viittaavat. Tavallisesti tämä tulkkiutumisperusta, viitekehys, elämänmuoto on niin itsestään selvä, ettei sen olemassaoloa huomata. Se paljastuu vasta rikkomalla provosoivalla tavalla tiedottomasti

hyväksytty sääntö. Samassa kulttuuriyhteisössä, tutkimustraditiossa ei yleensä tiedosteta sitä, miten kaikki seuraavat samoja sääntöjä, vallankaan, josa sama paradigma on ollut vallalla kauan.

Tilanne sisältää myös hermeneuttisen kehän. Sanojen merkitys mää-
räytyy viitekehystä, mutta tämä viitekehys on kuvattavissa sanojen
avulla. Kuinka sitten on päästy alkuun? Kuinka kommunikaatio on avattu?
Hermeneuttisen kehän käsite ei ole yksinkertaisesti kuvattavissa ilman
dialektiikan ja refleksions käsitteitä. Tämä kehä ei kuitenkaan ole
circulus vitiosus, vaan Heideggerin mukaan pikemminkin circulus fruk-
tuosus. Se käsitetään päättelyvirheeksi vain sellaisesta maailman tar-
kastelukulmasta, jossa syy-seuraus-struktuuri käsitetään fundamentaali-
seksi koordinaatistiksi, johon nähden todellisuuden kuvaus on ristirii-
dattomasti kuvattavissa. Dialektisen teorian ristiriidan käsite voita-
nee tässä yhteydessä määritellä niin, että dialektinen teoria ei ole
projisoitavissa sen ulkopuoliselle, matematiikan tai logiikan muodos-
tamalle koordinaatistolle ilman, että tähän projektiokuvaan syntyy loo-
ginen ristiriita.

Heuristisesti kielipeliä periaate on kuvattavissa seuraavasti. Kom-
munkaatioyhteisössä käytetty merkki viittaa johonkin objektiin sekto-
rialueella. Tämän objektin ei tarvitse olla mikään todellinen fyysinen
kohde, vaan esimerkiksi sellainen teorian objekti, joka yhteisössä tun-
netaan, ihmisen tuottama objekti, esineellistämä kohde; kentauri, jou-
lupukki, näkki, menninkäinen. On ilmeistä, että ihmisen käsityksestä
todellisuudesta, vallassa olevasta paradigmasta riippuu, millaisia ob-
jekteja hän tuottaa lisää todellisuuteen. Jos hän hypostasoi itselleen
ankaran jumalan, tämä ankara jumala vaikuttaa sitten hänen elämäänsä
kuten "todellisetkin asiat", saa hänet esim. tekemään uhreja, itsekidu-
tusta jne. Jos hänellä on "väärä tietoisuus", hän esineellistää sade-
tansseja, karjataikoja. Mutta väärä tietoisuus on voimatonta tietoisuut-
ta: sadetanssit eivät autakaan, eivät kestä käytännön kriteeriä. Niinpä
voidaan toivoa, että väärät käsitykset todellisuuden luonteesta vähi-
tellen eliminoituvat, "käytäntö toimii teorian kriteerinä".

Kommunkaatioyhteisössä kehittyvä kieli ei siten ole neutraali väli-
ne kuvaamaan sellaisenaan mitä hyvänsä maailmankuvaa. Kieli sisältää
ontologisia sitoumuksia maailman luonteesta, apellilaisittain: "kieleen

on sisältyneenä olevan olemisrakenteen etukäteistä ymmärtämistä”.

Tulkkiutumisperustan olemassaolo käy ilmeiseksi paitsi tieteiden kriisivaiheissa, joissa tiedottomat ennakkoluulot paljastuvat uusien paradigmojen syntyessä, myös antropologisissa esimerkeissä, joissa toisen heimon, kulttuuripiirin kieltä tai käyttäytymistä ei voida ymmärtää, ellei saa selville niitä käsityksiä, joita näillä ihmisillä on omasta todellisuudestaan. Wittgensteinin aforismi: jos leijona osaisi puhua, emme ymmärtäisi sitä (PU, 1963, 536, vrt. von Wright 1970a, 19), sisältää juuri oivalluksen elämänmuodon määräävyydestä kommunikaatioyhteydelle.

Kielen riippuvuutta kokemusmaailmasta ja maailman hahmottamistavasta osoittaa esim. se, että eskimoilla on parikymmentä eri sanaa valkoisen värin eri vivahteille tai että eräissä arabian kielissä on satoja sanoja, jotka on kaikki suomennettava sanalla "kameli" (Apel 1970, 113; Etzioni 1971, 1 - 14). Eräiden alkeellisten intiaaniheimojen ajan taju on vielä nytkin ollut sellainen, että he käyttävät samaa sanaa elispäivästä ja huomispäivästä. Tähän liittyy se, etteivät he osaa harjoittaa maanviljelystä, koska eivät käsitä syy-yhteyttä kylvämisen ja myöhemmän sadon saamisen välillä. Jos he oppisivat viljelemään maata, olisi kielenkin kehityttävä erottamaan eilinen ja huomisen. Bertaux (1968, 12) kirjoittaa:

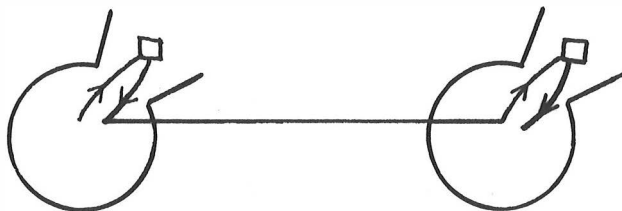
Alun perin ei indogermaanisten kielten ns. aikasanoilla, siis verbeillä ollut mitään aikamuotoja, joilla olisi voitu erottaa mennyt ja tuleva. Filologinen tutkimus on osoittanut, millä kehitysasteella kielet vasta kykenivät ilmaisemaan menneisyyden kategorian. Paljon myöhemmin, edistyneemmällä kehitysasteellansa he loivat tulevaisuutta varten tarvittavat verbimuodot. Ei ole sattuma, että tämän kielellisen ja käsitteellisen luomistapahtuman ajankohta sattuu kulloinkin yhteen samaisen kulttuurin "historiallisen" jakson alkamisen kanssa. Kielten kieliopillisen kehityksen ja kulttuurien historialliseen muotoon siirtymisen välillä on perusyhteys. Ei ole historiallista tietoisuutta ilman kielellistä perustaa aikaulottuvuuksien ilmaisemiseen.

Krohn antaa esimerkin Fidzisaarelaisista, jotka surmasivat kavalasti vanhempansa heidän ollessa vielä hyväkuntoisia. Heimon moraalista saa tällä perusteella väärän käsityksen (koska se tulkkiutuu meidän normiemme mukaan), ellei tiedetä, että tämän heimon uskonnollisen käsityksen mukaan ihminen jatkaa elämäänsä tuonpuoleisessa maailmassa siinä fyysisessä kunnossa, jossa oli kuollessaan. Moraalisesti oli siis kor-

keatasoista yrittää turvata vanhemmille hyvä tuonpuoleinen elämä (Krohn 1967, 185). Esimerkki paljastaa myös, ettei ole mahdollista ymmärtää ihmisen toimintaa, ellei tunne niitä käsityksiä, joita hänelle itsellään on omasta todellisuudestaan. Tämä merkitsee pääsyä kyseisen ihmisen kielipeliin sisälle, "ymmärtäjälle" mahdollisuutta ottaa osaa tähän kommunikaatioon, "tekniikan hallintaa" (Wilenius 1970, 156, 166; Apel 1970, 127 - 128).

Vieraiden kulttuurien ymmärtämiselle on ilmeisesti rinnakkainen ongelma historiallinen ymmärtäminen (Elkana 1973), menneitten aikakausien käsityksien ja toimintojen oikea tulkinta. Tämä on hermeneutiikan klassinen tutkimuskohde pyrittäessä ymmärtämään tekstit niiden kirjoittamisajankohtana vallinneitten käsitysten mukaisesti. Raamatunkäännöstyössä tästä on esimerkkinä se, että kristinuskon karitsavertaukset on käännetty eskimoiden kielelle puhumalla hylkeenpoikasista. Tämä käänнос on aidosti hermeneuttinen ja osoittaa kokemusmaailman merkitystä, kun paimentolaisten sosiaaliset tavat suhtautua karitsoihin lemmikkeinä löytävät vastineen eskimolasten tavassa leikkiä hylkeenpoikasten kanssa. Tässä on kirjaimellisesti kysymys elämänmuodosta. Käänнос suoritetaan heuristiikassa kuvion 5 esittämällä tavalla.

Kuvio 5. Käänнос kielestä toiseen

Merkki ei siirry suoraan kielestä toiseen, vaan alkuperäisen merkin suhde paradigmaansa paljastetaan: tiedostetaan, missä valossa ihminen näkee karitsan ja tälle suhteelle haetaan vastine toisessa kulttuuripiirissä. Wilenius (1970, 164 - 166) tarkastelee kysymystä siitä, onko tällainen käänнос aina suoritettavissa. On ilmeistä, ettei sellaiselle kielelle, jossa ei ole eilisen ja huomisen eroa, voi yksinkertaisesti kääntää eräitä aikailmaisuja, vaikka tällainen kieli olisi esim. joi-

denkin luonnontapahtumien kuvaamisen suhteen rikkaampi kuin jokin kulttuurikieli. Olennaista lienee kuitenkin, että nämä kommunikaatioyhteydet voitaisiin periaatteessa vähitellen avata, kun yhteys kielipeleihin ensiksi jotenkin saavutettaisiin. Silti tässä ei tarvitse väittää minkään absoluuttisen perustan olemassaoloa: riittävän syvä fenomenologinen reduktio vain tyydyttäisi omana aikanaan tutkijaa. Seuraavat sukupolvet voivat joutua syventämään analyysjään tässä suhteessa.

Puhtaasti teknisessä mielessä käännöksen rajat ovat samat kuin maailman rajat, "kielen rajat ovat maailman rajat" (Wittgenstein). Maailmalla tarkoitetaan fenomenologisessa teoriassa Rauhalan (1974b) mukaan kaikkea sitä, mihin voidaan olla suhteessa.

Marxin väitteiden lukeminen sellaisenaan, ilman tekstin projisoimista hänen maailmankuvaansa vie käännökseen, jossa tekstin merkitys saattaa muuttua. Siksi Marxin filosofiaa kohtaan tunnetaan erityistä kiinnostusta. Klassinen on Leninin (Filosofian vihkot, 144) väite:

Ei voida ymmärtää Marxin Pääomaa ja varsinkaan sen ensimmäistä lukua tutkimatta ja käsittämättä Hegelin koko logiikkaa. Niin muodoin yksikään marxilainen ei ymmärtänyt Marxia 1/2 vuosisadan kuluttua!

Ymmärtävän metodologian erääksi pääosaksi nousee siten sen paradigman etsiminen, jossa väite on ymmärrettävä, josta sille saadaan oikea merkitys.⁴ Toisaalta demokratiaa tutkittaessa on ilmeistä, että ihmisen rationaalisen toiminnan selittämistapa on keskeinen metodinen kysymys. Aristotelisen tradition selitystavan uusimpia kehitelmiä on Winchin (1970) "säännön seuraamisen periaate". Toisaalta ns. praktista syllogismia on yleisesti pidetty rationaalisen toiminnan selitysmallina. Seuraavassa tarkastellaan sitä, millä tavalla nämä molemmat käsitykset ovat yhteensopivia komplementaarisen käsityksen kanssa.

10. Ihmisen toiminnan selittämisestä

Winchin periaate nojautuu Wittgensteinin kielipelien ideaan. Tätä Winchin käsitystä on kritikoitu runsaasti ja voidaan ehkä sanoa, ettei Winch ole onnistunut esittämään käsityksiään selkeästi struktura-

lisoiden, vaikka lienee intuitiivisesti hyvin oikeassa.

Säännön seuraamisen periaatetta voinee valaista esimerkin avulla. Olettakaamme, että joku henkilö merkitsee aakkosia järjestyksessä jommalle kummalle puolelle viivaa seuraavasti:

$$\begin{array}{c} A \qquad \qquad E \dots \\ \hline B \ C \ D \quad \dots \end{array}$$

. Yritämme arvata, kummalle puolelle viivaa hän tekee seuraavan kirjaimen. Aikaisemmista kirjaimista yritämme abstrahoida sen säännön, jota tässä noudatetaan. F voisi tulla viivan alapuolelle, koska konsonantit on pantu alapuolelle, vokaalit yläpuolelle. Toisaalta suoraviivaisista osista kootut kirjaimet ovat yläpuolella, kaarevia osia sisältävät alapuolella. Silloin F tulisi yläpuolelle. Emme siis vielä voi varmuudella tietää, mikä on oikea valinta. Vaihtoehtoja selityksiksi on periaatteessa rajattomasti. Eräässä vaiheessa niitä on eliminoitunut eteenpäin mentäessä niin runsaasti, että arvaamme: tässä esim. erotellaan vokaaleja ja konsonantteja toisistaan. Nyt ymmärrämme henkilön toiminnan ja osaanme samalla ennustaa hänen seuraavan merkintänsä: hallitsemme tekniikan, tiedämme sen säännön, jota henkilö seuraa: merkitse vokaalit viivan yläpuolelle, konsonantit alapuolelle.

Tämä kuvaa "jonkin näkemistä jonakin", sitä, miten ilmiö tulkitaan kokeillen eri horisonttien kautta, kunnes löydetään se, jossa yksityiskohdat sopivat yhteen. (Vrt. tässä laajasti Rauhalan kuvausta aktien ja horisonttien toimintatavasta 1974b, 54 - 69.) Ihmisen toiminta voidaan ymmärtää vain suhteessa joidenkin sääntöjen seuraamiseen eikä tässä ole mitään ristiriitaa itse toiminnan intentionaalisuuden kannalta.

Praktisen syllogismin kaavio on:

Henkilö A haluaa B:n tapahtuvan.

Hän tietää, että B:n tapahtumiseksi on tehtävä C,

Johtopäätös: A ryhtyy tekemään C:tä.

On ilmeistä, että ne toimenpiteet, joihin A ryhtyy, riippuvat siitä, mitä hän tietää, millaiseksi hän tilanteen käsittää, minkä seikan hän katsoo vievän hänen toivomaansa päämäärään. Hänen tietonsa ovat tilannetietoa, päämäärätietoa ja menetelmätietoa (Wilenius 1975). Toimivan henki-

lön toiminnan tarkkailu paljastaa ne käsitykset, joita hänellä on tilanteesta ja siten myös sen paradigman, jonka valossa hän tilanteen näkee. Tämä toiminnan kohteen ja paradigman suhteen selville saaminen merkitsee juuri seurattavan säännön paljastamista.

Marxin työn määritelmä "Pääoman" (1957, 190) alussa on seuraava:

Työ on lähinnä ihmisen ja luonnon välinen prosessi, jossa ihminen omalla teollaan välittää, ohjaa ja valvoo aineiden vaihtoa itsensä ja luonnon välillä ...

Me oletamme työtä muodossa, joka on yksinomaan ihmisen ellemäinen ominainen. Hämmäkki suorittaa tehtäviä, jotka muistuttavat kutojan työtä, ja mehiläinen saattaa vahakennojen rakenteella monta ihmisiin kuuluvaa rakennusmestaria häpeään. Mutta huonoimminkin rakennusmestarin erottaa parhaimmestakin mehiläisestä jo kohta se, että hän on rakentanut kennot päässään ennenkuin hän ne rakentaa vahasta. Työprosessin lopussa saadaan tulos, joka sen alussa on jo ollut työmiehen mielellä kuvituksessa, siis ajatuksellisesti olemassa. Hän ei ainoastaan aiheuta muutosta luonnossa, hän siinä toteuttaa myöskin tarkoituksensa, jonka hän tietää, joka lakina määrää hänen toimintansa laadun ja tavan ja jolle hänen täytyy alistaa tahtonsa.

Säännön seuraaminen johtuu siis siitä, että sääntöön on alistuttava, jos päämäärään aiotaan päästä. Jos tilanne käsitetään väärin, alistutaan vääriin sääntöihin, tanssitaan sadetansseja tms. eikä toivottua päämäärää saavuteta. Siksi ihmisen tiedolla, käsityksillä on olennainen merkitys praktisen syllogismin selityskaaviossa. Vaikka ihminen kerta kerran jälkeen siis toiminnassaan alistuu sääntöihin, hänen ei ole välttämätöntä alistua niihin absoluuttisessa mielessä. Refleksion avulla hän voi irtaantua ja palata tai olla palaamatta samaan käytäntöön vapaan tahtonsa ansiosta. Tätä näkökohtaa korostaa Schwarz (1972, 142):

Jokainen ihminen toteuttaa vaikuttimiaan toiminnan kautta. Mutta toimenpiteessä vaikutin ikäänkuin pannaan toimeen ja "haudataan". Vapaus joutuu toimenpiteessä taka-alalle, sillä toimenpide on kertakaikkinen eikä sitä enää voida muuttaa tai tehdä tapahtumattomaksi. Jo tapahtuneessa ihminen ei enää ole vapaa - motivaatio putoaa takaisin lain asteelle. Tätä asiantilaa nimitetään tavalliseksi "perinteeksi". Toimenpiteestä tulee sen suorittamisen jälkeen perinne. Joka hakee vaikuttimensa vain menneisyydestä ja tietää itsensä sidotuksi vain menneisyyteen - kuten lakiin -, ei ole vapaa. Käytäntö saa silloin mielekkyytensä vain menneisyydestä eikä luota vapautumiseen omasta menneisyydestään. --

Jotta toimenpide ei johda itse itseään ad absurdum, mielettömään, sen on joka hetki voitava säilyttää välimatka menneisyyteensä. Toiminnalla saavutetaan jatkuvasti uudelleen se vapaus, joka ratkaisussa katoaa ja muuttuu laiksi, so. perinteeksi. Jos toimitaan vain "perinteisesti",

toiminnan vakuuttavuus perustuu ainoastaan siihen, että kerran on osoitautunut oikeaksi toimia näin. Vapauden itsemäärääminen on tässä sen jatkuvassa uudelleen saavuttamisessa.

Näin kaikki ihmisen toiminta näkyy analyysissä jälkikäteisesti sääntöihin sidottuna. Pelkästään toiminnan ulkoisesta puolesta teoriansa laativa behaviorismi kykenee siis aina löytämään säännönmukaisuuksia, invariansseja ja laatimaan teoriarakennelmaa, joka muistuttaa luonnontieteen ikuisia lakeja. Itse subjekti jää tälle otteelle pois tieteen teoriasta. On kuitenkin helppoa osoittaa, että nämä tutkimustulokset eivät voi kelvata ennustuksen pohjaksi ihmisen toiminnan osalta: vaikka tutkitaan kuinka kauan hyvänsä henkilöä, joka tekee merkkejä kahteen edessään olevaan ruutuun, ei voida oppia ennustamaan, kumpaan ruutuun hän tekee seuraavan. Jos hän kuulee ennustuksen, hän voi heti osoittaa sen vääräksi, ellei hän kuulekaan sitä, hän voi tehdä merkin kumpaan haluaa riippumatta siitä, missä järjestyksessä hän on sitä ennen tehnyt merkkejä. Jälkikäteisesti voidaan tietysti osoittaa korrelaatioita, mutta ne ovat harhaa. Tieteellinen selitys pysähtyy tässä motiivien tasolle: oliko jokin syy, miksi tuo ruutu valittiin.

Heuristiikassa tätä voidaan kuvata askelella paradigman takarajan läpi taaksepäin. Jos sama käytäntö toistuu, samaan sääntöön alistutaan, se tapahtuu tietoisesti valiten. Ihmisen ihmisyyys liittyy tähän tietoisuuden kykyyn, omien perusteiden reflektointiin.

Kun luonnontieteilijä voi varsin usein toimia menestyksellisesti olematta tietoisesti perillä siitä, miten maailma on hänen tutkijayhteisössään käsitetty, jos hänen tutkimusalallaan on avattuna tuoreet näkökulmat, on yhteiskuntatieteilijän jatkuvasti tietoisesti pyrittävä selvittämään niitä paradigmoja, joiden kautta maailma nähdään, niitä käsityksiä, joita ihmisillä on maailmasta, koska ne määräävät hänen toimintaansa. Demokratian tutkimuksessa on tehtävänä selvittää, miten maailmankuva on määrännyt niitä käsityksiä, toimintasuunnitelmia, ehdotuksia, joita demokratian kehittämiseksi on tehty. Näistä voidaan ehkä paljastaa, millaiseksi demokratia on käsitetty. Kun tämä demokratian käsitys saadaan tietoiseksi käsitykseksi, avautuu mahdollisuus nähdä, millä edellytyksillä se lepää ja ovatko nämä edellytykset todella korrekteja. Näyttää siltä, että positivistinen maailmankuva on määrännyt siitä, millaisiksi demokratian vaa-

58.

timukset on käsitetty. Tämä positivismi näyttää myös olevan omaista juuri niille, jotka ovat itse kuvitelleet olevansa positivismin vastustajien joukossa.

KAKSI DEMOKRATIAN KÄSITYSTÄ

1. Demokratiakäsitysten historiasta

Kysymys yhteiskunnallisesta vallasta ei ole uusi. Se on ollut ominainen länsimaiselle yhteiskunnalle antiikin Kreikasta asti. Monet sen nykyisetkin ongelmat esiintyvät jo Sokrateella, Platonilla ja Aristoteleella hyvin samassa mielessä kuin nykyisinkin. Sokrates esimerkiksi kritikoi kreikkalaista vaalimenettelyä seuraavasti:

-- oli typerää valita valtion johtajat pavuilla, eihän kukaan ottanut palvelukseensa perämiestä, rakentajaa, huilunsoittajaa tai muuta ammatinharjoittajaa papuvaalin perusteella, vaikka heidän virheistään oli vähemmän vahinkoa kuin niiden, jotka johtivat valtiota -- (Ksenofon, 1960, 14: papuvaali oli arpomismenetelmä, jolla valtion johtajat valittiin satunnaisesti vapaitten miesten joukosta, kykyihin katsomatta.)

Jo tässä on näkyvässä tiedon ja vallan suhteiden ongelma tai voluntaristisen ja intellektualistisen lakikäsityksen välinen ristiriita. On varsin mielenkiintoista, että tämä tiedostettiin kreikkalaisessa kulttuurissa, sillä nykyisin tämä ongelma näyttää olevan suurelta osin tiedostamaton demokratian käsityksessämme. Demokratian ja tiedon välillä oletetaan nykyisin ilman muuta olevan ristiriidan: oikeudenmukaisuus näyttää vaativan vielä korkeampaa arvona, että demokratia voittaa ristiriitatilanteissa asiantuntemuksen.

On myös ilmeistä, että Marxin käsitykset demokratiasta ovat sukua Sokrateen kritiikille (Wilenius 1966, 79) intellektualistisen lakikäsityksen kautta, eivätkä marxilaiset ole tästä Suomessa perillä yhteiskunnan demokratisoimisvaatimuksiaan esittäessään. Sama pitää paikkansa Marxin suhteista ns. luonnonoikeudelliseen ajattelutapaan.⁵

Sekä Platonin että Aristoteleen filosofiat sisältävät laajaa tarkas-

telua yhteiskunnallisen vallan muodoista. Käsite "demokratia" esiintyy Aristoteleella, mutta hänellä sen merkitys on toisenlainen kuin nykyisin: hän piti demokratiaa enemmistödiktatuurina, vallan rappeutumismuotona ja hylkäsi sen sillä perusteella (Politiikka 1279a, 1279b). Toisaalta tämä Aristoteleen käsitys tulee uudestaan esiin myös nykyaikana demokratian käsityksiä analysoitaessa.

Käsitteen "demokratia" syntyavasta toteaa Boas (1972, 40):

Sana 'demokratia' on ilmeistä kreikkaa ja tarkoittaa demoksen valtaa. Demos käännetään tavallisesti, vähemmän onnistuneesti, "kansaksi". Demos ei suinkaan tarkoittanut koko kansaa. Tätä nimitystä näyttää alun perin käytetyn eräistä Attikan alueista, myöhemmin se siirtyi merkityksensä tällaisen alueen syntyperäisten asukkaiden muodostamaa yhteisöä. Silloin kun sitä käytettiin yhdyssanassa "demokratia", se saattoi merkitä, kuten Aristoteleen Politiikassa, köyhälistön etua ajavaa köyhälistön valtaa.

Kreikkalaiseen todellisuudenkäsitykseen kaikkialla liittyvä impliittinen teleologisuus on olennainen myös heidän käsityksilleen yhteiskunnallisesta vallasta (Hintikka 1969, 75 - 87). Ero nykyiseen ajattelutapaan tulee ilmeiseksi mm. lain käsitteen kohdalla:

Hieman samaan tapaan näyttää kreikkalaisille usein jääneen vieraaksi ajatus, että yhteiskunnan ilmiöissä olisi tärkeitä joidenkin lakien seuraaminen "sokeasti", so. lakien tavoitteena olevaa asiantilaa jorkaisessa yksityistapauksessa mielessä ja arvioperustana pitämättä. Kreikkalaiset eivät jyrkästi erottaneet lainsäädäntöä ja lainkäyttöä toisistaan. He eivät ajatelleet, että voidaan tutkia, mitkä lait yleisesti noudatettuina tuottaisivat parhaat mahdolliset tulokset, ja toisaalta näiden lakien löytämisen ja säätämisen jälkeen arvioida sitten ihmisten toimia niin sanoakseni mekaanisesti, ainoana silmämääränä niiden yhtäpitävyys lain säännöksen ("lain kirjaimen") kanssa. Tämä ei ollut mahdollista, koska yksityisiä toimiakin arvosteltaessa täytyi arvosteluperusteena olla telos eli lain tavoittelema päämäärä (Hintikka 1969, 78, vrt. myös 9 - 18 ja Wilenius 1967, I luku.)

Tässä tulee selvästi esiin aristotelisen ja galileisen treditio ero lain käsitteen kohdalla. Jo tässä voidaan nähdä viittaus siihen, että länsimaisen demokratian kritiikki voi kohdistua siihen mekaaniseen lain käsitykseen, joka näyttää vähitellen kehittyneen luonnontieteitten mallia ihanteena pitäen, positivistiseen lakikäsitykseen. Heuristisessa kaaviossa tätä "sokeaa" lain seuraamista vastaa se paradigman absoluutiointi, jossa ei selvitetä lain kirjaimen ja kielipelin suhdetta ja seuraavissa tulkinnoissa verrata arvostelun "samuutta" tämän suhteen

säilymiseen. (Vrt. edellä käännoisesimerkkiä s. 52 - 54.) Historiallinen kehityskulku saattaa silti olla tässä tapauksessa toinen. Kelsenin (1960, 4) mukaan lain käsite on syntynyt ensin politiikassa, yhteiskunnallisissa käsityksissä: Jumala on asettanut ikuiset lait. Täältä ikuisen lain käsitys olisi levinnyt luonnontieteisiin ja näyttäisi nyt positivismissa palaavan uudestaan luonnontieteistä yhteiskuntatieteisiin.

Tolonen (1975, 49 - 50) on esittänyt artikkelissaan 'Oikeustieteen näkemys valtiosta' eräänlaisen demokratian tutkimuksen periaateohjelman, joka vastaa huomattavan tarkasti oman tarkasteluni tavoitetta:

Klassinen näkemys, joka ilmeni esim. useimmista ns. yhteiskuntasopimusta koskevista teorioista (So. Tolosen mukaan Rousseau, Grotius, Locke: vastakohtaan muodostavat Hobbes, Kelsen. P.A.), oli se, että yhteiskunta on valtioon ja nimenomaan valtion valtaan nähden primääri. Yhteiskunnalla näissä teorioissa oli tietty luonnollinen perusteensa, jota valtion vallankäytöllä ei voitu muuttaa toiseksi. Valtion tehtävänä ei tämän näkemyksen mukaan ollut vapaasti valita ja määrätä yhteiselämän muotoja (siis yleisesti asioita ja oloja alueellaan). Niitä ei voitu vapaasti valita, koska yhteiselämää ihmisten välillä ei kyseisen katsomuksen mukaan voitu rakentaa mille periaatteille tahansa. Yhteiselämä voitiin kestävästi rakentaa vain kyseisen luonnollisen perusteen varaan. Poliittisen vallan tehtävänä ei tästä näkökulmasta ollut tehdä yhteiskuntaa todella järjestäytyneeksi yhteiskunnaksi, vaan toteuttaa selkeästi yhteiskuntaan jo kytkeytyvä välttämätön järjestys. Yhteiskunta, joka on selkeästi rakennettu välttämättömien lähtökohtiensa varaan, on myös hyvin oleellisella tavalla järjellinen yhteiskunta. Tässä mielessä voidaan sanoa, että mainitun klassisen näkemyksen mukaan valtion vallan tehtävänä oli toteuttaa järjellinen yhteiskunta.

Jos nykyistä länsimaista oikeustieteellistä ajattelua haluaisi karakterisoida hyvin lyhyesti, voitaisiin ehkä sanoa, että sille ominaisin piirre on pyrkimys kiistää niin pitkälle kuin mahdollista yllä kuvattu klassinen ajattelutapa -- Oikeusnormin sisältö voidaan haluttaessa säätää millaiseksi tahansa. Tätä näkemystä kutsutaan lakipositivismiksi. Tämä ajattelutapa on nykyisessä juridiikassa täysin vallitseva. (Tämä artikkeli kokonaisuudessaan voitaisiin sijoittaa tarkasteluni osaksi. P.A.)

Kuten Tolonen toteaa, tästä käsityksestä on seurauksena valtion ja yhteiskunnan suhteen kääntyminen vastakkaiseksi klassiseen malliin verrattuna: valtio on nykyisin primääri ilmiö, yhteiskunta sekundäärinen. Tässä käsityksessä ihminen saa yhteiskunnallisen luonteen valtion primäärisyyden kautta. Kun tämä käsitys on myös suomalaisen vasemmiston kannattama nykyisin, jolloin marxilaisuutena pidetty kanta kasvaa yhteen Hobbesin ja Kelsenin positivismin kanssa, herää väistämättä kysymys, miten tällainen kehitys on voinut tapahtua. Hypoteesini on, että tämä

voi olla tulosta Marxin lukemisesta positivistisen viitekehyksen läpi, jolloin Marx irtoaa aristotelisestä, dialektisestä yhteydestään; yhteydet intellektualistiseen lakikäsitukseen ja luonnonoikeudelliseen ajatteluun katkeavat. Kun yhteiskunta on Marxin mukaan primääri, se tulkitaan automaattisesti valtion primäärisyydeksi kausaaliosuudessa. Tämä valtion ja yhteiskunnan suhteiden käsittämistapa määrää olennaisella tavalla myös käsityksiä demokratiasta. Näin voi myös sosialismin teoria samaistua valtiokapitalismin teoriaan.

2. Demokratiakäsitysten aksioomat

Länsimaisen demokratian käsityksen aksioomaksi voidaan nykyisin asettaa jokseenkin tyydyttävästi vaatimus: jokaisen on saatava ottaa osaa häntä itseään koskevaan päätöksentekoon. (Vrt. esim. Tenkku 1973, 219, jossa nimenomaan mainitaan tämän käsityksen aksioomaluonne. Tarkoitus ei ole väittää, että tämä yksi aksiooma riittäisi koko demokratian teorialle.) Tämän käsityksen mukaan demokratia toteutuu, jos jokainen saa ottaa osaa jokaiseen päätöksentekoon, jossa häntä koskevia kysymyksiä ratkaistaan. Demokratian mittana on siis osanotto päätöksentekohetkellä. On ilmeistä, että sekä vallitseva poliittinen käytäntö että teoreettiset käsitykset pitävät tätä itsestään selviönä; peruskäsityksenä, jolle kaikki demokratiaa koskeva tarkastelu rakennetaan ja jota ei koskaan aseteta kysymyksenalaiseksi. Niinpä eri vaihtoehtojen demokraattisuutta voidaan mitata esim. osallistumisoikeusprosentilla, osallistumisprosentilla, mies ja ääni-periaatteella tms. Demokratian kehittämiseksi laaditut ehdotukset ovat äänioikeusikärajan alentamista, vaaleja lääninportaan hallintoon, kouluneuvostoihin, työpaikoille yritysdemokratiassa, kansanäänestyksiä. Osanottoprosentti pyritään saamaan suureksi, äänioikeutta laajennetaan ulkomaille asuville, kunnallinen äänioikeus pyritään saamaan nopeammin muuton jälkeen, vaalien väliaikaa pyritään lyhentämään jne. Kaikki nämä sisältävät implisiittisesti ajatuksen siitä, että demokratian mitta on osanotto päätöksentekoon.

Toinen perustava implisiittinen ajatus on enemmistövalta. Enemmis-

tön tahto käsitetään oikeudenmukaiseksi perustaksi laille. Todelliseen demokratiaan kuuluu tämän mukaan täydellinen mielipiteen vapaus, kukin saa itse valita kantansa vaihtoehtojen joukosta. Nämä valinnat lasketaan matemaattisesti yhteen ja laiksi hyväksytään se valinta, jonka puolesta annettujen äänien määrä ylittää puolet annettujen äänien määrästä. Eräissä tapauksissa vaaditaan enemmän kuin yksinkertainen enemmistö, mutta näitä tapauksia ollaan taipuvaisia pitämään lainsäädännön epädemokraattisina piirteinä. Tälle demokratian käsitykselle annan nimen MUOTODEMOKRATIA.

Jotta tämän demokratiakäsityksen perustana oleva yhteiskuntakäsitys, sen sitoumukset ja ennakkoluulot tulisivat näkyviksi, tämän muotodemokratian rinnalle otetaan tässä vertailuperustaksi toinen teoria demokratiasta, jolle annetaan nimi SISÄLTÖDEMOKRATIA. Sen aksiooma on väite: demokratia on sellaista päätöksentekoa, jossa päätöksen sisältö, vaikutus on tasapuolinen, oikeudenmukainen, "demokraattinen" jokaiselle kansalaiselle. Demokraattisuutta ei tässä mitata osanotolla päätökseen, vaan päätöksen tosiasiallisista vaikutuksista yhteiskunnassa.

Näiden kahden demokratiakäsityksen sisäinen rakenne on vastakkainen. Muotodemokratiassa kaikkien osanotto tuottaa automaattisesti demokraattisen ratkaisun. Sisältödemokratiassa kriteerinä taas on päätöksen tulos, vaikutus. Jotta tämä olisi demokraattinen, on tiedettävä, miten mikin valinta vaikuttaa. Tätä tietoa varten tarvitaan osanottoa, intellektualistista toimintaa vastoin muotodemokratian voluntaristista valintaa. Jos on niin, että demokratian kriteerit liittyvät toiminnan tulokseen, on myös ilmeistä, että ihmisen toiminnan rationaalisen selittämisen teoriolla on merkitystä demokratian tarkastelussa. Jos taas demokratia rakentuu niin, että kukin saa valita tahtonsa tai etunsa mukaan ja kokonaisuus selviää formaalisin periaattein ilman mitään riippuvuutta päätösten sisältöön, näyttää positivistinen käsitys voivan toimia.

Kahden teorian esittämisellä pyritään tässä ensisijaisesti osoittamaan, että demokratian kriteerejä saattaa olla periaatteessa vielä monia muitakin. Siten ei ole välttämätöntä sitoutua kannattamaan näistä vaihtoehtoista sisältödemokratian mallia positivismin kritiikin jälkeen-

kään, vaan vain pyrkiä osoittamaan, että "kaiken aikaa on työskennelty malleilla, joihin on sisältyneenä käsitteitä ja näkemyksiä, 'implisiittisiä edellytyksiä'" (Routila 1971, 2); että positivismi on demokratian tarkasteluissaan absolutisoinut muotodemokratian mallin ainoaksi mahdolliseksi ja vienyt näin itseltään mahdollisuudet asettaa demokratian ongelma tutkimuksen alaiseksi "ennakkoluulottomasti".

Tällä metodisella varauksella esitän päähypoteesin, jonka mukaan länsimainen demokratian käsitys on vähitellen kehittynyt kohti muotodemokratian mallia ja tämän kehityksen aiheuttaa positivistisen maailmankuvan ylivalta. Sisältödemokratian käsitys on puolestaan lähellä aristotelista traditiota. Tämä paljastuu myös marxilaisen teorian siinä alkuperäisessä kritiikissä, jonka se suuntaa länsimaista demokratiaa kohtaan. Demokratian kriisin syynä on tällöin se, että positivismin vaikutuksesta sisältödemokratian käsitys on hävinnyt, myös länsimaisen yhteiskuntajärjestelmän arvostelijoitten maailmankuvasta ja kaikki ratkaisuyritykset perustuvat osanottoperiaatteen absolutismiin. Tässä dimensiossa ei kuitenkaan löydy ratkaisua.

Länsimaisen poliittisen ajattelun käsityksiä ei kuitenkaan saa kokonaisuudessaan yhdistää riippuvuussuhteeseen positivismiin. Vasta II maailmansodan jälkeen tämä yhteys on kehittynyt tiiviiksi. Toisaalta yhä edelleen ollaan käytännön kysymyksissä, vaistomaisesti eri osapuoltenkin taholla sitä mieltä, ettei oikeudenmukaisuus voi perustua osanottoon tai suoraviivaiseen enemmistöön. Tavallisesti ei tällöin tiedosteta, että teorian ja käytännön välillä on ristiriitaa. Tästä on sellainen käytännön seuraus, että jokainen osapuoli voi aina löytää esimerkkejä, joissa on itse oikeassa tai vastapuoli väärässä. Näillä esimerkeillä voidaan sitten ikäänkuin todistaa poleemisesti oman kannan puolesta osoittamalla vastustajan kanta vääräksi. Tieteellisesti tällainen todistus ei ole pitävä. Popper ja Kuhn ovat kyllin selvästi argumentoineet sen puolesta, ettei teorioita voi todistaa oikeiksi, kyläkin vääriksi.

Demokratian teoriassa ja käytännössä vallitsee siten sekava tilanne, jota voitaneen selkeyttää tekemällä tietoinen jako muoto- ja sisältödemokratiaan ja siten tekemällä näkyviksi niitä käsityksiä, joilla demokratian mielikuvat lepäävät. Juuri tässä tulevat teot avuksi paremmin kuin puheet, koska tosiasiallinen toiminta on usein paljastavampaa

tiedottomien käsitysten julkituojana kuin omat käsitykset omasta toiminnasta.

3. Länsimaisen demokratian kehityksestä ja vakiintuneista käsityksistä

Länsimaisen demokratian muodot ovat kehittyneet ns. porvarillisen yhteiskunnan yhteydessä, luonnontieteitten, tekniikan, kapitalismin ja positivistisen maailmankuvan rinnalla ja monimutkaisessa vuorovaikutussuhteessa niihin. Ranskan vallankumouksen tunnukset: vapaus, veljeys ja tasa-arvoisuus voidaan nähdä länsimaisen demokratian eräänlaiseksi ensimmäiseksi poliittiseksi ohjelmaksi. Länsimaisen demokratian monet periaatteet ovatkin sukua talouselämän vastaaville liberalistisille periaatteille. Näin Jansson (1970, 144):

Demokratia sitä vastoin näkee ihanteekseen, että poliittiset ratkaisut ovat mahdollisimman pitkälle tulosta spontaanista mielipiteenmuodotuksesta, "yhteiskuntavoimien vapaasta pelistä" ja "aatteiden kohtaamisesta". Tämä ajattelutapa osoittaa demokratian ja liberalismin aatteiden välisen läheisen yhteyden. Liberalismin perusajatus on, että paras tulos saavutetaan politiikan, talouden ja kulttuurin alalla vapaan kilpailun kautta. Myös poliittiselta kannalta demokraattinen yhteiskunta rakentuu markkinaperiaatteelle: "kuluttajina" ovat tässä viime kädessä valitsijat.

Marxilaisessa teoriassa talouselämä, tuotantotapa käsitetään perustaksi, joka määrää koko ylärakennetta, so. politiikkaa, kulttuuria, tiedettä, hallintoa. Tämän kannan Marx (1970, 17 - 18) esittääkin 'Kansantaloustieteen arvostelun' esipuheessa mitä selkeimmin. Tähän käsitykseen liittyvät kannanotot määräävät olennaisesti siitä, millaiseksi ymmärretään marxilaisen teorian käyttökelpoisuus nykypäivän yhteiskuntaa analysoitaessa. Jos sivuutetaan marxilaisuus uskontona, auktoriteetteihin vetoaminen sitaattimiekkailuna tai dogmatismi, ortodoksisuus, jäänee jäljelle kaksi vaihtoehtoa, joiden tieteellistä merkitystä kannattaa tutkia:

1. Ne, jotka katsovat Marxin lopullisen käsityksen olevan kehitettynä Pääomassa sillä tavalla, että Marxin talousteoriaa ei pidetä hänen yleisestä filosofisesta asenteestaan seuraavana erään historiallisen tilan-

teen tulkintana, sovellutuksena. Tällöin joudutaan tilanteeseen, jossa tuotantotapa katsotaan yhteiskunnassa määrääväksi tekijäksi teknisestä, omistusoikeudellisesta tai määräysvaltaan vaikuttavasta muuttumisesta huolimatta. Tässä käsityksessä saattaa piillä se positivistinen ote, että Marxin eräs historiallinen tilanteen oikea analyysi absolutisoidaan, valta ja omistusoikeus samaistetaan aina tulevaisuudessakin. Sitten tämä käsitys ei enää lähde Marxin tietoteoriasta, paradigmasta liikkeelle, vaan eräästä sen sovellutuksesta. Vaikkapa ajateltaisiin tämän teorian olevan oikeakin, se vie tilanteeseen, jossa marxilainen teoria ei ole yleisesti käytettävissä valtasuhteiden analyysiin ilman talousteorian mukaanottoa.

2. Ne, jotka katsovat myös Marxin voivan olla "tieteellisesti oikean", kriittisen analyysin kohteena ilman ennakkoluuloja puoleen tai toiseen ja sijoittavat hänet historiallisesti oikein aristoteliseen traditioon ja siihen yhteiskuntaan ja niihin konkreettisiin tietoihin, joita tuolloin oli käytettävissä, pyrkivät ymmärtämään häntä oikein, sovellutukset suhteessa hänen paradigmatihinsa ja abstrahoivat hänen teoriansa sisällön ottamalla huomioon tämän suhteen. On tavattoman problemaattista, mikä sitten on "tieteellisesti oikein", mutta voitaneen väittää, että kyvyttömyys ymmärtää Marxia on hyvin lähellä ollakseen erikoistapaus positivistien yleisestä kyvyttömyydestä ymmärtää aristotelista traditiota oikein.

Tapaus 1. on ehkä hallitseva politiikan tasolla, tapaus 2. ehkä yleistymässä tutkimuksen tasolla. Joka tapauksessa on selvää, että yritys analysoida maailmankuvan ja demokratian käsitysten yhteyksiä muuttuu keinotekoiseksi, jos pyritään vaikenemalla sivuuttamaan Marxin käsitykset. Mielestäni on päinvastoin: niillä on aivan keskeinen merkitys demokratian luonteen tarkastelussa.

On varsin yleinen valituksen aihe, ettei Marx jättänyt jälkeensä selkeää metodin esitystä. Kuten Dahrendorf (1969, 26) toteaa, on myös jotakin ironiaa siinä, että 'Pääoman' käsikirjoitus katkeaa juuri siinä, missä Marx vihdoinkin alkaa määritellä perustavan tärkeää luokan käsitettään yli 2500 tekstisivun jälkeen. Nämä valitukset ovat jossakin määrin väärinkäsittäviä. Aristotelisen tradition teoreoriassa korostetaan säännöllisesti, ettei tutkimusmetodia voida irroittaa tut-

kimuskohteestaan. Aivan tämän kanssa yhteensopivasti Lenin toteaaakin: jättihän hän meille 'Pääoman' logiikan. Oikein ymmärtävän tarkastelun pitäisi pystyä abstrahoimaan hänen metodinsa hänen tutkimuksestaan ja mahdollisesti käyttämään sitä tietoisesti uudestaan toisessa tilanteessa, jos aiotaan tehdä "samaa" kuin Marx. (Vrt. tässä käännöksen samuuden ongelmaan edellä s. 53.)

Eräitä näkökohtia voidaan tuoda esiin positivistista marxilaisuutta varten tarvittavaan kritiikkiin. Ensinnäkin, itse luokan käsite ei olekaan ilmeisesti niin itsestään selvä suhteissa tuotantovälineisiin, koska Marx kerran ryhtyy kirjoittamaan tätä määritelmää (Das Kapital, III, 1964, 751). Näyttää osoitetun, että tämä käsite esiintyy 'Pääomassa' toisistaan poikkeavissa merkityksissä (Dahrendorf 1969, 25 - 49). Toiseksi, esim. Heer (1957, 616) katsoo, ettei

nuorella Marxilla käsite 'aineellinen' vielä tarkoita 'taloudellista perustaa', vaan todellisten ihmisten ja esineitten todellista olemassaoloa. Historiallisen materialismin ensimmäistä formulointia naturalistiseksi humanismiksi määrää kritiikki, joka ottaa lähtökohdakseen absoluuttisen hengen sijasta 'antropologisen luonnon'. (Marxin käsitys aineellisesta perustasta on ehkä syytä nähdä Hegelin kritiikkiin liittyvänä, sille vastakohdaksi esitettynä, P.A.)

Samaa mieltä on Lukacs (1972b, 9):

Talous Marxin ontologian keskuksena ei kuitenkaan suinkaan merkitse maailmankuvan 'ekonomismia'. (Se esiintyy vasta hänen jäljittelijöillään, joilla ei enää ollut mitään aavistusta Marxin filosofisesta metodista, --).

Hegelin oikeusfilosofian kritiikissään Marx itse kirjoittaa mitä selkeimmin: "Byrokratialla on omistuksessaan valtiovalta ja siten yhteiskunnan henkinen olemus, se on sen yksityisomaisuutta." (Werke I, 1971, 316, vrt. myös Israel 1974, 47)

Tästä ei varmastikaan pidä päätellä Marxin väittävän valtiovallan olevan byrokratian yksityisomaisuutta juridisessa mielessä. Hän vain esittää terävän analogian, jonka mukaan byrokratian asemaa valtiossa voidaan analysoida samalla tavalla kuin kapitalistien asemaa tavarantuotannossa. Sitten Marx itse on esittänyt tässä yleisemmän teorian vallasta, jonka eräänä konkreettisenä seurauksena hän tutkii tuotantovälineitten omistusoikeuden tuottamaa valtaa. Herää kysymys, luopuiko Marx tietoisesti myöhemmin tästä yleisemmästä teoriastaan 'Pääomassa' vai onko hän vain niin

keskittynyt käsittelemään talouselämää, ettei tuo esiin valtaa yleisempänä kategoriana kuin omistusoikeus. Onko myöhempi käsitys harkittu mielipiteen muutos vain samaistuvivatko omistus ja valta 'Pääomassa' siksi, että hän eli aikana, jolloin historiallisesti vallitsi tällainen tilanne?

Tässä tullaan jälleen kysymykseen jatkuvuudesta nuoren ja kypsän Marxin välillä. Jatkuvuuden puolesta puhune se, että Marx pysyi läpi koko elämänsä ankarana byrokratian kriitikkona (ks. 'Pariisin kommuuni', 62 - 66). Byrokratian kritiikki on myös ominainen Leninille ('Valtio ja vallankumous'), vaikkei hän tuntenut Marxin nuoruudentöitä. Toisaalta puhuminen "vallasta" yleisesti, abstraktisti, vaikuttaisi olevan vastoin Marxin metodia, olisi tutkimusmenetelmän ja -kohteen erottamista. "Vallan" käsitteestä tulee tällöin helposti fetishi, esineellistynyt teoria, joka alistaa ihmisiä uskomaan sen hypotasoituneeseen olemassaoloon. (Vrt. esim: "Inflaatio syö palkankorotukset", "Sumu vaati uhreja", "Liukas keli vei auton ojaan" jne.) Tosiasiassa tällaisten tilanteiden taustalla ovat konkreettisten ihmisten tekemät konkreettiset valinnat, jotka riippuvat niistä käsityksistä, joita ihmisillä on todellisuudesta. Tieteen tehtävänä on paljastaa juuri tilanteen konkreettiset tekijät, joten se on aina jollakin tavalla sovellutukseensa sitoutunut. Toimeentulon ongelmat olivat keskeisiä Marxin aikana ihmisille ja ne ovat sitä yhä useimmille vauraiden länsimaidenkin ihmisille huolimatta siitä, että tuotantokyky on noussut valtavasti. Konkreettiset valinnat, rationaalinen toiminta on yhä edelleen taloudellisten kysymysten hallitsemaa. Siksi tuotantotapa ja valta siinä on edelleen perustavan tärkeä. Siitä huolimatta toiseen historialliseen tilanteeseen siirryttäessä on tiedostettava irtoamisen periaatteellinen mahdollisuus.

Tuotanto on Marxin filosofialle kuitenkin hyvin yleinen kategoria ja tuotannon käsite on nähtävä praktisen syllogismin osana: tuotantoa on kaikki, minkä ihminen päämääräisesti tekee: "Uskonto, perhe, valtio, oikeus, moraalit, tiede, taide jne. ovat vain erikoisia tuotantoaloja ja tuotannon yleisen lain alaisia." (Taloudelliset-filosofiset käsikirjoitukset 1844, 104)

Historiallisen materialismin epähistoriallisesta lukutavasta seuranneesta tilanteesta toteaa Markovic (1969c, 159):

Sosialistisessa yhteiskunnassa samoin kuin kapitalistisessa yhteiskunnassa tiede, jolla ei ollut dialektinen ja humanistinen filosofia kiinnikasvaneena tieteen päämääriin, kaikkiin olettamuksiin, kriteereihin ja tutkimusmetodeihin, kehittyi osittaisena, positiivisena, eksperttietietona, joka informoi olemassaolevasta, muttei yritä paljastaa sen olennaisia sisäisiä rajoituksia eikä voittaa niitä. Yhteys filosofiaan jäi kahdella tavalla ulkoiseksi: ensiksi, koska tämä tiede otti marxismien periaatteet jäykässä, täydellisessä muodossa jonakin annettuna, pakollisena, auktoriteettien määräämänä, abstraktina, yhteyksistään irrotettuna, yksinkertaistettuna, vulgarisoituna: toiseksi, koska nämä ulkoisesti sovelletut periaatteet eivät elä tieteen elämää, eivät ole normaalin tieteellisen testaamisen, uudestaan tutkimisen, muuttamisen prosessin kohteena, vaan tulevat kiinteitten doktriinien dogmeiksi.

Tämän vuoksi marxilainen filosofia tuli kasvavassa määrin abstraktiksi, voimattomaksi, konservatiiviseksi. -- osa, jolta odotettiin yhteiskunnallisten ilmiöiden ja vallankumouksellisen toiminnan tulkitsemisen yleisten periaatteiden toteamista, omaksui kasvavassa määrin pragmaattisen puolustelun luonteen, jonka odotettiin palvelevan ideologian perustana ja entisen ja nykyisen politiikan oikeuttajana.

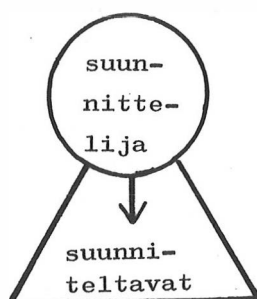
Kun tuotannon käsite supistuu talouselämään ja valtio käsitetään primäärimmäksi kuin yhteiskunta ja kannatettu teoria vaatii tuotantovälineitten yhteiskunnallistamista, joudutaan välttämättä käsittämään, että valtio saa määrätä koko yhteiskunnan ylärakenteesta talouselämästä puhumattakaan. Tutkija, filosofi, opettaja, lääkäri toimii tämän käsityksen mukaan yhteiskunnallisesti vain, jos alistuu tottelemaan valtion määräysvaltaa, tekee sitä, mitä "demokraattisesti valittu" johto määrää, toimii välineenä valtio päämääräisissä suunnitelmissa. Hänen oma päämääräisyytensä esim. tutkimuskohteiden valinnassa olisi epädemokraattista. Kun Marxin mukaan yhteiskunnallinen oleminen määrää tajuntaa eikä tajunta yhteiskunnallista olemista, seuraa johtopäätös, jonka mukaan oikeudenmukaisuus vaatii, että valtion tasolta ihmisten atomistinen toiminta koordinoidaan suunnitelmalliseen työhön, jonka päämäärät valtio asettaa. Vain valtio saa suunnitella, kansalaiset ovat suunnittelun kohteita tai sen toteuttajia välineinä, virkamiehinä. Tämä johtaa kuitenkin periaatteelliseen ongelmaan, jota Wilenius (1967, 132) tarkastelee seuraavasti:

Eräänyleisen käsityksen mukaan ihmisen ja yhteiskunnan behavioristinen tutkimus, joka selittää inhimillistä käyttäytymistä yksinomaisesti kausaalisenä tapahtumana, vasta tekee mahdolliseksi tehokkaan rationaalisen yhteiskuntasuunnittelun. Tämä käsitys perustuu kuitenkin nähdäkseeni ajatusvirheeseen. Ajatus, että ihminen tarkoituksen, päämäärän ja suunnitelman mukaan ohjaa toimintaansa, on ilmeisessä ristiriidassa behavioristisen käsitteistön kanssa. (Tästä ristiriidasta katsotaan

ehkä pelastuttavan sen 'käytännöllisen kompromissin' avulla, että yhteiskunta jaetaan kahteen kastiin: toisaalla on olemassa vapaasti ja tarkoituksellisesti toimivien suunnittelijoiden ryhmä ja toisaalla kausaalisesti käyttäytyvien suunniteltavien massa.)

Tämä kahtiajako osoittaa, että suunnittelijat, valtiokoneiston hallitijat joutuvat käsittämään itsensä toisenlaisiksi ihmisiksi kuin suunnittelun kohteet, joihin soveltuu positivistinen tarkastelutapa. Heuristiikassa tätä voidaan kuvata seuraavasti: Vaikka positivistinen sektorimalli käsitetään universaaliseksi ja suunnittelijat ehkä sanovat olevansa samanarvoisia toisten kanssa, he joutuvat asettamaan itsensä sektorin ulkopuolelle, päämääriä asettamaan pystyvien ihmisten joukoksi, jonka objektina kansa on. Ihmisiä verrataan kuitenkin esineisiin; refleksiota ei kaaviossa (kuvio 6) esiinny. (vrt. kuvioon 4, s. 46.)

Kuvio 6. Suunnittelija ja suunniteltavat

Erottelu osoittautunee samaksi kuin Marxin klassinen luokkajako kapitalismissa. Kysymystä tarkastellaan laajemmin edempänä.

Nuori Marx ei kuitenkaan perustavasti kannata tällaista yksisuuntaista kausaalisuhdetta tuotantotavan ja tajunnan suhteissa:

-- vaikka yksityisomistus näyttää olevan luovutetun työn perusta, syy, se päinvastoin onkin sen seuraus, samoin kuin jumalat eivät alunperin ole ihmisymmärryksen harhautumisen syy, vaan sen seuraus. Myöhemmin tämä suhde muuttuu vuorovaikutukseksi. (Taloudellis-filosofiset käsikirjoitukset 1844, 78)

Tämä käsitys ei ole ristiriidassa sen kanssa, että yhteiskunnallinen oleminen määräisi tajuntaa. Marxin mukaan ihmisen työn luonnetta kuvaa

juuri se, että ihminen tekee työn ensiksi ajatuksellisesti valmiiksi ja toteuttaa sitten päämääränsä luonnossa. Tämä ajatus tajunnan ensisijaisuudesta jokaisessa toiminnassa vastaa täysin Marxin teoria-käytäntö-oppia. Tajunta ei kuitenkaan ole ensisijainen koko lajin olemiseen nähden, vaan jokainen ihminen, sukupolvi saa tajuntansa sisällön kasvaessaan kulttuuriyhteisönsä jäseneksi, kommunikaatioyhteisöön. Edelliset sukupolvet ovat aivan kirjaimellisesti tuottaneet sen todellisuuden ja sen todellisuudenkäsityksen, jonka seuraavat sukupolvet ainakin pääosiltaan omaksuvat. Tämä todellisuuden tuottaminen on avannut heille toimintatilaa luonnossa: he kykenevät objektivoimaan luontoa, käyttämään sitä hyväkseen. Heillä voi olla ja onkin aina vääriä tietoja todellisuuden luonteesta: he tekevät karjataikoja, tanssivat sadetansseja tms., heillä on "väärä tietoisuus", "väärä ideologia". Jokin syy on saanut aikaan tämän kehän, jossa he vuorostaan alistuvat tuottamaansa maailmaan: pelkäävät tekemiään jumalia jne. Mutta heidän todellisuudenkäsityksensä ei voi olla täysin väärä: ainakin toistaiseksi he ovat menestyneet näillä keinoillaan, turvanneet lajinsa pysymisen hengissä, kestäneet käytännön kriteerin. Tällä tavalla voidaan ymmärtää samalla kertaa sekä yhteiskunnallisen olemisen määräävyys tajunnalle että se, että tajunta silti on ensisijainen jokaisessa toiminnassa. Rakenne sisältää siis kehän, joka on ominainen dialektiselle teorialle. Positivistinen teoria, joka yrittää nähdä tilanteen kausaalisen teorian syy-seuraus-suhteina ei voi hyväksyä samalla kertaa materian ensisijaisuutta ajatukseen nähden ja ajatuksen ensisijaisuutta toimintaan nähden.

Tästä näkökulmasta voidaan esittää hypoteesi, että ihmisten käsitys todellisuudesta heijastuu niissä instituutioissa, joita ihminen rakentaa. Todellisuudenkäsitys määrää myös vallan kulloinkin saamia muotoja. Näin ollen positivismin ja kapitalismin vuorovaikutus voitaneesitittää syntyneen ihmisen todellisuudenkäsitysten tuloksena: nämä tendenssit ovat vahvistaneet toisiaan. Jos kapitalistinen talousjärjestelmä voidaan tässä valossa esittää eräänä historiallisena esimerkkinä siitä, millaisia instituutioita tuotantoelämään kehittyi positivistisen maailmankuvan ja taloudellisen vallan käsitysten ruokkiessa toisiaan, niin periaatteessa yhteiskunnassa esiintyviä vallan muotoja pitäisi voida osoittaa olevan olemassa positivistisen maailmankuvan valtaa il-

maisemassa. Kun yhteiskunnassa nykyisin jatkuvasti puhutaan valtion ja puolueiden kasvaneesta vallasta, herää kysymys, voidaanko näissä valtainsstituutioissa tavata merkkejä positivistisen maailmankuvan vaikutuksesta. Voidaanko länsimaisten puolueitten toimintaa valtiovallan haltijoina tarkastella vertaamalla niitä kapitalisteihin klassisessa marxilaisessa teoriassa? Voidaanko puoluevaltaan nykyisin suuntautuva, vielä epätäsmällinen kritiikki rinnastaa siihen kritiikkiin, jonka marxilaisuus klassisesti suuntaa kapitalismiin? Voidaanko osoittaa, että näitten puolueitten käsitys demokratiasta on positivistinen? Tämä vertailu toimii poliittisen vallan hyväksymän demokratian käsityksen tarkasteluni perustana.

Dahrendorf katsoo Marx- kritiikissään (1969) vallan olevan primääri luokkien muodotaja omistuksen sijasta. Myös Israel (1974) on lähellä tätä käsitystä. Djilas (1971) viittaa moniin kirjoittajiin, joiden mielestä luokkajako marxilaisuuden klassisessa mielessä on vanhentunut. Von Wright on todennut (Helsingin Sanomat 15.6.1972), ettei suomalaisessa yhteiskunnassa enää vallitse luokkayhteiskunta porvarien ja proletäärien välillä, vaan vallanpitäjien ja kansan välillä. Myös Wilenius (1967, 1972, 1975) viittaa tämäntyyppiseen kehitykseen. Julkisessa keskustelussa viime vuosina on yhä useammin alettu väittää puolueita kansan vastakohtaksi, mutta tätä väitettä ei ole täsmällisesti strukturalisoiden analysoitu.

Tässä tarkastelussa tehdään yksi raja. Dahrendorf ja Djilas käyttävät tätä valtaan nojaavaa luokkajakoteoriaa sosialististen valtioiden kritikoimiseen väittämällä esim., että kommunistinen puolue on niissä ottanut kapitalistien aseman ja Marxin teoria valtion kuoleentumisesta on tahallisesti sivuutettu. Samoin Motchane (1975) pitää sosialistisia maita valtiokapitalistisina maina. Tässä voidaan vedota nuoren Marxin käsityksiin ('Taloudellis-filosofiset käsikirjoitukset 1844', 99 - 103), missä Marx näkee kehittymättömän kommunismin vain asettavan kaikki työläisen asemaan, yksityisomistusta henkisessä mielessä ei kumota, yhteisö käsitetään abstraktiksi kapitalistiksi jne. Siten on arvattavissa, että sosialististen maitten teoreetikot ovat yrittäneet kumota tätä kritiikkiä. (Perfiljev 1973, Bayanov ym. 1968, Sahnazarov 1974.)

Tämä kiistakysymys voidaan sivuuttaa, kun tarkastellaan vain länsi-

maita. On selvästi eri hypoteesi verrata länsimaiden valtiokoneistoja ja puolueita kapitalisteihin kuin kommunistisia puolueita, vaikka tässä kritiikissä on oikeaankin osuvia piirteitä. On huomattavasti ilmeisempää, että länsimaissa vallitsee positivistinen todellisuudenkäsitys. Sosialististen maitten politiikassa ei esiinny analogialle tärkeitä markkinamekanismia, jolla vallasta taistellaan. Kommunistiset puolueet ilmoittavat tietoisesti "ohjaavansa joukkojen tajuntaa", katsovat olevansa oikeutettuja pitämään vallan hallussaan. Sensijaan Dahrendorfin ja Djilasin kritiikissä on sikäli mielenkiintoinen ote, että niissä ei väitetä kapitalismin olevan parempi järjestelmä, vaan väitetään, että eräässä mielessä sosialististen maiden vikana on, että nekin ovat kapitalistisia! Tämän suuntaisia esimerkkejä voidaankin löytää. Ei ole onnistuttu kehittämään tieteissä "porvarillisia tieteitä" parempia metodeja, ei esim. Leninin ennustamaa dialektista fysiikkaa, vaan pikemminkin matkitaan länsimaita. (Vrt. esim. Radnitzky 1970, IVF 1, 1; von Wright 1970a, 27; Susiluoto 1973, 35 - 42.)

Seuraava länsimaisen demokratian saamien muotojen kritiikki on nähtävä tapahtuvaksi siitä aristotelisten traditioitten ryhmästä päin, joka edellä (s. 47) on koottu positivismia vastustaviksi filosofioiksi. Jos valta on primäärimpi luokkien muodostaja kuin tuotantovälineitten omistus, niin positivistisen todellisuudenkäsityksen vallitessa pitäisi positivistiset vallan muodot löytää sieltä, missä kulloinkin on yhteiskunnallisen vallan tosiasiallinen painopiste. Tämä painopiste on viime aikoina siirtynyt voimakkaasti valtiokoneiston ja puolueitten haltuun.

4. Positivismin esiintyminen yhteiskunnallisessa vallankäytössä

A. Puolueet verrattuina kapitalisteihin

Kun länsimainen demokratian käsitys nojaa yhä tiiviimmin käsitykseensä, jonka mukaan demokraattisuutta mitataan osanotolla päätöksentekoon, käsitetään edustukselliset järjestelmät käytännöllisiksi välttämättömyyksiksi korvaamaan jokaisen osanottoa jokaiseen ratkaisuun. Edustuksen ta-

sapuolisuus taas katsotaan taattavan vaaleilla, joissa kaikkien kansalaisten tasaveroisilla äänillä valitaan eniten kannatusta saaneet päätämään asioista. Tätä kansanvaltaa edustaa yleisen käsityksen mukaan periaatteessa täydellisimmin lakia säätävä elin, eduskunta.

Nykyvasemmistolainen, usein itseään marxilaisena pitävä kritiikki ei arvostele Suomessa tätä tilannetta. Päinvastoin: juuri eduskunnalle kuuluisi sen mielestä mahdollisimman suuri valta, koska se on kaikkien valitsema. Valtiosäännöstä käyty keskustelu osoittaa tämän selvästi. (Ks. Valtiosääntökomitean välimietinnöstä vasemmiston edustajien kantoja kautta mietinnön.) Tämä eduskunnan valta halutaan vasemmiston toimesta laajentaa koskemaan myös talouselämää, jotta demokratia toteutuisi koko yhteiskunnassa. Eskolan (1968, 36, 47 - 48) käsityksen mukaan

kaikelle demokratialle malliksi sopiva länsimainen poliittinen demokratia koostuu laeista ja -- Epäilemättä demokratia nykyiselläänkin onkin vielä epätäydellinen. Mutta mielestäni tämän puutteen takia ei vielä tarvitse hylätä koko demokratiaa. Esimerkiksi vaali-instituution osalta tilanne on niin hyvä, ettei sitä millään ehdolla vaihtaisi toiseksi. Päinvastoin se olisi laajennettava koskemaan myös talouselämän päätöksentekijäin valintaa.

Ja vuotta myöhemmin (Eskola 1969, 84 - 85):

Ja siinä sosialistisessa yhteiskunnassa, jonka me tänne Suomeen haluamme rakentaa, kansalaiset kyllä valitsevat poliittiset päätöksentekijät jotakuinkin samaan tapaan kuin nykyisinkin -- En voikaan olla yleistämättä nykymuotoista poliittista demokratiaamme juuri mallina, jonka mukaan kansanvaltaa on syytä rakentaa ja laajentaa muillekin elämänaloille kuin poliittiseen päätöksentekoon -- (Alleiviivaukset molemmissa sitaateissa P.A.)

Tämä Eskolan kanta näkyy johdonmukaisesti samana sekä hänen Yritysdemokratiakomitean mietintöön kirjoittamassaan eriävässä mielipiteessä että samaa aihetta käsittelevässä kirjoituksessa (Parjanen 1970, 43 - 51). Näiden esimerkkien avulla ei yritetä todistaa, että Eskola on positivistinen. Hänen käsityksissään näyttää tapahtuneen myöhemmin lievää muuttumista tässäkin asiassa. On kuitenkin osoitettavissa, että hän on esittänyt positivistisia käsityksiä demokratiasta, monien muiden laila.

Aivan samaa mieltä on Ele Alenius kirjoissaan 'Sosialistiseen Suomeen' ja 'Suomalainen ratkaisu'. Hän on tyytyväinen poliittisen demokratian periaatteelliseen luonteeseen Suomessa ja haluaisi laajentaa

sen mallin koko yhteiskuntaan, ennen muuta talouselämään. Aarne Saari-
nen haluaisi taloudellisen vallan eduskunnalle sen ollessa kansanval-
tainen laitos. Taisto Sinisalo ehdotti väalitaistelun aikana syksyllä
1975 yritysdemokratian periaatteeksi ns. mies ja ääni- periaatetta.
Rautee (1971, 11) puolestaan toteaa, että valtion asemaa vahvistamal-
la edetään kohti sosialismia ja laajempaa demokratiaa. Tuori (1975,
106) on katsonut demokratian kriisin johtuvan "enemmistöperiaatteen
tunnustavan demokratian muodon ja vähemmistövaltaa merkitsevän demo-
kratian luokkasisällön välisen ristiriidan liikkeestä" (vrt. edellä
s. 43) tarkoittaen talouselämän valtaa. Siten vasemmiston eri astei-
den välillä ei ole tässä kysymyksessä teoreettisia eroja.

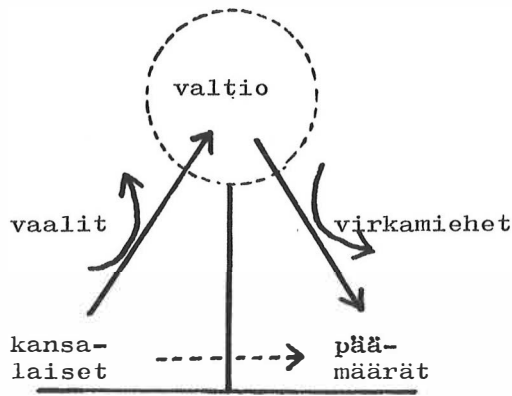
Tämä käsitys, jonka mukaan vasemmistolaisille kelpaa periaatteessa
Suomen poliittinen demokratia, synnyttää erittäin olennaisia teoreet-
tisia ongelmia. Onhan aivan vakuuttavasti osoitettavissa, että länsi-
mainen poliittinen demokratia on kehittynyt porvarillisen yhteiskun-
nan yhteydessä ja samasukuisena. Länsimaisen talouden markkinajärjes-
telmän ja poliittisen järjestelmän analogia on niin silmiinpistävä,
että täytyy olla selvä selittävä syy siihen, miksi vasemmistolaiset
hylkäävät markkinajärjestelmän talouselämässä, mutta ovat valmiit hy-
väksymään sen tilalle järjestelmän, joka on syntynyt juuri länsimai-
sen talousjärjestelmän parissa ja vaikutuksesta. Samalla joudutaan
sulkemaan silmät siltä, että Marx ja Lenin kritikoivat mitä kärkevim-
min länsimaista demokratiaa ja valtiota. Näin esim. Lenin:

Kun vertailenme --, niin huomaamme, miten ääretöntä teoreettista ty-
peryyttä, miten suurta tylsäjärkisyttä on tuo -- laajalle levinnyt
pikkuporvarillinen käsitys sosialismiin siirtymisestä yleensä "demo-
kratian kautta". Tämä erehdys perustuu siihen porvaristolta perittyyn
ennakkoluuloon, että "demokratia" on sisällöltään jotakin ehdotonta,
luokkien ulkopuolella olevaa. -- Yleiset fraasit vapaudesta, yhdenver-
taisuudesta ja demokratiasta ovat itse asiassa samaa kuin niiden kä-
sitteiden sokea toistaminen, jotka ovat kopio tavaratuotannon suhteis-
ta. (Utopistisesta ja tieteellisestä sosialismista, 241)

Lenin siis huomaa analogian länsimaisen demokratian ja tavaratuotannon
välillä. Nykyvasemmistolaista, demokraattiseksi käsitettyä yhteiskuntaa
voidaan kuvata heuristiikassa seuraavasti. Kansalaiset muodostavat ato-
mistisen massan, jonka toiminta on anarkistista: "minkä yksi pystyttää,
sen toinen kumoaa". Tämän atomismin tuloksena syntyisi kapitalistinen,
liberalistinen automatiikka, jossa "talouden rautaiset lait" määräisi-

vät vapaassa kilpailussa. Tämä malli on korvattava suunnitelmallisella mallilla, jossa ihmiset jäsennetään yhteiskunnan osiksi. Kaikille taa-
taan sama sananvapaus, puolueita saa vapaasti perustaa, vaalit ovat sa-
laiset, jokaisella samat vaikutusmahdollisuudet eduskunnan kokoonpanoon.
Tällöin vallan saa väkisinkin kansalaisten enemmistö. Tämä olisi demo-
kratiaa (kuvio 7).

Kuvio 7. Kaavakuva nykyvasemmistolaisesta yhteiskunnasta

Nimitetään tätä mallia KAUSAALIHIERARKIAKSI. Sen implisiittinen aja-
tus on, ettei ihminen ole olemukseltaan yhteiskunnallinen ilman suhdetta
valtioon. Mikään asia ei myöskään ole yhteiskunnallisesti järjestetty,
ellei valtio sitä organisoi, kontrolloi tai palkkaa kyseisiä työnteki-
jöitä. Sipponen (1974) ja Väänänen (1973) piirtävätkin aivan samanlai-
set sektorihierarkiat. Kaavakuva osoittaa, että vain valtio saa suunni-
tella, asettaa päämääriä, tavoitteita.

Analogiassa kapitalismiin valtion tilalle tulee tuottaja, omistaja;
kansalaisen, äänestäjän tilalle työläinen, kuluttaja. Kilpailu äänistä/
ostajista tapahtuu samalla tavalla. Vaikka sektorin kärjessä oleva val-
tiokoneiston käyttäjä väittää kuuluvansa kansalaisten joukkoon niin kuin
muutkin, hänen asemansa on tosiasiallisesti toinen: sektorin kärki muodostaa
tosiasiallisesti alueen, jolla olevat ihmiset saavat suunnitella, asettaa ta-
voitteita, toimia päämääräisesti. He samaistavat itsensä valtioon, val-
tio on heidän yksityisomaisuuttaan: he näkevät kansalaiset objekteinaan

virvakoneiston välineinään. (Ks. kaaviota s. 70.) Vaikka positivistinen käsitys muuta väittää, ihmisten näkeminen joksikin, vaikkapa esineiksikin, on hermeneuttisen tieteenteorian mukaan mahdollista vain kommunikaatioyhteisöstä käsin, josta käsin ihmiselle avautuu luonto "suunnitelmanluonteisesti, um etwas zu- rakenteina", sellaisten paradigmojen läpi, jotka tekevät hänelle toimimisen mahdolliseksi. Siksi suunnittelijan, kapitalistin, päämäärien asettajan mahdollisuudet toimia perustuvat siihen, että hän tietää itsensä olevan tavoitteita asettamaan pystyvä yksilö, ei kausaalisesti ennustettava esine. Siten poliitikko hyväksyy positivistisen mallin politiikkaan siksi, että tässä tapauksessa hän itse saa kuulua näitten tavoitteita asettavien, päämääräisesti toimivien ihmisten joukkoon. Tällainen kapitalismin kritiikki ei siis pyrikään kumoamaan perustavasti koko järjestelmää, vaan vain vaihtamaan toiset henkilöt kapitalistien paikalle, ensisijaisesti itsensä. Sellaista teoriaa ei tarjota tilalle, jossa jokainen ihminen voisi olla päämääräisesti toimiva, aito olento.

Edustuksellinen demokratia ei ole pysynyt tosiasiallisesti samanlaisena, vaikka sen muotoja ei olisikaan muutettu. Suomen perustuslait ovat tunteneet käsitteen "puolue" vasta 1970-luvulla. Tilanne on ollut suurin piirtein samankaltainen koko Länsi-Euroopassa:

Puolueet ovatkin päässeet vasta viime sukupolven aikana - useimmissa tapauksissa vasta toisen maailmansodan päättymisen jälkeen - perustuslain ulkopuolisesta, sovinnaisesta asemastaan, -- (Barraclough 1973, 129)

Puolueiden tosiasiallinen vaikutus on kuitenkin kehittynyt ratkaisevaksi jo aikaisemmin. Tällä seikalla on Barracloughin (1973, 126 - 149) mukaan ollut vallankumouksellinen merkitys, mutta se on jäänyt toistaiseksi huomaamatta. Tämän analyysin kanssa yhtäpitävää on Habermasin (1962; 1973) tarkastelu. Näissä kolmessa puoluevallan analyysissä ei kuitenkaan esitetä mitään hypoteesia siitä, miksi tällainen kehitys on tapahtunut.

Selittävä hypoteesi lienee muodostettavissa praktiseen päättelyyn nojaten. Ihmiset käsittävät yhteiskunnan jollakin tavalla, he käsittävät demokratian jollakin tavalla. Kun pyritään demokratiaan, valitaan sellaiset keinot, joiden käsitetään vievän päämäärään. Siten on ilmeistä, että

valitut keinot sisältävät käsityksiä todellisuuden luonteesta.

Ihmisen mahdollisuudet päästä päämääriinsä ovat sitä tehokkaampia, mitä enemmän hänellä on tosiasiallista valtaa vaikuttaviin tekijöihin. Jos valta täten on välttämätön perustavoite, niin saman todellisuudenkäsityksen vallitessa valitaan saman tyyppisiä ratkaisukeinoja. Jos valta siirtyy yhä enemmän valtiokoneistolle, voidaan odottaa, että siihen kehittyy samoja piirteitä kuin kehittyneeseen kapitalistiseen talouselämään. Näitä valtiovallan piirteitä ei ole vielä analysoitu riittävästi.

Puoluevallan kasvuun liittyvä keskustelu on laajuudestaan huolimatta ollut vielä suurelta osin epämääräistä nurinaa, joka ei ole kyennyt jäsentymään yhteiskuntateoreettisen keskustelun osaksi. Silti puoluevallan vastustajat ovat mielestäni vaistomaisesti ilmeisen oikeassa: kansalainen, rivimies puolueen vallan alla on samassa asemassa kuin työläinen kapitalistin vallan alla.

Suomessa tämä "valtakapitalismin" vaihe näyttää kehittyvän nopeasti ja ehkä voimakkaammaksi kuin mitä klassinen kapitalismi ehtikään. Työväenliikkeen rintama ja teoria oli valmiina vastustamaan talouselämän valtaa, sensijaan puoluevallan vastustaminen ei ole saanut yhtenäistä kiinteää muotoa. Tähän nopeaan kehitykseen on useita syitä, erityisesti joukkotiedotusvälineitten kehittyneisyys, mutta olennaisesti myös se, että monien vasemmistolaisien mielestä puoluevallan vastustus on oikeistolaisuutta, porvarillisuutta tai nostalgiseksi kaipuiksi nähtyä idealismia, kaipuuta aikoihin, jolloin "yhteiskunta ei vielä ollut niin politisoitunut". Jokin Merikosken "antipuolue"-ajatus nähdään liberaalistiseksi unelmaksi, jolla ei ole tulevaisuutta kovassa todellisuudessa. Aktiivit vasemmistolaiset ovat tavallisesti puolueitten jäseniä ja näkevät muodollisen tasavertaisuuden toteutuvan siinä, että sallivat kaikkien puolueitten olemassaolon ja antavat enemmistön määrät. Tämä on kuitenkin vastoin Marxin ajatuksia ja Merikosken antipuolue-ajatusta vastustavan vasemmistolaisen tulisikin olla perillä siitä, että juuri marxilainen puolue on alkuperäisen teorian mukaan "antipuolue" länsimaisten puolueitten joukossa: vastustaa parlamentarismia, integroitumista länsimaiseen puoluejärjestelmään ja pitää valtiota väkivallan elimenä.

Sellainen teoria, joka pitää tuotantovälineitten omistusta perustavana vallan lähteenä, menettää hedelmällisen yhteiskuntakritiikin mahdol-

lisuudet tutkia yleensä vallan vaikutuksia. Tätä väitettä kannattaa Dahrendorf (1973). Galbraithin (1968, 1969, 1974) monissa tarkasteluisa korostetaan 'teknokraattien' mahdollisuutta määrätä ilman omistusoikeutta. Israel (1974, 312) katsoo myös, osin Galbraithiin nojaten, että valtaa voidaan käyttää ilman omistusta:

Tuotantovälineitten omistusoikeus ja toisaalta markkinatalous/suunnitelmatalous ovat itse asiassa aivan eri ongelmia, joskin sukua toisilleen.

Marx itsekin näyttää toteavan yleisessä muodossa:

-- kategorinen imperatiivi kumota kaikki olosuhteet, joissa ihminen on alennettu, orjuutettu, hylätty, halveksittu olento -- (Wilenius 1966, 137)

Anacker (1974, 144) katsoo Marxin nimenomaan ajattelevan, että

ihmisen vieraantuminen ihmisestä perustuu herruuteen. Herruuden, vallan, ulkoinen, aistimellinen ilmaus on Marxille yksityisomistus -- Yksityisomistus ei ole vieraantuneen työn syy, vaan sen seuraus.

Samanlainen on Markovicin (1969, 166) käsitys:

Sosiaalinen ryhmä, jolla on kyky työntekoon, kykenee tuottamaan lisäarvoa. Tämän rakenteen erityinen historiallinen muoto Marxin aikana oli pääoman vaikutus tuotantoon yksityisen omistusoikeuden perusteella: kuitenkin yksityinen omistus ei ole vieraantuneen työn syy vaan seuraus. Yksityisen omistuksen lopettaminen tuotannossa on vain yhden määrätyn muodon lopettamista pääoman ja työn suhteissa. Yleinen rakenne säilyy samana, jos on olemassa joku toinen sosiaalinen ryhmä, kuten esimerkiksi byrokratia, joka säilyttää monopoliaseman ratkaistaessa kerääntyneen ja objektiivituneen työn käyttöä. Siksi vain sellainen kritiikki on radikaalia ja todella vallankumouksellista, joka panee lopullisen päätöksen riistolle ja pyrkii luomaan olosuhteet, joissa yhteen liittyneet tuottajat itse jakavat työnsä tulokset -- Niin kauan kuin tätä koneistoa (= valtiota, P.A.) ei ole syrjäytetty perusteellisesti toisella yhteiskunnallisella organisaatiolla, kaikki poliittisen vieraantumisen oireet, sellaiset kuin apatia, epäluottamus, halu käyttää voimakeinoja, karismaattisen johdon ja ideologisen rationalisoinnin tarve, kaikkien käytettävissä olevien tekniikkojen käyttäminen massojen manipulointiin, tulevat esiintymään yhä uudestaan.

Slagstad sanoo lyhyesti puhuessaan puolueitten esineellistymisestä, että puolueet ovat alkaneet muistuttaa yhä enemmän tavarantuottajia (Demokratibegreppet 1972, 79).

Kapitalistisen tuotantotavan ja sen vastineen, monipuoluejärjestelmän analogiaosat on helppo nimetä. Tavallinen rivimies, äänestäjä vas-

taa työläistä tuottaessaan äänellään vallan puolueelle vaaleissa. Poliitiikan kohteena, objektina hän vastaa kuluttajaa. Malli olettaa, että äänestäjä-kuluttaja on järjestelmässä perimmäinen valtias, koska hänellä on tilaisuus valita toisin, ellei markkinoitten tuotanto tyydytä häntä. Äänestäjä-kuluttaja ja puolue-tavarantuottaja ovat eräänlaisen pelin vastapuoleja, jossa äänestäjän pelisiirtona on kannatuksen antaminen toisille vaihtoehdoille, tuottajan pelisiirtona taas vaikuttaminen äänestäjään tuotteiden hyvällä laadulla, palveluilla, mainonnalla jne. Koko järjestelmän kritiikki perustuu siihen, että väitetään äänestäjän olevan tosiasiallisesti kyvytön määräämään tuotannosta, vaikka hänelle niin uskotellaan. Tuottaja määrää tämän mukaan tosiasialliset valinnat. Toisaalta tuottajakin on järjestelmän mekanismien vanki: hänellä ei ole varaa valita mitään hyvänsä seuraamatta jatkuvasti markkinaosuutta, muuten hän voi menettää asemansa ja joutuu subjektien joukosta objektien joukkoon.

Taloustalouden tutkimus on osoittanut keinot, joilla markkinoitten vaikutus voidaan eliminoida. Tuotantotekniikan kehitys on itse asiassa tehnyt välttämättömäksi poistaa markkinoitten epävarmuus mahdollisimman pitkälle, muuten ei voida edes toimia rationaalisesti. (Markkinoitten eliminointikeinoista ks. esim. Galbraith 1968, 38 - 111.) Täysin samat keinot, ehkäpä vielä kehittyneempinä, ovat puoluepolitiikan käytössä. Puolueen kannalta tämäkin on pakkotila eikä perimmäisenä motiivina tarvitse olla halu estää äänestäjän valtaa. Itse hyväksytyyn demokrationäkökulman ristiriitaisuudesta johtuu, että näin on pakko menetellä.

Nykyisin on joukkopuolue, joka silloin syntyi, tullut hallitsevaksi tyyppiksi. Sille on ratkaisevaa, kenen käsissä ovat pakko- ja kasvatuskeinot, vaikuttaakseen demonstratiivisesti ja manipulatiivisesti väestön käyttäytymiseen vaaleissa. Puolueet ovat tahdonmuodostuksen instrumentteja, muttei yleisön käsissä, vaan niiden, jotka määräävät puoluekoneistoista. (Habermas 1962, 223)

Demokratian tarkastelun kannalta on ilmeisesti parempi käyttää Marxin vieraantumisteoriaa kuin talousteoriaa. On luonnollisesti klassinen ongelma, missä määrin näin voidaan menetellä (Israel 1974, 41 - 118) muuttamatta Marxin teorioita paremmin tilanteeseen sopiviksi. Vieraantumisteorian kannalta järjestelmän kritiikki voidaan kiinnittää seuraaviin kohtiin:

Marxin ihmiskäsitykselle on ominainen ajatus, jonka mukaan ihmisen pitäisi voida toteuttaa oma olemuksensa, tulemaan siksi, mikä on, aidoksi ihmiseksi lajinsa edustajana (Wilenius 1966, 31, 91 - 108). Hän pyrkii toteuttamaan itseään, omaa olemustaan päämääräisellä toiminnalla, työllä. On olennaista nähdä tämä työn käsitteen antropologinen luonne, tavoitteinen toiminta ja soveltuvuus praktiseen selittämiseen.

Yhteiskunta saattaa kuitenkin olla niin rakentunut, ettei ihminen pääsekään siihen, mihin pyrkii. Entisten sukupolvien traditio on saatanut hypostasoida sellaisen maailmankuvan, joka estää ihmisen uusia pyrkimyksiä tai saa hänet itsensä pyrkimään aivan väärin tavoitteisiin, koska ymmärtää todellisuuden väärin. Eräille ihmisille saattaa myös olla etua siitä, että toiset ihmiset käsittävät todellisuuden väärin.

Kapitalistisessa mallissa on Marxin mukaan vallalla kilpailu, jossa vain voittajat saavat tilaisuuden päättää itse, olla subjekteja. Koska yhteiskunta nähdään koneistoina, ihmiset nähdään esineinä, kaikki toiminnat suunnitellaan objekteihin kohdistuvaksi. Silloin on pakko ainakin tiedottomasti kieltää itseään koskevan tämän ihmiskäsityksen ja erottaa itsensä objektien joukosta. Toinen ihminen muodostuu toisen ihmisen vapauden esteeksi. Kilpailussa häviäjät menettävät aidon ihmisolemuksen, vieraantuvat. Heidän työnsä ei ole päämääräistä tavoitteiden saavuttamista, vaan he ovat tuotantovälineen omistajan välineitä, käden jatkeita, Aristoteleen 'instrumentum vocaleja', jotka toteuttavat muiden asettamia päämääriä, tekevät voittajalle mahdolliseksi hänen päämääräisensä saavuttamisen. (On tietenkin aivan toinen kysymys, onko järjestelmä saavuttanut nämä äärimuotonsa ja missä määrin länsimaisen talousjärjestelmän kaikki dimensiot ovat oikein kuvatut tässä teoriassa.) Filosofinen kiista ei siis koske lisäarvoteoriaa: työläinen voi periaatteessa saada suurempaakin palkkaa kuin mitä hänen työnsä arvo on hänen omalta kohdaltaan; vaan sitä, ettei työläinen ole aito ihminen, päämääräisesti toimiva, ihmisolemustaan toteuttava lajinolento, vaan väline, joka myy työkykyään elääkseen ja mahdollisesti toimiakseen aitona ihmisenä työajan ulkopuolella.

Se, mitä tuotetaan, ei riipu kovinkaan suuresta määrin ihmisten tarpeista. Kilpailun ollessa kireää on tuottajan pakko tuottaa sitä, mikä antaa parhaan taloudellisen tuloksen. Omistajan keinoja pitää puolensa ovat markkinoitten säätely, manipulointi, mainonta, muoti, trustiutumi-

nen, monopoliaseman saavuttaminen. Heikot tuottajat, pienten vähemmistöjen palvelijat, sääliä tuntevat kapitalistit sortuvat, vahvat jäävät jäljelle.⁶

Länsimainen poliittinen demokratia perustuu vapaalle kilpailulle vaaleissa. Myös vasemmisto näyttää hyväksyvän kilpailun tässä kohti. Tämä huoli kilpailun vapaudesta ja tasapuolisuudesta näkyy viestintävälineistä käydyssä keskustelussa. (Vrt. Viestintäpoliittisen komitean osamietintöä V.) Tuskin voi olla selvempää esimerkkiä siitä, miten todellisuudenkäsitys määrää sananvapauden käsitteen merkitystä: juuri vasemmisto samaistaa sananvapauden ja kilpailun vapauden tässä kohti ja antaa siten sananvapaudelle positivistisen merkityksen, joka eroaa länsimaisen sananvapauden klassisesta merkityksestä.

Perustuslaki takaa mahdollisesti kaikille sananvapauden esittämättä kuitenkaan sitä viitekehystä, jossa sananvapautta tällöin on tarkasteltu. Käytäntö kuitenkin osoittaa, että esteitä on aina olemassa ja että nämä esteet ovat tavalla tai toisella taloudellisia. Kun poliittisessa kilpailussa markkinoihin vaikuttaminen, manipulointi ja mainonta nousevat tarpeellisiksi keinoiksi, nähdään sananvapauden rajoitukset vain siinä valossa, missä esim. puolueiden lehtien levikit korreloivat äänestäjien lukumääriin. Niinpä vaaditaan sananvapauden nimissä tiedotusvälineitten kapasiteettien korrelaatioita puolueitten äänestäjämääriin, "todellisiin luokka-asemiin" jne. Saman ajattelun ohjaamina radiossa puolueitten saama aika yritetään suhteuttaa kansanedustajien lukumääriin, televisiokeskustelussa puheenvuorot mitataan sekuntikellolla. Vuoden 1975 vaaleissa vasemmiston toimesta yritettiin vaalien ilmoitus-tilat jakaa Lahdessa ja Anjalankoskella äänestäjien entisen puoluejaukautuman suhteessa.

Alunperin ei sananvapauden periaate varmastikaan tarkoittanut tällaista toimintaa, vaan sitä oikeusperiaatetta, että jokaisella osapuolella on tilaisuus esittää pelkäämättä oma näkökantansa, syytettyäkin on kuultava oikeudessa. Perustuslaki saattoi siis pyrkiä olemaan heikon turva vahvaa vastaan, yksityisen ihmisen turva valtiota, byrokratiaa vastaan. Tiedotusvälineitten tulisi siis tehdä mahdolliseksi kaikkien näkökantojen esilletulo, mutta kun "kapitalistinen perusrivistiriita siirtyy taloudellisesta systeemistä hallinnolliseen systeemiin" (Habermas 1973, 90), ei-

vät nekään puolueet, jotka katsovat vastustavansa kapitalismia, huomaa integroituvansa juuri tässä samaan systeemiin ja yrittävät muuntaa kansalaisen sananvapauden ketä hyvänsä, valtiota ja puolueitakin vastaan, valtion sananvapaudeksi, jonka hallussa olevan vapauden ne sitten itse jakavat "demokraattisesti". Jos tämä toteutuu johdonmukaisesti, ei jää jäljelle sananvapautta sellaisille käsityksille, jotka arvostelevat koko sitä systeemiä, jonka valtiovalta tällöin muodostaisi.

Kuitenkin tarvittaisiin tilaa sillekin tarkastelulle, joka asettaa kritiikkinsä kohteeksi tämän kokonaistilanteen: miten puoluelaitos saa tendenssin kehittyä äänestäjän vastakohtaksi. Raumolin (1974, 133) toteaa:

On hieman ironista, että juuri kun politiikan tutkijat Suomessa ovat keskittyneet puoluetutkimukseen, ensimmäiset analyysit puolueimperialismista tulevat Tuttu Tarkiaisen ja Veli Merikosken kynästä (--). Nykyisten politiikan tutkijoitten puoluetutkimus onkin lähinnä vaalitutkimusta ja näin tavallaan palvelee puolueita -- Jos tutkijat ovat puolueitten käskyläisiä, kuka sitten selvittää puoluejärjestelmän todellista käyttäytymistä? Tämä saattaakin olla puoluekoneistojen päämäärä, mutta tuskin se edistää demokratiaa.

Sama ajatus tulee näkyviin toisaallakin:

Kuten TIEPON edustaja Suomen UNESCO-toimikunnan -- seminaarissa toteasi, "yksityisen ihmisen ongelman" valekaavussa salakuljetetaan tutkimukseen itse asiassa sen kanssa ristiriitainen yhteiskuntatieteen valtiollistaminen, joka on osa "vahvan valtion" rakennusohjelmaa ja johon sisältyy ilmeinen operationalistisen pragmatismen vaara. (Vrt. kokonaisuudessaan Gronow & Rahkonen, Sosiologia 1974, 235 - 237. Vrt. myös Talousneuvoston teettämää 'Elämisen laatu'-raporttia liitteineen ja Paloluodon kritiikkejä 1972, 1973.)

Yleismaailmallinen tendenssi on, että puolueen johto määrää kansanedustajan päätöksistä, vaikka perustuslaki ei esim. Suomessa mitenkään sido edustajaa tässä suhteessa. Tälle rinnakkainen ilmiö on, että eduskunnassa on tullut tavaksi äänestää ryhminä. Tätä pidetään niin itseselvänä asiana, etteivät esim. Hintikka (1972) tai Laakso (1973, 1974a, 1974b) tutkielmissaan eduskunnan määränemmistö sääntöjen vaikutuksista sanallakaan mainitse tai ota huomioon sitä mahdollisuutta, ettei puolueitten äänestäminen yhtenä ryhmänä ole mikään ehdottomuus, vaan seurausta erään demokratiakäsityksen absolutisoitumisesta.

Barraclough (1973, 145) antaa useita esimerkkejä puolueen vallasta edustajaan nähden. Ranskassa jokaisen ehdokkaan tuli allekirjoittaa

sopimus, jossa hän sitoutui noudattamaan puoluekokouksen päätöksiä, Englannissa ehdokkaan oli pidettävä kiinni ryhmän päätöksistä tai erottava,

parlamentin jäsenet on alistettu kuriin, joka tekee heistä puoluejohtajien käyttämiä äänestyskoneita. He eivät voi äänestää puoluettaan vastaan: he eivät edes voi pidäytyä äänestämästä: heillä ei ole oikeutta tehdä itsenäisiä johtopäätöksiä keskeisissä kysymyksissä, ja he tietävät että jos he eivät seuraa puolueen linjaa, heillä ei ole toiveita uudelleevalinnasta.

Valitsijan kannalta tämä merkitsee Barracloughin mielestä äänioikeuden menettämistä klassisessa mielessä. Tosiasialliset päätökset tehdään puolueitten johtojen välisissä neuvotteluissa, salassa julkisuudelta. Äänestys on vain julkinen näytös, seremonia. Äänestäjälle on käynyt samoin kuin työntekijälle vieraantumisteorian mukaan: päämäärää hän ei saa itse asettaa.

Habermasin (1962, 232) mukaan äänestämisen alkuperäinen idea oli olla argumenttien ja vasta-argumenttien ketjun päättävä toimenpide, jossa kukin toi keskusteluun näkökantansa ja tietoja eri valintojen seurauksista ja muodosti mielipiteensä kokonaisvalinnasta vasta keskustelun kuluessa.

Suomalaisesta politiikasta löytyy esimerkkejä riittävästi osoittamaan, miten puolue manipuloi äänestäjää. Äänestäjä ei ensinnäkään voi liikkuvana äänestäjänä olla "demokratian ritari" (Merikosken termi) uhkaamalla aina siirtää kannatuksensa toiselle puolueelle, koska puolueet eivät tällöin kykene ottamaan tosiasiallista hallitusvastuuta vaikeissa, epämiellyttävissä kysymyksissä pelätessään kannatuksensa menettämistä. Tästä on olemassa selkeä näyttö vuosien 1970, 1972, 1975 vaalien yhteydessä, kun hallituksen muodostaminen tulee yhä vaikeammaksi suurten vaalimuutosten takia. Niinpä monissa demokratiaa koskevissa tarkasteluissa pidetään vakiintuneen demokratian merkkinä kohtuullista äänestysprosenttia vaaleissa ja pieniä muutoksia (Habermas 1973, 108). Vaikka tämä lieneekin empiirisesti oikein kuvaava piirre, täytyy järjestelmässä olla jotakin merkillistä, jos suurta muutosta, äänestäjän kannanottoa pidetään epädemokraattisena piirteenä! Tilanne on kuitenkin analoginen markkinatalouden järjestelmälle: suuret vaihtelut kysynnässä tekevät pitkäjänteisen toiminnan mahdottomaksi.

Eduskunnan toiminta vaalien yhteydessä osoittaa markkinajärjestelmän

piirteitä. Monet mieluisat päätökset saadaan tiedotusvälineitten valvovan silmän alla tehtyä juuri ennen vaaleja. Ikävät kysymykset tehdään heti vaalien jälkeen, jotta asia unohtuu seuraaviin vaaleihin mentäessä. Toinen tapa on käyttää virkamieshallitusta.

Mainonta on toinen funktio, joka on täyttänyt massatiedotusvälineitten hallitseman julkisuuden. Puolueet ja niiden apuorganisaatiot näkevät siksi välttämättömäksi vaikuttaa yleisesti vaaliratkaisuihin analogisesti kuin mainontapaine ostoratkaisuihin - syntyy poliittisen markkinoinnin ammatti. (Habermas 1962, 236)

Kansan vallan lisäämiseksi on usein ehdotettu vaalien tihentämistä, suoria kansanvaaleja, neuvoa antavia äänestyksiä, galluptiedusteluja jne. Nämä ehdotukset ovat joko propagandamielessä tehtyjä tai perustuvat sinisilmäisyyteen: ne vaikeuttaisivat yhä markkinademokratian kykyä hoitaa asioita pitkäjänteisesti.

Puolueet voivat varsin olennaisesti valita eduskunnan jäsenet. Englannissa hallituspuolueella on oikeus päättää vaalien ajankohdasta tiettyjen rajojen sisällä, joten Gallup-tiedustelujen ja sopivien päätösten ajoittamisella voidaan vaalitulokseen vaikuttaa. Suomessa on käyttöön otettu ennakoäänestys ehdokkaista. Kun puolue kuitenkin saa vaihtaa osan ennakoäänestyksessä parhaiten menestyneistä, se voi poistaa haluamansa ehdokkaat ja lisäksi hienovaraisemmin laskea ennusteet tämän perusteella ja asettaa ehdokkaat paikkakunnittain niin, että äänet tasaantuvat toivotulla tavalla. Politologien vaalianalyysien avulla voidaan käytettävät varat sijoittaa optimaalisesti. (Mitä muuta merkitystä on esim. Pietilän (1973) tutkimustyöllä 'Vaali-ilmoittelu ja vaalimenestys', kuin että markkinoita osataan manipuloida yhä taitavammin?)

Psykologiset tutkimukset osoittavat, että ehdokaslistan alkupää saa herkemmin ääniä kuin loppupää. Niinpä puolue sijoittaa suosittelemansa ehdokkaat listan alkuun. Ruotsissa puolueen valta on vielä suurempi kuin Suomessa, koska puolue saa määrätä ehdokkaiden sisäänpääsyjärjestyksen ja ääni annetaan vain puolueelle. Vaaleissa otetaan ehdokkaiksi suosittuja henkilöitä, kuten TV-kasvoja ja urheilijoita. Erityisesti television vaikutus on voimakas. Tästä puolestaan seuraa, että puolueella on oikeus päästää televisiokeskusteluihin haluamansa henkilöt.

Aikaisemmin oli sallittua asettua ehdokkaaksi useisiin vaalipiireihin. Suositettu ehdokas keräsi näin ääniä puolueelle. Jos hän olisi päässyt läpi useasta vaalipiiristä, hän olisi voinut itse valita, mistä me-

ni eduskuntaan ja kenet päästi mukanaan. Puolueitten virkanimitysval- lalla voidaan myös vaikuttaa eduskuntaan. Viran täyttäminen suorite- taan vaalien jälkeen: valituksi tullut kansanedustaja eroaa kansan- edustajan tehtävästä ja päästää varamiehen eduskuntaan. (Sylvi Silta- nen päästi näin Jakob Södermanin ja Esko Niskanen Pertti Paasion, Lars Lindeman Matti Louekosken.)

Lähes jokainen ehdokas on riippuvainen puolueestaan jollakin taval- la: radioon ja televisioon pääsyssä, mainoskuluissa, puhetilaisuuksien organisoinnissa, puhereferaattien julkaisemisessa puolueen lehdissä jne. Puoluetuki ja puolueen lehdistötuki lisää puoluejohdon valtaa, koska sillä on sisäinen jako-oikeus.

Habermas (1962, 240) antaa yksityiskohtaisesti analysoidun esimerkin siitä, miten Adenauerin valinta vuoden 1957 vaaleissa järjestettiin tie- teellisesti tutkitun vaalikampanjan avulla, jolla tuote myytiin kulutta- jille. Samoin menetteli Nixon: Gallup-tutkimuksin selvitettiin ensiksi, millaiset ominaisuudet presidentillä olisi äänestäjien mielestä oltava, senjälkeen luotiin tiedotusvälineitten avulla Nixonista yleisölle tämän Gallupin mukainen imago.

Kuten Barraclough osoittaa, puoluevallan kehittyminen on yleiseuroop- palainen ilmiö. Dahrendorf (1969, 395 - 396) katsoo, että kansalaisten tiet auktoriteettiin tukkivat

ns. edustajat, jotka kokiessaan "mukanaolijan" asemansa uhanalaiseksi, mustasukkaisesti vartioivat sekä omaa että jopa kilpailijansakin "muka- naolo"-asemia. Tämmöisissä olosuhteissa on alistuvuusluokalla vain yksi tapa organisoitua: tapa, jota Marx kuvasi Louis Bonapartea koskevas- sa esseessään. Keulaan voi nyt astua henkilö tai pieni ihmisryhmä, jon- ka onnistuu vakuuttaa muille, että he ovat näiden etujen "todellisia" ajajia, ja jotka lupaavat hävittää koko puolue-, eduskunta- ja demo- kraattisen hallitus"järjestelmän". Mihin tämmöinen prosessi sinänsä johtaneekin niin varmaa on, että se vie yhä väkivaltaisempiin konflik- teihin.

Tämä kansalaisten vaistomainen tyytymättömyys ja voimattomuuden tun- ne poliittisen järjestelmän saamia muotoja kohtaan näkyy vieraantumis- ilmiöinä, kuten populistisina liikkeinä: 1930-luvun pientalonpojat, ven- namolaisuus, poujadistit Ranskassa, Glistrup Tanskassa, protestivaalei- na, protestipuolueina. Chigacon puoluekokouksessa USA:n opiskelijat va- litsivat presidenttiehdokkaakseen sianporsaan. Selittävä peruste on voi- mattomuuden tunne: emme voi kuitenkaan mitään.

Länsimaisen demokratian viimeaikainen kehitys ja suomalaisen politiikan vaiheet 1960-luvulta lähtien voidaan varsin pitkälle analysoida tästä analogiasta lähtien. Tällöin on eri kysymys se, missä määrin marxilainen kapitalismin kritiikki peittää kaikki länsimaisten yhteiskuntien olennaiset piirteet ja missä määrin tämä puoluevallan kritiikki kuvaa tyydyttävästi kaikki puolue toiminnan ominaisuudet. Olennaisempaa on se, että tämä tarkastelu näyttää olevan yhtä suuressa määrin pätevää puoluevallan kritiikissä kuin mitä se on talouselämän kritiikissä. Tämä asettaa ristiriitaiseen asemaan ne, jotka vastustavat talouselämän markkinajärjestelmää, mutta kannattavat politiikassa samaa markkinajärjestelmää.

B. Enemmistöperiaate

Erääksi demokratian tunnuksiksi katsotaan enemmistöperiaate. Jos päätöselin on kaikkia edustava, muodostaa enemmistön valinta lain, johon muiden on tyydyttävä. Tämä sama enemmistöperiaate saa kuitenkin aivan toisen luonteen, jos klassinen intellektualistinen lakikäsitys vaihtuu positivismin voluntaristiseksi lakikäsitykseksi. Tällöin enemmistöperiaate: meidän mielestämme on oikein toimia näin, vaihtuu enemmistödiktatuuriksi: meidän oman etumme mukainen on tämä vaihtoehto.

Hermeneutiikassa Gadamer (1967, 20) esittää kritiikin, joka vastaa klassista käsitystä:

Saksassa pätee totuutena, jota yhä vielä täytyy korostaa, ettei demokratian olemus ole verrata intressiryhmiä keskenään ja löytää kaikille siedettävää keskitietä, vaan demokratian muodon kautta täytyy tulla tiedetyksi, mikä on yhteiskunnallinen ja poliittinen totuus kaikille. Äänestyksen merkitys demokraattisessa valtiossa ei ole, että vahvemmat ryhmät määräävät heikompia ja sulkevat ne pois. Jos vain tämä olisi sen tarkoitus, silloin olisi demokratian periaate vain säännöstellyn väkivallan käytön periaate. Äänestyksen aito tarkoitus on pikemminkin löytää se totuus, joka on kaikkia sitova.

Kärjistävä esimerkki osoittaa, miten enemmistöperiaate oikeudellisena periaatteena ymmärretään ilman muuta mahdottomaksi: Olettakaamme, että kadulla kolme henkilöä ryöstää vanhuksen. Onko nyt demokratiaa antaa

kaikkien asianosaisten äänestää päätöksestä mies ja ääni-periaatteella. Tämä johtaisi rikollisten vapauttamiseen äänin 3 - 1. Jos taas huomauteaan, että vanhuksen puolella äänestää koko yhteiskunta, niin silloin syntyy kysymys siitä, miten asianosaisuus määritellään demokratian teoriassa. Toisen ongelman muodostavat vähemmistöjen asemat.

Näistä vaikeuksista tietoisena esim. Rousseau joutuukin toteamaan ettei kaikkienkaan tahto ole samaa kuin yleistähto (Wilenius 1967, 69 - 72). Näin tullaan aristoteliseen näkemykseen, jonka mukaan tarvitaan lainsäätäjää auttamaan kansaa tiedostamaan aito tahtonsa. Lain säätäminen saa näin intellektualistisen luonteen, joka on nimenomaan ominainen myös Marxille:

Marx näyttää panevan painoa siihen, ettei lajintahtoa samasteta kansan aktuaaliseen tahtoon ja että sen tiedostaminen - "todellisen lain löytäminen ja formuloiminen" - on vaikea 'metafyysinen' valtiontoimi. (Wilenius 1966, 93)

Vaihtelemalla tällaisessa rikosesimerkissä roistojen ja uhrien lukumääriä niin, että kummallakin osapuolella on kaikki ajatellut määräenemistöt, nähdään, miten absurdia olisi osanottoperiaatteen noudattaminen päätöksen teossa. Kaikkia osapuolia on tietenkin kuultava, mutta päätösvalan perusteiden on oltava jossakin muualla.

Oikeudenkäytössä tämän tilanteen virheellisyys paljastuu selvästi, mutta demokratiassa vallitsee tosiasiallisesti aivan sama tilanne. Käytännön pakottamana eduskunta ja työmarkkinajärjestelmä ovat vaihtaneet rooleja: SAK ja STK sopivat lainsäädännöstä, eduskunta muodostaa eturyhmäelimen, jossa enemistö voi saada läpi oman etunsa: puolueet voivat säätää oman etunsa mukaisia lakeja. Ei nähdä mitään vikaa siinä, että puolueiden edustajista pannaan kokoon esim. valtiosääntökomitea, joka ehdottaa, että valta on siirrettävä puolueille.

Vaalimenetelmän muuttaminen ei ole valtiosääntökomiteassa saanut suurtaakaan kannatusta. Tämä onkin ymmärrettävää, koska enemmistön kannanotot muodostuvat juuri niiden puolueiden edustajista, joita nykyinen järjestelmä suosii. Muutoksen kannalla taas ovat luonnollisesti ne komitean jäsenet, joiden puolueiden asemaa nykyinen vaalijärjestelmä huonontaa. Kannanottoja leimaavat siis puoluepoliittiset näkökannat vieläpä niin, että komitean yksityiset jäsenet ovat onnistuneesti kannattaneet sellaista vaalimenetelmää, mikä on omalle puolueelle edullisin. (Laakso 1974b, 304)

Asiahan olisi aivan sama, kuin jos bensiinin "demokraattista" jakelua varten perustettaisiin komitea, jossa jäseninä olisivat Shell, Esso, TB, Kesoil, Union, BP jne. nykyisten myyntilukujen suhteessa. Jää näkemättä, ettei kukaan edusta bensiinin ostajaa, kukaan ei näe tilannetta rivimiehen kannalta. On varmaa, että tällainen komitea laatii ehdotuksia, lakeja, "tutkimuksia", joissa implisiittisesti rakennetaan sisään myyjän oma etu. Niinpä läpi valtiosääntökomitean käy henki, jonka mukaan puoluelaitoksen nykymuotoinen säilyttäminen on apriorinen demokratian perusta, kansanvallan varsinainen lähde. Kun muutosvalta on vain puolueilla itsellään, on rakennettu automaatti, joka kykenee vain lisäämään puolueitten valtaa.

Kun oikeudenistunnossa on pakko käsittää lain olevan jotakin, jota ihminen ei voi asettaa mielivaltaisesti tahdollaan, niin eduskunnan työssäkin olisi nähtävä sama periaate: oikeudenmukaisuus on lakien säätämisen yläpuolella. Lakipositivismin ylivallasta johtuu, ettei tätä tiedosteta.

Presidentinvaalia koskeneessa poikkeuslakikeskustelussa Kai Korte antoi asiantuntijalausannon eduskunnan perustuslakivaliokunnassa. Tämän lausunnon mukaan riittävä enemmistö voi perustuslain mukaan vaikka panna vankilaan kaikki ne henkilöt, joiden sukunimi alkaa P-kirjaimella. On mitä selkein esimerkki positivismita, ettei tällainen käsitys joudu julkisesti arvosteltavaksi. Tämän mielipiteen mukaanhan riittävä enemmistö voi panna haluamansa henkilöt vankilaan, hirttää kaikki, joiden sukunimi alkaa A-kirjaimella, vapauttaa sukulaiset tuloverosta, kaa-
suttaa epäarjalaiset ainekset jne. Demokratian kriteerinä on vain enemmistö: päätöksen sisältö saa olla mikä hyvänsä. Tämän näkemyksen rinnalla luonnonoikeudellinen ajattelutapa, esim: 'Mikä ei ole oikeus ja kohtuus, ei voi olla lakikaan', osoittaa selvästi erilaisen luonteensa.

Tämän lakipositivismin teorian huippuunsa kehittäjäksi katsotaan Hans Kelsen. Tähän oikeusteoriaan nojasi Hitler päästäessään fasismin valloilleen:

Mutta muutoin pitää erityisesti ns. oikeuspositivismin pätevänä jokaista asianmukaisesti säädettyä lakia, vaikka se sisältäisi Hitlerin tai muun diktaattorin julmintakin mielivaltaa. Historiasta ja nykyisyydestäkin voimme löytää esimerkkejä siitä, miten korkeinkin oikeuskulttuurin maissa voidaan joutua tekemisiin näiden suurien peruskysymyksien kanssa

myös käytännöllisessä oikeuselämässä. Nykyistäkin sukupolvea ovat käyttäneet eriväriset totalitääriset diktatuurit taikka jyrkälle rotusorrolle perustuvat oikeusjärjestykset. Sellainen formalistiseen äärimmäisyyteen johdettu positivismi kuin Kelsenin ns. puhdas oikeusoppi on myös tällaisten käytännön tapausten valossa herättänyt ankaraa kritiikkiä. (Kastari 1969, 30)

Presidentinvaaleista v. 1974 käyty keskustelu sisälsi piirteitä, joissa eräänlainen teoreettinen kiusaantuneisuus vaivasi osanottajia, mutta eri osapuolet eivät oikein osanneet pukea sanoiksi tätä ärtymyksensä syytä. Perustuslain kirjaimeen voitiin vedota kummakin osapuolen taholta. Kun perustuslaki antaa kansalaiselle oikeuden äänestää presidentistä, ja tämä oikeus otettiin pois, perustuslakia siis rikottiin. Mutta toisaalta perustuslaki antaa riittävälle enemmistölle oikeuden muuttaa sitä itseään. Kun tällainen riittävä enemmistö saavutettiin, ei perustuslakia siis rikottu. Kuitenkaan tämä ei ole tyydyttävä selitys.

Selitys voidaan konstruoida vetoamalla puoluevallan ja kapitalismin analogiaan. Suomen perustuslakia ei ole alunperin kirjoitettu voluntaristisen lakikäsityksen hengessä ja siinä mielessä positivistisesti (vaikkakin tätä positivismin erästä muotoa saattavat perustuslaissa heijastaa eräät piirteet, kuten omaisuuden tiukka suojaaminen). Nyt, voluntaristisen lakikäsityksen vallitessa politiikassa on käynnissä eräänlainen peli, jossa puolue ja äänestäjät ovat vastapoolleja. Tämän pelin säännöt on ilmoitettuna perustuslaissa. Osapuolten on hyväksyttävä se, että molemmat alistuvat pelin sääntöihin, muuten ei järjestelmää voida pitää demokraattisena. Jos nyt tilanne kehittyksellaiseksi, että toinen osapuoli voi, paitsi pelata peliä, myös muuttaa pelin sääntöjä, jos on jäämässä häviölle, käy toiselle osapuolelle selväksi pelin luonne: säännöt hyväksytään vain niin kauan kuin ne eivät vie puolueita häviöön.

Marxilainen käsitys, että kapitalistisessa yhteiskunnassa valtio ja sen lainsäädäntö pyrkivät tukemaan omistavan luokan valtaa ja että sitä kunnioitetaan vain niin kauan kuin se takaa tämän vallan, sai vahvistusta äskettäisistä Chilen tapahtumista. (Turunen 1974, 85)

Tämä ajatus on usein esitetty eri sanamuodoissa. Kun tarkastellaan puoluevallan analogiaa talouselämään, niin Suomen eduskunta aivan tarkasti kunnioitti perustuslakia vain niin kauan kuin se ei uhannut puolueita.

Äänestäjä tuntee tällaisessa tilanteessa syvää voimattomuutta, vaikkei osaisi pukea sanoiksi käsitystään, ettei laki ole voluntaristisesti säädettävissä millaiseksi hyvänsä: perustuslaki on puolueenkin yläpuolella. Vaikka ajan kuluessa perustuslakiakin voidaan joutua muuttamaan, niin tämän muutoksen on perustuttava intellektualistiseen tutkimukseen siitä, mikä olisi se oikea laki, joka vastaisi kansan aitoa oikeustajua. Tosi-asiassa tässä presidentin vaalissa lopputulos olisi ollut sama, vaalit es- ti puolueitten taktinen laskelmointi.

Luonnonoikeudellisen käsityksen mukaan perustuslaki on jotakin syvempää kuin valtio (Tolonen 1975). Tämä on luontevasti sukua intellektualistiselle lakikäsitykselle:

'Sinänsä esim. hallintovalta paljon paremmin sopisi kansan toiveitten ta-voitteeksi kuin lainsäädäntö, joka on metafyyminen valtiontoimi.' Marx nimittää lainsäädäntöä 'metafyyksiseksi' toimeksi luonnonoikeudellisen lakikäsityksensä pohjalta: 'tahto ei tässä saa korvata lakia: kysymys on todellisen lain löytämisestä ja formuloimisesta.' Marx torjuu siten voluntaristisen lakikäsityksen, joka yleensä on liittynyt demokraattiseen valtiokäsitykseen. Marxin edustama intellektualistinen käsitys laista -- (Wilenius 1966, 79)

On hyvin tavallista lukea moraalisesti paheksuvia kannanottoja siitä, miten perustuslait ovat epädemokraattisia, kun ne estävät enemmistön valtaa. (Vrt. esim. Jyränki 1973.) Pääministerinä ollessaan käytti Kalevi Sorsa jopa termiä "vähemmistöterrori" (Helsingin Sanomat 26.8.1973; voitaneeko kysyä olisiko "enemmistöterrori" sitten demokraattisempaa? P.A.) Samoihin aikoihin hän esitti vaatimuksen eduskunnan demokratisoimisesta niin, että eduskunnan enemmistö ja sen luottamuksen varassa oleva hallitus esteittä pystyvät toimimaan kansalaisten eduksi. (Helsingin Sanomat 20.8.1973)

Mistä on peräisin se käsitys, että enemmistön olisi saatava määrätä? Se lienee suora "kopio tavaratuotannon suhteista": se tavara on paras, jonka useimmat valitsevat. Voluntarismin yhteydessä enemmistöperiaatetta voitaneeko pitää vain äärimmäisen lievänä väkivallan muotona. Siinä enemmistö ilmoittaa aikomuksensa: ellei siihen hyvällä suostuta, se voisi kuitenkin voittaa voimakeinoilla, lukumäärällään. Silloin kun on vakiintunut käsitys siitä, että päätöselimen kokoonpanosta riippuu demokratia, on luontevaa nähdä juuri enemmistömääräysten olevan oikeita kriteerejä (Hintikka 1972, 406). Samalla tavalla kuin monet kapitalis-

min kriitikot Suomessa piilevästi ovat omaksuneet positivistisen ontologian ja päättelevät kausaalisesti yhteiskunnasta yksilöön, samalla tavalla he tässäkin sitoutuvat positivistiseen demokratian käsitykseen suunnatessaan kritiikkinsä erilaisia määräenemistöjä kohtaan ja siten implisiittisesti hyväksymällä ajatuksen, että joku määräenemistöperiaate kumminkin on oikea. Asia tulee kuitenkin aivan toiseen valoon, jos hylätään juuri se käsitys, että demokratia on riippuvainen osanotosta primäärissä mielessä.

Enemistöperiaatteeseen nojaavat teoriat ovat atomistisia, reduktionistisia ja mekanistisia. Jokainen yksilö valitsee kantansa vapaasti. Nämä mielipiteet lasketaan mekaanisesti yhteen ja surmista saadaan enemistön tahto. Kokonaisuuden ominaisuudet saadaan siten osien ominaisuuksista.

Määräenemistöistä käydyin, usein puoluepoliittisen tarkoituksenmukaisuuden sävyttämän keskustelun vastapainoksi on olemassa tutkimuksia, joissa täsmällisesti analysoidaan esiin aivan olennaisia piirteitä tässä ongelmassa. Näitä ovat Hintikan (1972) ja Laakson (1973, 1974a, 1974b) tutkimukset, joissa nojataan ns. Shapley-arvoihin. Kumpikaan näistä kirjoittajista ei huomaa sitä implisiittistä sitoutumistaan, että olettaa demokraattisuuden olevan jossakin korrelaatiossa päätöselimen kokoonpanoon.

Kuten Hintikka tutkielmansa alussa toteaa, vaalien "oikeudenmukaisuudesta" puhuttaessa on tapana ajatella, että vaalit ovat oikeudenmukaiset, jos puolueiden saamat edustajapaikat korreloivat mahdollisimman tarkasti niiden saamiin äänimääriin. Tämän olettamuksen tekee kuitenkin mielekkääksi vain se toinen olettaus, että puolueen valta korreloi sen kokoon, muutenhan ensimmäisellä korrelaatiolla ei olisi mitään merkitystä.

Tämä jälkimmäinen olettaus ei puolestaan olekaan itsestään selvä, vaikka tätä ei yleensä huomata. Hintikan esimerkki on: jos eduskunnassa olisi vain kaksi puoluetta, joilla olisi 110 ja 90 kansanedustajaa ja päätettäisiin aina yksinkertaisella ääntenenemistöllä, niin valta olisi kokonaan toisella puolueella eikä jakautuisi läheskään ryhmien kokojen suhteessa. (Hintikan lause kuuluu: "Valtasuhde on tällöin 200:0 eikä edustajapaikkojen lukumäärien suhde 110:90." Ilmaisuuksella "200:0" ei ole onnistunut.) Toisena tärkeänä huomiona Hintikka esittää, etteivät voimassaolevat määrä-

enemmistösäännöt ilman muuta vaikuta sillä tavalla kuin mitä poliittinen keskustelu on uskonut ja väittänyt: ne eivät välttämättä lisää pienten ryhmien valtaa ja pienennä suurten valtaa. Hintikan esimerkki on: jos eduskunnassa on kolme puoluetta, joilla on 90, 90 ja 20 kansanedustajaa ja päätetään yksinkertaisella enemmistöllä, niin jokainen näistä ryhmistä on yhtä vahva. Jos taas vaaditaan 2/3 enemmistöä, niin pienimän ryhmän valta vähenee ja suurempien valta kasvaa! On siten ilmeistä, että eri ryhmien valta riippuu siitä, millaiset ovat päätöksentekosäännöt eduskunnassa. Lisäksi vaikuttaa muitakin tekijöitä, kuten puolueen sijainti mielipidekentässä. Tämä tekijä lisää keskiryhmien valtaa ja vähentää ääriryhmien valtaa.

Näin ollen näyttää syntyvän politologinen teoreettinen tutkimustehtävä: olisi paljastettava se "mahdollisimman oikea" päätössääntöjen kokonaisuus, jonka voimassa ollessa eduskunnan ryhmien vallat korreloisivat parhaiten ryhmien kokoihin. Tätä tehtävää yrittää Laakso suorittaa tarkasteluissaan jossakin määrin.

Vaikka Hintikka ja Laakso tuovat itsekin esiin monia rajoituksia, joita tähän mittausmenetelmään liittyy, on lisäksi huomautettava muutamasta seikasta, jotka vaikeuttavat tätä tehtävää huomattavasti, jos se muuten katsottaisiin tarpeelliseksi. Hintikalle ja Laaksolle se tietenkin on tarpeellinen tutkimusintressi, koska he eivät kritikoineet osanottoperiaatetta demokratian kriteerinä ja koska heidän mielestään eduskunnan tuleekin äänestää aina puolueyksiköinä.

1. Jos hyväksytään tasapuolisuuden kriteeriksi vallan korrelaatio ryhmän kokoon, niin asian tekee aivan ylivoimaisen mutkikkaaksi se, että erilaisia määräenemmistöjä vaaditaan eri tärkeysluokan tapauksissa, eikä mikään ryhmä ole valtiosääntökeskustelussa ehdottanut, että kaikki asiat olisi ratkaistava samalla enemmistösäännöllä. Toisaalta ei ole olemassa sellaista järjestelmää, jossa ryhmien valta pysyisi samana eri määräenemmistötapauksissa. Ruhtaasti formaalisesti näin saattaisi olla silloin tällöin ja tähän voitaisiin päästä säätämällä määräenemmistöt aina vaalien jälkeen korreloimaan oikein ryhmien kokoon, mutta tämä lienee mahdoton selvittää matemaattisesti oikein. Sitäpaitsi se olisi pilalla heti kun jokin ryhmä hajoaisi tai äänestäisi yksilöinä. Kuitenkin valta pitäisi jotenkin taivuttaa tärkeysporttatuksen mukaan niin, että toisissa tapauksissa kärsineet ryhmät saisivat kompensatiota toisaalla. Kuinka laaditaan järjestel-

mä, jossa tämä otetaan huomioon yleisellä tavalla?

2. Hintikka ja Laakso tarkastelevat tässä määräenemistöjä staattisessa mielessä. Laakso siirtyy osittain dynaamiseen tarkasteluun tutkivalta määräenemistöjen muutosten vaikutuksia. On kuitenkin vielä kolmas porras: äänestäjän käytös saattaisi muuttua pysyvästi. Tämä demokrati-an mallihan olettaa implisiittisesti, että äänestäjä kannattaa sitä ryhmää, joka toteuttaa hänen toivomaansa politiikkaa. Jos määräenemistöjä muutetaan, niin eräiden ryhmien valta kasvaa. Tämän Laakso osoittaa. Siten tämä muutos vastaisi samaa kuin vaalivoitto entisten määräenemistöjen puitteissa. Mutta tämän pitäisi merkitä eduskunnan politiikan muuttumista. Jos järjestelmä todella toimii heijastaen äänestäjän tahtoa, niin tällöin eduskunnan tuottama politiikka ei olekaan enää samaa kuin aikaisemmin. Siten määräenemistön muuttumisen avulla lisää valtaa saanut ryhmä saattaisikin hävitä todellisissa vaaleissa niin paljon, että sen valta putoaisikin takaisin entiselle tasolle. Valtasuhteethan ovat Suomen eduskunnassa suhteellisen vakiot pitkänkin ajanjakson suhteen.

3. Puoluelaitosta ei ollut nykyisessä muodossaan perustuslain säätämisaikoihin. Ryhmäpäätösten sitovuus on myöhäisempää kehitystä. Siten määräenemistöjen nykyinen vaikutustapa lienee lähinnä sattuma eikä perustu harkintaan siitä, miten valta korreloisi oikein ryhmien kokoon. (Sen sijaan järjestelmään on saattanut vähitellen vaikuttaa juuri määräenemistösäännösten vakioinen olemassaolo edellisessä kohdassa tarkastellulla tavalla.) Jos tämän muotoperiaatteen rinnalle otetaan sisältödemokratian ajatus, niin voi kuvitella, että perustuslakia laadittaessa ajateltiin tärkeissä kysymyksissä tarpeen suurempaa yksimielisyyttä, jotta asioista jouduttaisiin keskustelemaan perusteellisesti ja päätösten sisältö, vaikutus tulisi hyvin huolellisesti selvitettyä.

Hintikan loppupäätelmässä korostuu yhä hänen käsityksensä siitä, että oikeudenmukaisuus ja päätöksentekojärjestelmän kokoonpano kuitenkin riippuvat jotenkin toisistaan:

Jo nyt saavutetut oivallukset osoittavat joka tapauksessa, ettei yleispiirteisyytensä tasapuolisuuden toteutuminen Suomen eduskunnassa ole automaattista vaan vaatii lainsäätäjiltä vakavaa huomiota. Ehkäpä niiden, jotka innokkaasti tyrkyttävät periaatetta "mies ja ääni" elämäntilanteille, joille se ei sovi, olisi syytä pyrkiä toteuttamaan tämä periaate siellä, mihin se kuuluu: Suomen tasavallan eduskunnassa.

Näin Hintikka joutuu samaan tilanteeseen kuin monet muutkin. Kun hän ei epäile itse tätä demokratian periaatetta ja on käytännössä oikeassa todetessaan tämän periaatteen sopimattomuuden eräille elämäntilanteille, hän joutuu ajattelemaan, ettei kaikkea voi demokratisoida. Tiedon ja demokratian välillä on hänen mielestään ristiriita. Tämä käsitys onkin nykyisin aivan vallitseva. Kiistaa on vain siitä, kummalle on annettava etusija ja miten raja kulkee.

Laakso (1974b, 294) ilmaisee täysin eksplisiittisesti käsityksensä oikeudenmukaisuuden ja päätöksentekokoelimen kokoonpanon primääristä riippuvuudesta esittäessään oivalluksensa:

Vaalien suhteellisuuden samaistaminen puolueen äänestäjämäärän ja eduskuntapaikkaluvun väliseksi vastaavuudeksi on täysin riittämätön koalitioteoreettisesti tarkasteltuna. -- Vaalien oikeudenmukaisuuden tarkastelun pitäisi näin ollen lähteä analysoimaan puolueen saaman äänimäärän ja teoreettisen vaikutusmahdollisuuden välistä suhdetta. Mikäli puolueiden vaikutusmahdollisuus vastaa täysin puolueen saamaa kannatusta, on vaaleja pidettävä oikeudenmukaisina. Vaalit saattavat olla täysin suhteelliset, mutta eivät tässä esitetyn määritelmän mukaan oikeudenmukaiset."

Jos oikeudenmukaisuus periaatteessa ainakin jotenkin korreloi osanottoon päätöksentekoon, tämä Laakson tarkennus olisi askel oikeaan suuntaan. Myöskin Manninen (1973a, 75) pitää demokratian käsityksessään kiinni tästä periaatteesta, sillä hän toteaa korporativismia arvostellessaan siinä syyllystyttävän tietyllä tavoin taattujen osallistumismahdollisuuksien

samaistamiseen virheellisesti demokraattiseen prosessiin yleensä. Viimeksi mainitussa edellytetyn yksilöiden yhdenvertaisuuden toteuttamiseksi tarvitaan kuitenkin jotakin 'säätymiintiöistä' vapauttavan yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden tapaista.

Kuten muoto- ja sisältödemokratian määrittelystäni voi nähdä, vasta-teoriani on:

MIKÄÄN PÄÄTÖKSENTEKOELIMEN KOKOONPANO EI AUTOMAATTISESTI TUOTA OIKEUDENMUKAISTA PÄÄTÖSTÄ. Koko demokratiakeskustelu on rakennettu väärille oletuksille niin kauan kun molemmat osapuolet jättävät tarkastelematta perusolettamuksensa siitä, mihin demokratian mitat on asetettu. Demokratian mitat on asetettava suhteeseen niihin vaikutuksiin, joita päätöksistä on.

C. Valtio ja lähidemokratia

Suomessa vallalla oleva suunnittelun teoria on johdonmukaisesti rakennettu sille positivistiselle mallille, jota esim. Tolonen (1975) kritiikoi ja jossa kapitalismin liberalismia ja atomismia vastustetaan sitoutumalla vastakkaisella tavalla positivismiin, jäsentämällä kaikki primäärin valtion osiksi. Valtio tunkeutuu kaikkialle demokratian nimissä poliisiksi organisoimaan asioita. Klassisesti tällainen on esim. Väänänen (1973) käsitys:

Diikeana tapana on nähtävä sellainen järjestelmän ohjausmekanismi, missä ensin suunnitellaan tai asetetaan tavoitteet eli suunnitellaan toiminnot. Se on poliittisten päätöksentekijäin tehtävä. -- Näin siirrytään ensin poliittiselta (kansanvaltaiselta) päätöksentekotasolta (tavoitteiden asettelu) suunnitteluteknokratian pariin (toimenpidesuunnittelu, vaihtoehtoiset strategiat, keinot), siitä laaditaan toteutusvaihtoehdot fyysisellä tasolla ja asia siirretään palautteena jälleen poliittisen päätöksenteon kontrolloitavaksi. Siellä tapahtuu tavoitteiden ja käytettäväksi esitettyjen keinojen avulla syntyvien tuotoksien vertailu --

Joka tapauksessa on nähtävissä myös tavoitteiston järjestys: muodostuu tavoitteiden hierarkia, missä alemmat tavoitteet ovat aina johdettavissa ylempistä.

Tässä Väänänen tuo esiin demokratiakäsityksensä erään positivistisen piirteen: hän joutuu tekemään periaatteellisen eron arvojen ja tosiasioitten välille: kansanvalta asettaa arvot, teknokratia keinot, välineet. Vaikka käytännössä tiedetäänkin, että keinot ovat harvoin neutraaleja, joutuu tämä demokratian käsitys ainakin periaatteessa oletamaan, että arvot ovat erotettavissa tosiasioista ja kansanvaltan mahdollisuus nojaa juuri siihen, että arvot voi asettaa, tavoitteet valita tiedosta riippumatta. Toinen positivistinen yksityiskohhta on tavoitteiden johdettavuus toisistaan ja viime kädessä valtion asettamista tavoitteista.

Koko valtioonhallinnon toiminta on nykyisin sen käsityksen leimaamaa, että vain valtio saa suunnitella. Lampinen (1975) kirjoittaa:

Korkeakoulujen asema tiedepolitiikassa määräytyy toisaalta niiden erityislaadun ja toisaalta keskitetyn tiedepolitiikan asettamien tehtävien mukaan. -- Tiedepolitiikan kehityslinjat on pyritty liittämään yhteiskuntapolitiikan tavoitteisiin ja yksityisiä tutkimusyksiköitä on tarkasteltu tavoitteiden toteuttamisen kannalta. -- Tutkimuksen keskeisenä tavoitteena on vastata kulloiseenkin tutkimustarpeeseen.

Turun Yliopiston valtiollistamisen yhteydessä kesällä 1974 käytiin Yliopiston ja Opetusministeriön välillä kiivasta väittelyä (Ks. Suomen Kuvalehti 32/1974 ja seuraavia numeroita.). Tässä kiistassa Yliopisto mielestäni koki joutuvansa valtion välineeksi, valtion päämääriä ja tavoitteita toteuttavaksi osaksi tekemään sitä, mitä kansanvaltaisesti valittu johto haluaa. Yliopiston reaktio oli työläisen reaktio kapitalistia vastaan. Opetusministeriö ilmeisesti kuvitteli panevansa kuriin liberalismiin linnaketta, joka vastustaa demokratiaa. Opetusministeriö määräsi myös vastoin Yliopiston kantaa perustettavaksi metoditieteitten laitoksen, joka positivismilla tavalla erotti tieteet metodeistaan vastoin hermeneuttis-dialektisen teorian käsitystä: tutkimusmenetelmä riippuu tutkimuskohteesta. (Hämäläinen 1975, Raiski 1975)

Valtio käsittää asian dualistisesti: yliopisto voi olla olemassa ja siitä tehdään yhteiskunnallinen jäsentämällä se valtioon, demokratiaan. Dialektisen teorian ontologia kuitenkin katsoo, että jo yliopiston "oleminen" on väistämättä yhteiskunnallista olemista. Rauhala (1974b, 149) sanoo selkeästi:

Koska ihminen jo on suhdetta lähimmäisiinsä, luontoon, eläimiin, erilaisiin asiantiloihin, hän on myös vaikutussuhteessa niihin pelkän olemassaolonsa johdosta eikä vasta sitten, kun hän päättää ryhtyä niihin kausaalisenä tekijänä vaikuttamaan. Tämän näkemyksen kannalta näyttäytyy esim. vastuullisuuteemme lähimmäisistämme aivan uudessa valossa. Vastuu seuraa jo olemassaolosta, ts. eksistenssi on myös vastuullisuutta.

Rauhalan käsitys on yhtäpitävä Heideggerin (1967, 57) ontologian kanssa:

Maailmassaoleminen ei ole sanotun mukaan mikään "ominaisuus", joka ihmisellä joskus on, joskus taas ei, jota ilman hän voisi olla yhtä hyvin kuin sen kanssakin. Ihminen ei "ole" ja omista sen lisäksi vielä olemissuhdetta "maailmaan", jossa hän satunnaisesti on. Oleminen ei ole koskaan maailmansisäisestä olemisesta vapaata olemista, joka joskus mielensä mukaan ottaa "suhteen" "maailmaan".

Oleminen on tämän mukaan aina suhteessa olemista. Jos esineestä riisutaan ominaisuudet vähitellen pois, ei jäisi jäljelle mitään, joka "on". Siten kaikki, mitä on, on myös yhteiskunnallisesti eikä saa yhteiskunnallista luonnettaan siitä suhteesta, joka järjestetään valtioon. Kun kuitenkin valtio itsensä primääriksi käsittävänä ryhtyy toteuttamaan demokratiaansa kaikkialla, se ryhtyy "luokkien sovittamistehtävään".

Se käsittää muun yhteiskunnan itselleen alistetuksi. Niinpä se vaatii kuntauudistusta ja kuntien pakkoliitoksia, vaikka laissa on taattu kuntien itsehallinto ja oikeus päättää asioistaan. Valtionapujärjestelmän avulla kunnat pakotetaan noudattamaan valtion määräyksiä: kunnat muuttuvat valtion paikallisvirastoiksi.

Koulutuksen uudistuksesta on peräisin seuraava kritiikki:

-- opettaja odottaa hyvänä virkamiehenä jatkuvasti saavansa tarkat toiminnan mallit ylhäältäpäin. Nykyinen koulutus luo lisäksi - ... - opettajan ja oppilaan välille käsitteellisen muurin, subjekti-objekti-suhteen. (Wilenius 1975, 69 ja s. 81:)

Virkavallan objektiivinen kasvu on herättänyt koulualan virkamiehisessä suorastaan tsaarinaikaisia ylimielisiä asenteita ja kasvatustyöntekijöissä vastaavasti passiivisen alamaisuuden asenteita. Vanhemmat on melko tiiviisti suljettu järjestelmän ulkopuolelle. Kasvatushallinnon nykytilanteelle on ominaista kasvatuksen perustason tiukentuva säätely ylhäältä päin, kasvatustoiminnan yhdensuuntaistaminen ja samankaltaistaminen.

Tässä tilanteessa herää epäily siitä, että puoluelaitoksen hallussa olevalla koululaitoksella on rakenteellinen kiusaus estää sellaista kriittistä kansalaisyhteiskunnallista kasvatusta, joka arvostelee myös puolueita. Tämä indoktrinaatio ei tietenkään tapahdu siinä tietoisessa vulgaarissa mielessä, missä objektiivinen uskonnonopetus katsotaan mahdolliseksi ja objektiivinen historianopetus samalla kertaa mahdottomaksi, vaan tiedottomasti samaistamalla ilmiöiden perustava yhteiskunnallisuus niiden puoluepoliittisuudeksi.

Muuta mahdollisuutta ymmärtää ilmiöiden yhteiskunnallisuus ei ole, kun koulujen virat ja kouluneuvostot valitaan puoluepoliittisesti (noudatettu parlamentaarinen tasapuolisuuskin vain hämärtää asiaa, jos se saa uskomaan, että itse malli on oikea), organisaatio koulujen yläpuolella otetaan puolueitten haltuun, koulukokeilut muiden suorittamina estetään, oppikirjatuotanto otetaan valtion haltuun, puolueet kontrolloivat oppikirjat, korkeakoulujen itsehallinto poistetaan, niiden valtuustojen kokoonpanissa tosiasiallinen ratkaisovalta jää opetusministeriölle, tutkimussuunnitelmat kontrolloidaan poliitikkojen toimesta, tutkimusmäärärahojen, tutkimusvirkojen täytön ja painopistehjauksen avulla valikoidaan, mitä saa tutkia, valtion tiedonjulkistamispalkinnoilla tuetaan puoluepropagandaa, kirjailijat valitaan poliittisin perustein, yleisradion virat täytetään puolueitten toimesta jne. Valtio saa saman

aseman kuin keskiajan kirkko: tutkia saa vapaasti mitä haluaa, kunhan ei tutki kriittisesti sitä, mitä oikeutta valtiolla on määrätä tutkimuksesta.

On psykologisesti ymmärrettävissä, että puoluepoliitikko voi olla demokratiakäsityksensä takia yhtä aidosti hädissään kuin katolinen kirkko:

Urbanus VIII ei näytä lainkaan ymmärtäneen tätä argumenttia; punaisena kasvoiltaan ja paavinistuimen pehmustettua käsinojaa takoen hän huusi vastaukseksi: Emme saa rajoittaa Jumalan Kaikkivaltiaan mahdollisuuksia. (Hilpinen 1969, 109)

Samalla tavalla ajatellaan demokratiasta: emme saa rajoittaa demokratian mahdollisuuksia. Kysymys on kuitenkin vain eräästä tavasta mieltää demokratia.⁷ Poliitikko ei ehkä puolustakaan demokratiaa kaikkialla, vaan vain sitä tulkintaa demokratiasta, joka on hänelle itselleen edullinen.

Osallistumisperiaate määrää myös niitä tarkasteluja, joita yritysdemokratiasta on suoritettu. Ns. professorikomiteassa olivat mukana ainakin jonkin aikaa Randell, Eskola, Paakkanen, Urho Rauhala, Sipponen, Allardt, Seppänen ja Vaivio, joilla kaikilla on tänäkin päivänä varsin keskeinen asema yliopistojen yhteiskuntatieteellisen tutkimustyön kannalta. On siten syytä uskoa, että ne käsitykset, joita komitea esittää tai implisiittisesti hyväksyy demokratian olemuksesta, ovat yhä määräämässä demokratian tutkimuksen horisontteja ja toisaalta kertovat myös siitä maailmankuvasta, joka yhteiskuntatieteen laitoksissa yhä vallitsee.

Tämän komitean työhön suunnattu runsas kritiikki ei ole saanut sen parempaa otetta asiastaan, vaikka onkin vaistomaisesti oikeassa pitäessään professorikomitean mietintöä huonona. Yrittäjien kannalta mietintö näyttää vain olevan keino sosialisoida, antavan mille valtaa yrittäjän omaisuuteen ja saavan tästä syystä kannatusta työntekijöiltä. Työntekijän kannalta mietintö on seurusteluohjesääntö, koska mitään todellista valtaa ei tule työnantajan veto-oikeuden takia: työntekijät saisivat päättää mitä tahansa kunhan eivät tekisi päätöksiä, joita työnantaja ei hyväksy.

Monilta osin paras kritiikki on Gronowin (1970) tarkastelu. Hänen mu-

kaansa komitean mietinnöstä käy ilmi kaksi seikkaa:

1) poliittinen rationaalinen päätöksenteko ja sitä auttava tutkimus on mahdotonta, kun ne tavoitteet ja päämäärät, joita käytetään vaihtoehtojen kriteereinä, ovat virheelliset ja väärin asetetut ja 2) tiedettä ja tutkimusta ei synny äänestämällä.

Tällaisesta tutkimustavasta on esitetty kritiikkiä useissakin yhteyksissä. Jokaisen on myönnettävä, että tahdon ja tiedon raja kulkee joskin: kertotaulua ei ole laadittu demokraattisin enemmistöpäätöksin.

Keskittymiskomitean työ muutama vuosi sitten on hyvä esimerkki siitä, miten puolueet selvittelevät vallan mekanismeja. Äänestämällä päätetään, onko keskittymistä vai ei. Valtiosääntökomitean työssä tuntuu olevan vähän samanlaisia piirteitä. (Raumolin 1974, 133)

Sosiologia-lehden (3 - 4/1975, 170) toimitus toteaa:

Nollatutkimukseksi *par excellence* voitaisiin kutsua sel-laista *valtiollista selvitystä* "tutkimusta", selvitystyötä, joka väärinkäyttää tutkimus-etiketä yrittäessään legitimoita selvitystyön jo itsensä sisältämät puoluepoliittiset päätökset (kompromissit, äänestykset jne.) "tieteellisen tutkimuksen" nimellä.

Yritysdemokratiakomitean toimeksiannossa on kaksi osaa. Ensiksikin komitean edellytetään laativan "selvityksen työntekijäin osallistumisjärjestelmistä työelämän organisaatioissa" ja toiseksi "näihin selvitykseen pohjautuvat ehdotukset niiksi toimenpiteiksi, joilla tehokkuutta vähentämättä voidaan kehittää työpaikka- ja yritysdemokratiaa tavoitteena demokraattisen osallistumisen ja taloudellisen tehokkuuden tarkoituksenmukainen yhdistäminen".

Tässä on jo toimeksiantajan, valtion taholta annettu aksiomana positivistisen demokratiakäsityksen peruspiirteet osallistumisesta ja tiedon ja demokratian suhteista niin, että ennakkoluulottomat vastaamismahdollisuudet on jo suljettu pois. Demokratia on osallistumista, tieto ja demokratia ovat ristiriidassa ja sovittava silti mahdollisinman pitkälle yhteen. Tehokkuuden ensisijaisuus heijastaa sitä itsestäänselvyttä, että kansantulon kasvu on ainoa mahdollinen yhteisön päämäärä (Wilenius 1972, 25). Tällä kasvulla mitataan kaikkea muuta. Niinpä sellainen koulutus on hukkakoulutusta, mikä ei jäsennä ihmisiä optimaalisiin kohtiin yhteiskuntakonetta kansantulon kasvun kannalta.

Näitä ennakkoehtoja ei komitea tai yksikään sen jäsen aseta tarkastelunsa kohteeksi. Tämä näkyy myöskin tuloksissa ja on mielestäni perus-

syy komitean totaaliseen epäonnistumiseen.

Korkeakoulujen hallintokiista on periaatteellista sukua yritysdemokratian ongelmalle. Sen eri vaiheisiin pätee sama kritiikki: ylioppilasjärjestöt vaativat demokratiaa, mikä on oikea tavoite, mutta tietävät vain yhden demokratian periaatteen, osallistumisen. Näin he erehtyvät vaatimaan positivistista demokratiaa, kannattamaan mies ja ääni-periaatetta, koska tämä periaate suosisi näennäisesti opiskelijoita. Kun vastustajat voivat kuitenkin esittää hyviä esimerkkejä erikoistilanteiden osanottoperiaatteen absurdisuudesta: eduskunnan vahtimestari äänestämässä lainsäädännöstä, setelipainon henkilökunta rahapolitiikasta, lentokoneen matkustajat lentotavasta, potilas leikkausmenetelmästä, lapsi omasta syntymästään päättämässä jne., ei keskustelu etene.

5. Sisältödemokratian malli

Seuraavassa esiin tuleva sisältödemokratian struktuuri on nähtävä ennen muuta hahmotteluksi, jolla pyritään laatimaan vaihtoehto muutodemokratian kausaalihierarkialle. Sen yksityiskohtaisempi tarkastelu saattaa implikoida hypoteesejä, joita ei ole tässä tiedostettu. Joka tapauksessa sisältödemokratian struktuurin on rakennuttava seuraavia periaatteita tavoitellen:

- 1) Demokraattisuutta ei mitata päätöksentekotavasta, vaan päätösten sisällöstä, 2) osanoton perustana on tiedon tuominen päätöksentekotilanteeseen, rationaalisen päättelyn selitysmalliin, praktiseen syllogismiin, 3) kausaalinen hierarkia, jossa alemmat tavoitteet "ovat johdettavissa ylemmistä", vaihdetaan dialektiseen hierarkiaan, jossa osasta ei voi formaalisesti päätellä kokonaisuuteen eikä päinvastoin, asioiden rationaalisesta järjestämisestä jollakin tasolla ei seuraa, että ne olisivat rationaalisesti itsestään järjestetyt toisella tasolla, 4) ihmisten väliset suhteet eivät ole subjekti-objekti-suhteita, vaan kommunikaatioyhteyden "ymmärtäviä" suhteita kanssaihminen kesken, 5) "lain kirjain", vooluntarismi, enemmistödiktatuuri vaihdetaan "lain henkeen", konsensukseen

ja 6) valtion suunnittelun sijasta jokaiselle ihmiselle käsitetään mahdolliseksi suunnitella, toimia päämääräisesti.

Nämä näkökohdat edellyttävät praksiksen käsitettä tietoteorian perustaksi. Kreikkalainen iskulause totesi: ihminen on kaiken mitta. Kuten Rauhala (1974b, 126) osoittaa, luonnontieteelliseen käyttöön abstrahoituneet mitat ovat alunperin otetut välittömästi ihmisruumiin mitoista tai kokemusmaailmasta. (Tuuma, jalka, kyynärä, syli, askel, päivämätka, miestyöpäivä, hevosvoima, kynttilä, sukupolvi jne.) Tällaisesta mitasta on vielä paljastettavissa yhteys toiminnan päämääräiseen luonteeseen: miestyöpäivä oli erään työtuloksen mitta. Fysiikan abstraktista teoriasta tuleva työn mitta katkaisee tämän yhteyden: fysiikan lakien mukaan mies tekee työtä, jos hän lapioidi hiekkaa edestakaisin kasasta toiseen, vaikkei työllä ole mitään tarkoitusta, mitään päämäärää ei tavoitella. Tällainen fysiikan tiede perimmäiseksi käsitettynä poistaa tietoteorian perusteista tiedon historiallisesta kehityksestään. Käytännössä ihminen silti yhä tajuaisi tällaisen työn sorroksi, pakkotyöksi, olipa palkka vaikka sinänsä hyväkin. Vieraantuminen työssä on yhteydessä tähän prosessiin.

Aidossa työssä on voitava itse käsittää työn mielekkyys, sen tavoitteet, osattava arvioida toimintojen vaikutus suhteessa päämäärien saavuttamiseen ja voitava itse sopeuttaa toiminnat, "alistettava tahto päämäärälle". Täten ihmisen ja luonnon suhde ja ihmisen maailmassaoleminen saa tietoteoreettisesti perustavan aseman. Havainnon, kokemuksen, kielen ja työn käsitteiden sukulaisuus ja yhteenkietoutuneisuus on ilmeinen. Se liittyy luontevasti Kantin käsitykseen tekijän tiedosta ja siten myös Hintikan (1973, 1974, 96) avaamiin näkökulmiin.

Heideggerin fundamentaaliontologialle on ominainen maailman ennalta-avautuminen 'um etwas zu' -rakenteina: se, että ihminen perustavasti näkee kaiken käyttöyhteyksien kautta, suunnitelmanluonteisesti (Heidegger 1967, 70; Apel 1970). Saman kaltainen on Ozbekhanin (1969, 141) käsitys, jonka mukaan

probleema muuttuu perusteellisesti, jos motivaationa katselemiselle, opiskelemiselle, harkitsemiselle, kaikelle, on "käyttö". Perussitoumus, joka tässä on tehtävä, on, että juuri samalla tavalla kuin kaikkea auringon alla voidaan katsella tarkoituksella ymmärtää sen olemus, niin voidaan mitä hyvänsä ja kaikkea auringon alla katsoa sillä silmällä, että ymmärrettäisiin, millä tavalla sitä voidaan käyttää - en voi keksiä yhtä poikkeusta.

Ortega y Gasset (1963, 182) puolestaan katsoo:

Jos siis tarkoin tutkimme mitä hyvänsä käsitettä, niin huomaamme ettei se lausu mitään itse esineestä, vaan ilmaisee yhteenvedon siitä mitä ihminen sen avulla voi suorittaa ja millä tavoin hän joutuu sen vaikutuksen alaiseksi. Tämän kannan mukaisesti jokainen käsite sisällöltään on alituisessa yhteydessä elämään, ts. se sisältää aktiivisen toiminnan tai passiivisen kestämissen mahdollisuudet. Tietääkseni tätä katsomusta ei ajattelun historiassa vielä ole esiintynyt, mutta luulen Kantista alkavan filosofian kehityksen välttämättä johtavan juuri tähän tulokseen. Jos taas palautamme mieleemme Kantia edeltäneen ajattelun historian, niin tämän käsitystavan valossa näyttää siltä kuin kaikki filosofit p o h j i m m i l t a a n olisivat olleet samalla kannalla.

Wileniuksen (1967, 118) mukaan Marxin työn käsite on hänen teoria-käytäntö-oppinsa pienoismalli. Tämä rinnastus auttaa oivaltamaan, miksei marxilaisessa teoriassa ole erikseen ns. puhdasta ja soveltavaa tiedettä, ei "tosiasioita", tekniikkaa ja niiden "arvoja", politiikkaa, vaan kaikki faktat ovat jo faktoina perustavasti arvosidonnaisia. Teoriaa ja käytäntöä ei voida erottaa toisistaan, koska praktisessa syllogismissa teoria on juuri se idea, jonka kautta toiminnan päämäärät nähdään. Teoria vasta tekee käytännön mahdolliseksi ihmiselle. Ozbekhan (1969, 141) on samoilla linjoilla:

Kuitenkin, kahden katselutavan erona on, että siinä missä aikaisemman tavan objektiivisuus vaatii tarkastelua, joka on niin vapaa arvoarvostelmista kuin mahdollista, siinä ei toisen tarkastelutavan objektiivisuutta voida edes asettaa muuten kuin arvoarvostelman pohjalta lähtevänä.

Tämä ihmisen tarkoituksellisen toiminnan huomioon ottaminen demokration teoriassa tapahtunee luontevasti sisältödemokratian periaatteessa. Tietoisuus siitä, että ihmisen toimintaa määrää aina jokin tietoinen tai tiedostamaton käsitys todellisuudesta, sitoutuminen maailman avautumistapaan, antaa metodisen mahdollisuuden tarkastella ihmisen toimintaa. Näin voidaan suorittaa muodon ja sisällön toisistaan erottaminen, itse behavioristinen empiirinen ilmiö ja sen ymmärtäminen sellaisessa horisontissa, jossa se osoittautuu päämääräiseksi toiminnaksi, säännön seuraamiseksi. Lakiteksti, lain kirjain ei sellaisenaan välttämättä paljasta tarkoituksiaan. Jos kuitenkin teksti projisoidaan yhteiskuntaan sääntämisajankohtaansa ja verrataan ihmisten todellisuudenkäsitteisiin, niin voi paljastua se henki, tarkoituserä, jota tällä lailla tavoitellaan.

Laki ei perustavasti ole se sanamuoto, joka paperilla esiintyy, vaan se ihmisten kokemustradition maailman käsittämistä vastaava oikeudenmukaisuuden idea, jota positiivinen, julkilausuttu laki yrittää aikaansa historiallisesti sidottuna saada näkyväksi, muotoon. Perustuslakikaan ei ole koskaan absoluuttisesti kirjoitettu lopulliseen muotoon, mutta tietoisuus muodon ja sisällön dialektiikasta voi pitää sen tulkin- takelpoisena.

Voluntaristinen lakikäsitys ei näe tätä intellektualistista puolta, sitä ettei lainsäädäntö voi olla vahvemman mielivaltaa vaan luovaa tie- teellistä työtä, jossa on pyrittävä löytämään oikea laki ja saattamaan se ajankohdan oikeustajua vastaavaan historialliseen muotoon. Kreikka- laisessa lainkäytössä vallinnut lainsäädännön ja tuomiovallan yhteys ei ole kokonaan voinut eliminoidua nykyaikanakaan: korkeimmat tuomioistui- met ovat luonteeltaan lakiasäätäviä niiden ottaessa kantaa ennakkotapa- uksiin.

Vaikka eduskunta näyttää olevan muodollisesti vapaa säätämään millai- sia lakeja tahansa, heittämään vankilaan ne, joiden sukunimi alkaa P-kir- jaimella, eduskunta itse normaalisti käsittää vaistomaisesti, ettei täl- laista vapautta voi olla olemassa edes täydellisesti yksimielisesti pää- tettäessäkään. Lainsäätäjä on sidottu yhteisönsä maailmankuvaan ja jou- tuu tunnustamaan itsensä yläpuolelle jonkin "oikeudenmukaisuuden idean".

Formalismin periaatteellinen mahdottomuus tulee esiin muodon ja si- sällön erottelun avulla. Formalisointi onnistuu kyllä jokaisesta lain eksplisiittisestä muodosta: siitä, mikä on saanut muodon, tuotettu, objektivoitunut, muttei siitä ihmisen tietoisesta kyvystä päästä irti refleksion avulla mistä hyvänsä muodosta. Wittgenstein tuo selvästi il- mi ajatuksen, että formalisointi onnistuu vain kielipelin sisällä (Philosophische Bemerkungen 77 - 78, 216).

Jos demokratian ongelmaksi nähdään toteuttaa "mies ja ääni" -periaa- te eduskunnassa, kytkeä oikeudenmukaisuus jotenkin päätöksäntöihin, syntyy seuraavia ongelmia:

Olettakaamme, että meillä on yhteisö, jossa valta on jaettu tasan tosiasiallisesti. Jokaisella on täysin sama-asteinen vaikutus häntä koskevien päätösten tekoon. Yksinkertaistetaan tilannetta ensiksi niin, että kuvitellaan kaikkien asioiden koskevan jokaista samalla painavuu-

della silloin kun se heitä yleensä koskee. Tähän asti formalisointi ehkä onnistuisi, mutta yksi kysymys on jäljellä:

Miten ratkaistaan demokraattisesti, keitä asia koskee?

Vain ne, joita asia koskee, saivat päättää. Asia on siis tunnettava ennen muutodemokratian toimintaa. Hermeneuttisen käsityksen kannalta on helppo nähdä, että tämä asia on jo saanut ratkaisunsa, kun jokin kysymys tulee ratkaistavaksi, sillä kysymys on jo "nähty joksikin". Ihmiset ovat samassa päätöselimessä yleensä saman tradition jäseniä ja näkevät asiat suunnilleen samoin. Niinpä tavallisesti ei synny tulkinta-kiistaa siitä, keitä asia koskee. Formalismin ongelma aktualisoituu vasta, kun joku itsepintaisesti väittää muita vastaan, että asia kyllä koskee häntäkin.

Jos tällainen kiista syntyy, tarvittaisiin "demokraattinen kysymysten tulkintamenettely". Mutta tällöin pitäisi etukäteen tietää, keitä asia todella koskee, jotta vain ne, joita asia koskee, ottaisivat osaa käsittelyyn siitä, keitä asia koskee. Muutenhan sivulliset ottaisivat osaa tulkintaan ja voisivat hyväksyä äänestämään sellaisiakin, joita asia ei koske. Tätä kehää ei muutodemokratian malli voi katkaista vaan jää aina myöhään.

On ilmeistä, että kaikki kiista perustuu "eksistentiaalisesti" sille, että ollaan ainakin yhdestä asiasta samaa mieltä. Koko kiistan olemassaolo saa mielekkyytensä vain siitä, että molemmat osapuolet käsittävät saman logiikan sitovan molempia: jos toisen mielipide on oikea, niin siitä on seuraamuksia toisenkin henkilön mielipiteiden oikeellisuuteen nähden, muutenhan olisi turhaa kiistellä. Tämä ainakin yhden yksimielisyyden vallitseminen merkitsee yhteisen kielipelin periaatteellista olemassaoloa, jolle kielipelin tasolle kiista on projisioitava yhteisen tulkinnan löytämiseksi. Jos joku osapuoli ei hyväksy muiden tulkintaa, on käytävä keskustelua näiden ymmärtämysyhteyksien avaamiseksi, jotta erimielisyyden perimmäinen syy paljastuisi.

Demokratian teorialle tämä merkitsee eräänlaista teoreettista konsensus-periaatetta: on myönnettävä, että ideaalisessa demokratiassa on oltava keskusteluvaihe, joka kestää niin kauan, että eri osapuolet ymmärtävät toisiaan oikein. Voluntaristinen malli katsoo äänestykseen voitavan mennä koska hyvänsä, jolloin voi syntyä lain kirjaimen turvaama väkivaltakoneisto: enemmistö asettaa oman etunsa muille laiksi.

Käytännössä formalismin tavoitetta vaikeuttaa vielä lisää painavuussuhteiden huomioonottaminen. Oikeat painavuussuhteet taaskin edellyttävät jo asian tulkitsemista, mutta vasta tulkinnan tulos ilmoittaa painavuussuhteet, joilla voi olla vaikutusta tulkintaan. Tätäkään kehää ei voida katkaista.

Sisältödemokratian kannalta päätöksentekosäännösten asettamisen pulma on seuraava. Kun demokraattisuuden mittana pidetään päätösten ominaisuuksia: ovatko käytännön tulokset todella tasapuolisia, kansalaisten aidon oikeustajun mukaisia, niin päättäjien tieto eri vaihtoehtojen tulevista vaikutuksista eri kansalaisryhmiin on olennainen tieto. Siksi päätöselimen tulisi tietää mahdollisimman paljon ja tuntea yhteiskuntaa monipuolisesti. Mutta tämä merkitsee sitä, että eri osapuolet ovat eri asemassa, tuovat päätöstä varten eri tietoja. Lisäksi kukaan ei tiedä etukäteen oman tietonsa merkitystä vertaamatta sitä muihin näkökantoihin. Olisi siis väärin antaa etukäteisesti jokaiselle osalle sama painavuus.

Demokratiassa käytävän keskustelun, demokraattisen prosessin ehkä filosofisesti olennaisimman osan tehtävänä on koota osista kokonaisuus. Tasa-arvo, demokratia on tässä sitä, ettei millään etukäteisellä valtasuhteella ole fundamentaalista etusijaa. Kenen hyvänsä argumentti saattaa muodostua ratkaisun piirteitä dominoivaksi tekijäksi. Osapuolten on tunnustettava keskustelun intellektualistinen luonne ja kuunneltava esiin tulevia näkökohtia. Tilanne on analoginen tieteellisen toiminnan luonteelle: oikeassa oleminen ei riipu enemmistöistä (Ahmavaara 1970), "tahto ei tässä saa korvata lakia, kysymys on oikean lain löytämisestä ja formuloimisesta". Näin ollen kysymys siitä, millä ehdoilla ja millaisista asioista voidaan päättää äänestämällä, on tavattoman problemattinen eikä tätä kysymystä liene tutkittukaan nykyisen volutarismin ylivilallan aikana.

Osanotoksi sinänsä pelkistyneessä demokratiassa jää näkemättä osanoton primääri tehtävä: aktiivinen mukanaolo tuomassa tietoa praktisen syllogismin kaavioon, jotta valinta todella veisi haluttuun päämäärään. Tältä kannalta eri poliittiset suunnat eivät ole kilpailijoita, vaan niiden on kaikkien välttämätöntä olla mukana, jotta tavoite saavutetaan, "toinen ihminen ei ole vapauteni este", vaan vasta tekee vapauteni mahdolliseksi. Samansuuntaisesti toteaa Tolonen (1975, 54 - 55):

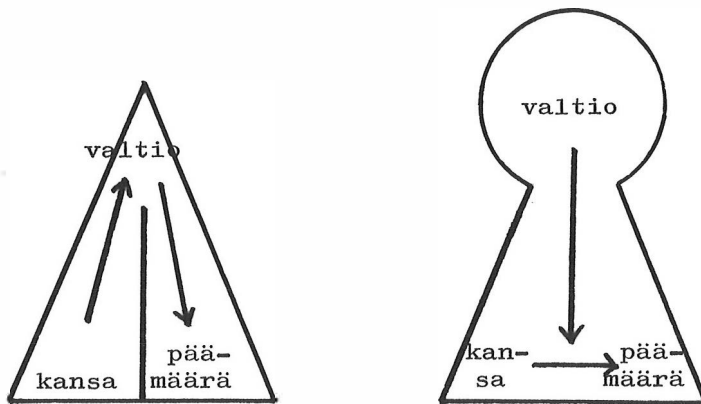
Tästä aspektista eri tavoitteiden ja ideologioiden vastakohtaisuudet eivät ole yhteensovittamattomia. Pikemminkin on niin, että ne kaikki kukin omalla tavallaan kuvastavat adekvaatisti todellisuuden jotakin puolta. -- Käsitykseni on, että vain tällaisen positiivisen yhteiskuntänäkemyksen varaan voidaan kestäväällä tavalla rakentaa länsimaista demokraattista valtiollista järjestystä.

Tosiasiallisessa käytännössä kaikki käsittävät oikeaksi noudattaa sisältödemokratiaa: hoitaa tajutonta potilasta odottamatta hänen äänestystään, kasvattaa lasta, opettaa oppilaita, hoitaa psykiatrisia sairauksia jne. Ongelman muodostaa se, missä ovat tällaisen ulkoapain tapahtuvan vaikuttamisen rajat. Tämä kysymys on tärkeä kasvatuksen teorialle ja myös yritysdemokratian perusteille.

Schwarzin mielestä rajana on, että tarkoituksena voi olla vain ihmisen saattaminen itsemääräämisen tilaan, jossa hän itse kykenee toimimaan päämääräisesti ja aidosti, asettaen tavoitteensa. Lapsesta ei saa tehdä ulkoapain määrättyä olentoa, välinettä yhteiskunnan asettamiin tarkoituksiin, vaan lapselle on tehtävä mahdolliseksi hänen kehittyänsä omista potentiaalisista mahdollisuuksistaan edustamaan osaltaan lajiaan (Wilenius 1975). Yritysdemokratiassa se merkitsee organisaatiota, jossa päämäärien asettaminen ja koko toiminnan tarkoituksen näkeminen on jokaiselle mahdollista: tilaa, jossa jokainen voi ja tietää voivansa poiketa työn kirjaimellisesta suoritustavasta työn tavoitteen hyväksi, jos tilanne sitä vaatii.

Aristoteleen mukaan (Ando 1971, 138 - 164) toiminta pyrkii aina päämäärään. Toiminnan tekee mahdolliseksi toinen toiminta, joka puolestaan on edelleen saman ketjun osa. Praktisen syllogismin termeihin sovitettuna tämä merkitsee toiminnan tuloksen muuttumista keinoksi seuraavalle toiminnalle. Tälle ajatukselle voitane hahmotella dialektisen hierarkian kaaviota. Toimintaa kuvaava nuoli voidaan jakaa kolmeen osaan: tilanne, keinot, päämäärät. Aikaisemmat toiminnat tekevät seuraavat mahdollisiksi, mutta eivät ole peräkkäin kausaalisuhteen muodostamassa ketjussa. Heuristinen kuvio tästä mallista tekee mahdolliseksi vertailun kausaalihierarkioihin (kuvio 8).

Kuvio 8. Kausaalinen ja dialektinen hierarkia

Dialektisessa hierarkiassa valtion tehtävänä ei ole päättää kaikesta yhteiskunnassa, vaan tehdä ihmisille mahdolliseksi heidän oma päättämisenä, antaa heille siihen keinot. Ei voida asettaa ensin primääriin valtion tavoitteita ja johtaa alempien ihmisten tavoitteita niistä. Tutkimuksen, koulutuksen, tuotannon tavoitteet eivät ole johdettavissa valtion tavoitteista.

Silti on korostettava näiden toimintojen yhteiskunnallista luonnetta: ihminen on yhteiskunnallinen jo olemisessaan. Tässä mallissa ei esiinny sitä Heideggerin kritikoimaa dualismia, että ihmisellä olisi erikseen olemassaolo ja sen lisäksi suhde yhteisöön, jossa "on". Vaikka ihminen asettaa itse tavoitteensa, hänen toimintansa on kiinnijuurtunutta hänen kulttuuritraditioonsa, arkipäivän maailman itsestäänselvyksiin: hän on yksilö vain yhteisössä. Vaikka hän on vapaa, hän ei ole anarkistisen vapaa tekemään mitä hyvänsä, valtio, yhteiskunta ei voi sallia hänen esim. tekemään rikoksia, vaikka hän olisi asettanut ne päämääräkseen. Juuri Marx korostaa tämäntyyppistä ajattelutapaa:

Mutta silloinkin kun teen tieteellistä yms. työtä, mitä toimintaa voin harvoin harjoittaa välittömässä kanssakäymisessä, olen yhteiskunnallinen, koska toimin ihmisenä. Sen lisäksi että toimintani materiaali on annettu minulle yhteiskunnallisena tuotteena - kuten itse kielikin, jos-

sa ajattelijaksi toimii - minun oma olemiseni on yhteiskunnallista toimintaa. -- On ennen kaikkea vältettävä määrittämästä "yhteiskuntaa" jälleen abstraktiksi yksilöä vastaan. Yksilö on yhteiskunnallinen olento. Näin ollen hänen elämänilmauksensa vaikka se ei ilmenisikään yhteisöllisen, muiden kanssa yhteydessä toteutetun elämänilmauksen välittömässä muodossa, on yhteiskunnallisen elämän ilmausta ja vahvistusta. ('Taloudellisuusfilosofiset käsikirjoitukset 1844', 106 - 107, vrt. myös 1975, 9.)

Kun sisältödemokratian mallissa tieto nousee erääksi demokratian elementiksi, se saattaa vivahtaa eräänlaiseen asiantuntijavaltaan. Asiantuntijan käsite liittyy tavallisessa kielessä kuitenkin juuri keinoihin, välineisiin. Demokratian yhteydessä on tarkasteltava asiantuntemusta päämääriin, lopputuloksiin, käytäntöön ja juuri niitten ihmisten maailmankäsityksen kannalta, joiden elämään päätös vaikuttaa. Siten paras asiantuntija on tavallisesti juuri päätöksen kohde. On mahdollista ja usein tosiasia, ettei ihminen osaa arvostella oikein omaa tilaansa ja valita niitä ratkaisuja, jotka hän valitsisi, jos olisi itselleen täysin läpinäkyvä. Ihmisellä voi olla "väärä tietoisuus", kuten on mielestäni esim. sillä opiskelijaliikkeellä, joka vaatii mies ja ääni-periaatetta. Siitä huolimatta jokainen tietää jotakin olennaista, jota ei voi jättää ottamatta huomioon. Sivullisella "asiantuntijalla" on tätä tietoa, jos hänellä on pääsy niihin kielipeleihin, niihin käsityksiin todellisuudesta, joita päätöksen kohteella on. Tässä vallan käyttäjän on oltava "oppilaan asemassa" (Wilenius 1970, 1967), annettava kohteen puhua. Vain avoimien ymmärtämysyhteyksien kautta voidaan päätösten vaikutukset nähdä siinä valossa, jossa päätöksen kohteet ne näkevät. Vaikka tämä demokratian teoria ei siis vaadi jokaiseen tilanteeseen osanottoa, niin käytännössä osanotto on välttämätöntä ja luontevin tapa pitää ymmärtämysyhteydet auki. Osanoton absolutismin hylkääminen vapauttaa demokratian teorian keinotekoisuuksista: peruslauseen kääntäminen:

OSANOTTO SINÄNSÄ EI TUOTA DEMOKRATIAA, MUTTA DEMOKRATIAA
VARTEN TARVITAAN OSANOTTOA,

antaa teorialle toisenlaisiin näkökantoihin johtavan luonteen. Se lie-nee sovitettavissa luontevasti myös jokapäiväiseen kokemukseen ja antaa yritysdemokratian teorialle luontevan perustan.

Suomen historiasta on löydettävissä tässä yhteydessä tarkasteltavaksi mielenkiintoinen esimerkki, Paasikiven ulkopoliittikkaa. On ilmeinen tosiasia, ettei Paasikivi olisi heti II maailmansodan päätyttyä saanut

"demokraattista enemmistöä" yleisissä vaaleissa ulkopoliittikkansa taakse, vaan hän pakotti vähemmistöä muut hyväksymään linjansa. Tutkimukset osoittavat, että nykyisin tämä enemmistö saavutettaisiin. Oliko Paasikivi tässä demokraatti vai ei?

Urho Kekkonen kirjoitti v. 1944 seuraavasti:

Vaikeina aikoina, jolloin kansakunnan tulevaisuus on vaakalaudalla, on valtiollisen johtajan vastuu ääretön. Hän joutuu määräämään oman maansa ja kansansa kannanoton kysymyksiin, joista maan olemassaolo on riippuvainen. Nämä kysymykset ovat yleensä ulkopoliittista laatua ja valtiollisilla johtajilla on niistä parhaimmat asiantiedot. He eivät voi kysyä kansalta, mitä olisi tehtävä, eikä heillä aina edes ole oikeutta kuunnella kansan mielialoja, olivat ne kuinka selvät ja voimakkaat tahansa. Jos näet heidän oma vakaumuksensa niiden asiantietojen perusteella, joita heillä on käytettävissään - ja usein vain heillä - on toinen, kuin minkä he tietävät olevan kansansa tahdon, on heidän rohjettava toimia oman vakaumuksensa mukaan. Valtiollinen johtomies ei voi kansakunnan olemassaolon ratkaisevissa kysymyksissä koskaan vetäytyä sen puolustelun taakse, että hän ei voinut toteuttaa omaa tahtoaan, koska kansan tietoinen tahto oli toinen (Pekka Peitsi 1961, 32 - 33)

Tässä avautuu teoreettinen mahdollisuus arvata, mistä on peräisin marxilaisen teorian oppi proletariaatin diktatuurista. Leninin (1946, 31) jyrkästi korostama käsitys proletariaatin diktatuurin tunnustamisesta marxilaisuuden tunnusmerkkinä voidaan nähdä eräissä historiallisissa olosuhteissa kehittyneeksi käsitykseksi, jonka perustalla on tiedon ensisijaisuus tahtoon nähden, intellektualistinen käsitys. Siten ei geneettisesti ole kysymys mistään väkivallan teoriasta, liittyipä myöhempään tulkintaan tai käytäntöön millaisia tapauksia tahansa. Paasikivikin harjoitti eräessä mielessä "proletariaatin diktaturiaa", pakotti muut ratkaisunsa, kunnes vähitellen oivallettiin tällainen menetelytapa tarpeelliseksi.

Suomalaisia demokratisoimishjelmia leimaa yritys laajentaa valtion nykyinen poliittinen demokratia koko yhteiskuntaan. Harvojen marxilaisuutta kannattavien poliitikkojen tiedossa on, että juuri Marx itse on päinvastaista mieltä. Marx näyttää suorastaan laativan "yritysdemokratian teorian", jossa tämä tulee selvästi ilmi:

'Abstraktista' poliittista demokratiaa vastaan Marx asettaa oman ihanteensa, ideaalitalan, jossa "kansalaisyhteiskunta on todellinen poliittinen yhteiskunta'. Tässä tilassa valtio ja yhteiskunta lankeavat yhteen - ... - siinä mielessä, että ihmisen yhteiskunnallinen elämä on samalla hänen poliittista elämäänsä, so. ihminen toteuttaa kaikissa sosiaalisissa toimissaan yhteistä etua.

'Siinä tilassa on mielestöntä asettaa (poliittisen demokratian) vaatimus, joka on syntynyt vain siitä, että poliittinen valtio on käsitetty kansalaisyhteiskunnasta erilliseksi, -- Tässä tilanteessa häviää täysin lainsäädäntövallan merkitys edustusvaltana (demokraattisen edustusjärjestelmän mielessä).' Marx esittää oman edustusajatuksensa vastaakohtana demokraattiselle edustuksen käsitteelle: 'Lainsäädäntö on tällöin edustusta siinä mielessä kuin jokainen (sosiaalinen) funktio on edustava, kuten esim. suutari, sikäli kuin hän täyttää erään sosiaalisen tarpeen, on edustajani: kuten jokainen tietty sosiaalinen toiminta lajintoimintana edustaa vain lajia, so. oman olemukseni erästä määretystä: kuten jokainen ihminen on toisen edustaja -- sen kautta, mitä hän on ja tekee.' (Wilenius 1966, 79)

Von Hentig tulee toisien yhteyksien kautta samansuuntaiseen ajatukseen: demokratia hallitusmuotona on seurausta kansalaisten muista yhteiskunnallisista käyttäytymismuodoista, valtiollinen järjestysmuoto heijastaa ihmisten tapoja eikä päinvastoin (1975, 25). Vallalla olevalle demokratialle on ominainen dualismi: ihmisen on sekä tehtävä työtä että osallistuttava. Marxin mukaan päätellen työ kuitenkin on juuri osallistumista, lakien laatiminen on myös eräs työala. Siten tässä esiin nouseva työelämän demokratian käsitys avaa yritysdemokratialle sellaisen perspektiivin, jota Suomessa ei ole lainkaan otettu huomioon, koska se kumoo vallalla olevan demokratian käsityksen. Tavallinen ihminen tarvitsee kuitenkin valtaa siellä, missä hänen itsensä on tehtävä konkreettiset ratkaisunsa. (Vrt. tässä Heleniuksen eliitititeoreettiseen hypoteesiin 1974, 147.) Kun työn määritelmässä todetaan työ päämääräiseksi yhteiskunnalliseksi toiminnaksi, se määritellään samalla luovaksi toiminnaksi. Luovan toiminnan ehtona on, että ihminen on tietoisena tai tiedottomasti kyvykäs seuraamaan sääntöä, irtautumaan mekanistisesta toimintojen toistamisesta päämäärän saavuttamiseksi tarpeellisiin valintoihin, että se, että hänen työssään on tosiasiallisesti mahdollista toimia päämääriä asettaen, motivoidusti, että työn tulos on työntekijän mielestä tavoittelemisen arvoinen ja että hänen kokemuksensa on vakuuttanut hänet siitä, että rationaalinen toiminta organisaatiossa on mahdollista.

Yhteiskunnalliset instituutiot ja organisaatiot syntyvät primäärästi ihmisten tarpeiden pohjalta ja heidän todellisuudenkäsityksensä vaikuttamina. Tarpeilla, kysynnällä, "markkinajärjestelmällä" on jokin perustava yhteys kehittyvien organisaatioiden kanssa. Näiden muotojen elinvoima korreloi siihen, missä määrin ne tosiasiallisesti tyydyttävät niiden kanssa

vuorovaikutuksessa olevien ihmisten tarpeita. Niille on ominaista, että niihin suhteessa olevat ihmiset ovat eri asemissa organisaation funktioihin. Pelkkään abstraktiin osallistumisperiaatteeseen nojaava teoria hävittää näkyvistä tämän funktionmukaisen, tietoon liittyvän osanoton periaatteen. Jokainen yritys jakaa valta yksinvallan, kaksikanta-, kolmikantaperiaatteen, kiintiöjärjestelmän, myötämääräämisen, säätyedustuksen tai mies ja ääni-periaatteen avulla on formalismia, joka ei enää sisällä Marxin edustusperiaatetta.

Päätöstävän organisoiminen tehtävien päätösten vaikutuksiin avaa mahdollisuudet, joissa jokaisen osapuolen mukanaolo on käytännöllinen välttämättömyys. Päämääriä ei voida lähestyä, ellei "kaikkia sitovaa totuutta" voida paljastaa. Tällaisessa teoriassa ei ole olennaista, onko jokaisella ryhmällä vaalien perusteella "oikeudenmukainen koko tai valta", edustuspaikoista ei voida kilpailla, koska koko mallin toimimisen edellytyksenä on, että vallitsee konsensus siitä, että päätöselimen on oltava mahdollisimman monipuolinen, kaikkia edustava, jotta demokraattisiin tuloksiin voidaan päästä. Intellektualistiseen ajattelutapaan nojaava lainsäädäntäjärjestelmä tarvitsee mahdollisimman monipuolisesti ja kaikilta tasoilta yhteiskuntaa tuntevia jäseniä. Vasta näistä näkökulmista on enemmistödiktatuurin teoria vältettävissä.

Tästä näkökulmasta voidaan tarkastella myös yliopistojen hallintokiistaa. Jokainen formalismi on tässä positivismia. Yliopistoissa on kysymyksiä, joissa jopa mies ja ääni-periaate näyttää antavan liikaa valtaa professoreille (edellyttäen, että jokaiseen ääneen liittyy itsestään osa valtaa, näinhän ei ole; Hintikka 1972.) Toisaalta opiskelijoilla on tuskin mitään tekemistä joidenkin muitten kysymysten kanssa. Olennaista on nähdä, ettei mikään valtuuston kokoonpano eikä mikään päätössäännöstö ole sinänsä demokraattinen. Näitä kriteerejä on turha edes etsiä. Siitä huolimatta "oikein edustava" päätöselin kykenisi tapaus tapaukselta aivan oikeudenmukaisesti valitsemaan sen ratkaisun, joka olisi "oikea", näkisi kommunikaatioyhteisönä, miten "kaikkia sitova totuus" löytyy.

Kun päätösten sisältö on ratkaiseva kriteeri, tulisi päätösvallan siirtyä kohti sitä tasoa, jolla vaikutukset voidaan parhaiten selvittää. Suomessa tämä merkitsisi yleensä vallan siirtoa alaspäin yhteis-

kunnassa, viime vuosien keskityksen purkamista. Dialektisessa teoriassa on korostettava sitä, ettei asioitten rationaalisesta järjestämisestä jollakin tasolla seuraa, että ne olisivat samalla rationaalisesti järjestetyt jollakin toisella tasolla, olipa lähtötaso mikä hyvänsä. Valtiokoneistolla on oma suunnittelun tarpeensa, joka ei eliminoi muiden tasojen rationaalisen harkinnan tarpeellisuutta: ihmisen on järjellään estettävä minkä hyvänsä automatiikan vaikutus, jos se vie pois tavoitteista. (Vrt. Plehanov 1972, 107, 133)

Vallan keskitystä vastustavat tarkastelut ovat usein viitanneet eräänlaisiin puolijärjestelmiin, joissa mikään valtakeskus ei kykene totalitäärisesti estämään muita (Wilenius 1972, Raumolin 1974). Dialektinen hierarkiamalli lienee yhteensopiva tällaisen ajattelun kanssa. Tällaisia pooleja voisivat olla talous-, kulttuuri-, sosiaalipolitiikka (Wilenius), valtio - kunnat, organisaatiot - kansalaiset tms. Eräitä pooleja, jotka tarvitsevat riippumattomuutta toisistaan, ovat talouselämä, oikeuslaitos, tutkimus ja koulutus, tiedotusvälineet, hallinto jne. Tätä ei silti pidä käsittää kannanotoksi esim. sosialismin suhteen: sosialismin käsite on epäselvä ja nykyisin niin samaistunut valtiokapitalismin, ettei täsmällinen keskustelu ole ilman sosialismin teorian laajaa analyysiä mahdollista. Erillisten poolien riippumattomuus, mutta silti yhteiskunnallisuus on käsitettävissä positivismia vastustavista ontologioista lähtien.

Yksityinen omistusoikeus nähdään usein demokratian ja yritysdemokratian esteeksi. Tämä voi osittain päteäkin, mutta itse omistuksen luonne on muuttunut voimakkaasti sadan vuoden kuluessa. Käytännössä on myöskin kehittynyt työympäristöjä, joissa jo on "demokraattinen ilmapiiri", joissa osapuolet tietävät voivansa vaikuttaa asioihin halutessaan syvällisestikin muodollisesta omistussuhteista riippumatta. Toisaalta oikeus yksityiseen yritteliäisyyteen on eräs luovan toiminnan muoto, joka vastaa analogisesti tieteessä tilaisuutta saada vastustaa ketä auktoriteettia tahansa, pyrkiä osoittamaan tuotantoelämän käytännössä toisten valintojen parremuus. Siten tuotantovälineitten kaiken omistuksen tuomitseva käsitys on kategorinen kanta ja sellaisena positivismia. Dialektinen teoria saattaakin ehkä pohjimmiltaan kritikoida vain yksityisen yritystoiminnan absolutismia, ylivaltaa. Jos analogia kapitalismin ja puoluelaitoksen välillä pätee, niin vastaavasti

puolueilla on oma tehtävänsä valtiokoneiston, teollisen koneiston ja painostusryhmien vaateiden kurissapitamisessä ja demokratian eräänä ylläpitäjänä, mutta on illuusiota kuvitella että puoluevalta on sama kuin demokratia. (Raumolin 1974, 134)

Tällöin puoluevallan kritiikki olisi myös käsitettävä sen ylivallan kritiikiksi. Demokratian teoriassa niille löytynee luonteva tehtävä-alue, joka ei saa absolutisoitua muita sektoreita alistavaksi alueeksi. Positivismin kritiikin perusajatukseksi jää tällöin tässäkin kysymyksessä käsitysten sisältämän absolutismin kritiikki.

LOPPUSANAT

Demokratian kriisin olemassaoloa tuskin kiistetään. Kiistaa sen sijaan syntynee siitä, vallitseeko tällainen murros myös niissä keinoissa, joilla demokratian ongelmia yritetään tarkastella. Positivistinen teoria ei suuntaa epäilyksiään omiin perusteisiinsa. Marxilainen teoria ei ole juurikaan irtautunut omistuksen absolutisointiin perustuvasta tulkinnasta, vaikka tämä teoria pitää käytäntöä totuuskriteerinään. Länsimainen kokemus ei viittaa siihen, että markkinatalousjärjestelmä olisi kokonaisuudessaan selitetty vallalla olevan marxilaisen teorian avulla. Syy tähän voisi kuitenkin olla periaatteessa siinä, että nämä tulkinnat ovat itse irtaantuneet tietoteoreettisista yhteyksistään, eivät tunnusta tuotantovälineitten omistuksen suhteen määrän muuttumista laaduksi, omaksuvat positivismin käsitykset materialismista sekä samaistavat valtiokapitalismin ja sosialismin (Motchane 1975).

On luultavaa, ettei voida laatia tyydyttävää yritysdemokratian teoriaa selkeyttämättä samalla työväenliikkeen teoriaa sen nykyisestä kriisistä (Gorz 1971, 42). Sen sijaan käytännössä voi kehittyä vaistomainen yritysdemokraattinen toimintatapa, jolta puuttuu teoreettisesti analysoitu tausta (Servan-Schreiber 1975). Tällainen käytäntö on monin osin jo todellisuutta tai oivallettu eläväksi vanhassakin perinteessä: Arvaa oma tilasi, anna arvo toisellekin.

Valtiollisen demokratian suhteen asia on toisin. Sen ongelmat ovat ilmeisesti korkeammalla abstraktiotasolla kuin paikallisten yritysten konkreettiset kysymykset (tai sitten tämä liian vaativa abstraktiotaso on seurausta liiasta keskittämisestä). Demokratian teorian kriisi on silloin jatkuvasti kytkeytyneenä demokratian käytännön kriisiin. Poliittisella vallalla on horjumaton käsitys siitä, että se on oikeutettu viimeisenä auktoriteettina määräämään yhteiskuntakritiikin rajat. Tässä asemassaan se muistuttaa katolista kirkkoa keskiajan lopul-

1a. Tämä vakuuttuneisuus, oman paradigman absolutisointi on myös peräisin eräästä tavasta käsittää maailma ja siten viime kädessä tukeutuu aikaisempiin yhteiskuntateorioihin ja aikaisempiin tutkimuksiin. Kun yhteiskuntatieteellinen tutkimus viime vuosina on usein näyttänyt myöntävän poliittiselle vallalle tämän aseman ja alistuvan puoluevallan auktoriteettiin, se alistuu silloin hyväksymään yhteiskunnasta sellaisia käsityksiä, jotka sen tulisi asettaa tutkimustyössään kysymyksenalaiseksi.

Jos yhteiskuntateoreettinen ja -filosofinen tutkimus ryhtyy itse asettamaan kysymyksen "Miten asioitten pitäisi olla", se loukkaa vanhaa positivistista käsitystä arvojen ja tosiasioitten suhteesta ja joutuu ilmeiseen kiistaan politiikan kanssa. Poliittisten puolueitten nykyinen käsitys "kansanvallasta" voi perustua vain käsitykselle arvojen ja tosiasioitten erotettavuudesta: kansanvalta ylimpänä valikoi arvot, joiden valikoimiseen ei tarvita tietoa. Tutkimuksen irtaantuminen valtion sille suunnittelemissa rooleista ei kuitenkaan poista tieteiden yhteiskunnallista luonnetta, päinvastoin: tiede saa yhteiskunnallisen luonteen aidosti vasta irrotessaan kaikista auktoriteeteista ja alistuessaan vain totuuden diktatuuriin. Tieteen harjoittaminen pyritään nykyisin kontrolloimaan valtion toimesta samoin kuin katolinen kirkko kontrolloi sitä Galilein aikoihin. Marxin viimeistä Feuerbach-teesiä - "Filosofit ovat vain eri tavoin selittäneet maailmaa, mutta tehtävänä on sen muuttaminen" - luetaan runsaasti tällä Marxin antamalla painotuksella, mutta marxilaisina itseään pitävätkin unohtavat saman lauseen katsovan myös muuttamisen olevan filosofienkin tehtävänä, ei vain poliitikkojen.

Korrektin demokratian kehittämisen eräänä ehtona on mielestäni, että luovutaan absoluuttisesta omistusoikeuden kritiikistä ja absoluuttisesta uskosta osanottoperiaatteen riittävyteen demokratian kriteerinä. Samalla on tehtävä tietoinen kannanmuutos kysymyksessä, johon on ilman muuta uskottu: tiedon ja demokratian välillä on ristiriita. Demokratian tutkimus lepää muun tutkimuksen tavoin aina ennako-olettamuksilla. Tällaisena tietoisena ennako-olettamuksena voidaan mielestäni hyväksyä seuraava ajatus:

OIKEIN YMMÄRRETTY TIEDON KÄSITYS JA OIKEIN YMMÄRRETTY DEMOKRATIAN KÄSITYS EIVÄT OLE RISTIRIIDASSA KESKENÄÄN.

Yhteiskuntatieteissä päällimmäisenä näkyvä positivistinen perinne, jolle on ominainen empiristinen ja politologinen metodi, joka yrittää jäljitellä luonnontieteitten tutkimustavaksi käsittämäänsä metodia, on ehkä murtumassa. Tämän murroksen implisiittiset lähteet ovat aina olleet olemassa aristotelisessä tietoteoriassa. Saksalaisessa suuntauksessa on jo kauan vaikuttanut esim. Frankfurtin koulukunnan perinne ja sen vaatimus kriittisestä yhteiskuntatieteestä. Yhteiskuntatieteitten metodinen luonne on käymistilassa laajan tieteenfilosofisen kriisin osana. Hegelin filosofiaan tunnetaan uutta kiinnostusta, "eräs kierros hengen kehityksessä näyttää lähestyvän päättymistään" (von Wright 1970a, 29).

Galileinen tiede on ollut yksi uuden ajan tunnusmerkkejä. Positivismin kritiikillä on usein tapana arvostella juuri luonnontieteitten ylivaltaa. Fysiikankin teoria on kuitenkin tällä hetkellä murroksessa. Tämän kriisin syynä saattaa olla, että teorialta odotetaan jotakin sellaista, johon kehitys ei syvemässä mielessä viittaa. Jos fysiikan kehitys johtaisi eroon positivismista, mutta säilyttäisi galileiset piirteet, olisi jotakin ironiaa siinä, että positivismin vastustuksen pitäisikin toivoa juuri luonnontieteitten valta-aseman säilymistä, koska niissä tapahtuva positivismin kritiikki olisi teorian käsityksiin tehokkaimmin vaikuttavaa. (Vrt. tässä Hintikka 1974, 80 - 97.)

Aristotelisen teorian kannalta demokratian tutkimus ei voi päätyä valmiiseen tilaan, jossa tiedetään, mitä demokratia on. Pikemminkin on kysymys sellaisen asenteen omaksumisesta, joka sallii nähdä demokratian olemuksen jatkuvasti problemaattisena, pakottaa jatkuvasti tarkkailemaan valintojen vaikutuksia. Von Hentigin (1975, 19) sanoin:

Oikein ymmärrettynä demokratia on demokratisoitumista; -- demokratia on jatkuvasti opittava ja löydettävä uudestaan; -- demokratia on samalla kertaa prosessi, tietoisuus ja instituutio --

Näin ymmärrettynä demokratian käytäntö ja demokratian tutkimus edellyttävät kriittistä reflektointia otetta ja mahdollisuutta tarkastella tietoisesti niitä ennako-olettamuksia, joille käsitykset on rakennettu. Yhteiskunnan tutkimuksen on kysyttävä Hintikan (1969, 87) tavoin "Mitä implisiittisiä edellytyksiä ehkä kätkee sisäänsä meidän oma valtiollinen järjestäytymismuotomme?", kun kerran on voitu antaa konkreettisia viittauksia siitä, "että ihmisten ajattelu ja toiminta on usein

käytännön asioissa liikuttaessa heidän tiedostamattoman käsitejärjestelmänsä määräämää".

Sisältödemokratian käsite tuntuu ehkä epämääräiseltä ja epätäsmälliseltä, koska sen matematisoiminen ei ole yhtä ilmeistä kuin muotodemokratian osanottoperiaatteen. Tähän voidaan vastata, että vallalla oleva eksaktisuuskäsitys on peräisin matematiikan positivistisesti käsitteytystä metafysiikasta. (Apel 1970, 128; Husserl 1971, 54) Primäärimmän kriteerin muodostanee kuitenkin se, missä määrin kehitetyt käsitteet soveltuvat tarkastelualan tosiasialliseen kuvaamiseen. Saattaa olla, että Wittgenstein (Philosophische Untersuchungen, § 108) on oikeassa uuden asennoitumisen perusvaatimuksessaan, jossa hän juuri kritikoi matematiikan eksaktisuuskäsitystä:

Kristallinkirkkauden ihanne voidaan sivuuttaa vain siten, että muutamme koko tarkastelutapamme toiseksi, -- mutta niin, että varsinainen tarpeemme on kiinnekohtana.

TIIVISTELMÄ

Käsite "demokratia" on tämän päivän poliittisen keskustelun keskeisiä sanoja. "Demokratian kriisi" on toinen tyypillinen ilmaisu. Käsite "kriisi" ei kuitenkaan rajoitu politiikkaan: sitä käytetään nykyisin melkein kaikilla yhteiskunnan aloilla. Tieteen filosofiassa sillä on tunnettu asemansa Thomas S. Kuhnin kuuluisan kirjan "The Structure of Scientific Revolutions" jälkeen.

Huolimatta laajasta demokratiaa koskevasta keskustelusta kehitystä ei näytä tapahtuvan. Kaikki tärkeät kysymykset ovat yhä vailla ratkaisua. Siksi on mielestäni luonnollista kysyä, olisiko niin, että teorianamme demokratiasta ja teorianamme yhteiskuntatieteistä ja tietoteorias- ta ovat tiedottomasti samojen ontologisten sitoumusten määräämiä. Jos näin on, on demokratian kriisin vaikeuden syynä mahdollisesti se, että yritämme ratkaista sitä sellaisista metodisista asenteista lähtien, jotka juuri pitäisi asettaa kritiikin alaisiksi samasta syystä kuin itse demokratiakin on asetettu tarkastelun kohteeksi.

Tämä on päähypoteesi tässä tutkimuksessa. Väitetään, että kaikilla tieteen aloilla niin sanottu positivistinen filosofia määrää tietoisesti ja tiedottomasti yrityksiä saada yhteiskunnalliset ongelmat tehokkaasti analysoitaviksi. On kuitenkin olemassa toinenkin pitkä filosofian traditio, tavallisesti aristoteliseksi nimitetty, joka antaa hedelmällisiä mahdollisuuksia monissa tieteissä, varsinkin demokratias- ta keskusteltaessa, mutta myös luonnontieteissä. Joka tapauksessa tämä toinen traditio luo edellytykset asettaa vastakkain ja kritikoida tie- teessä aina vaikuttavia perussitoumuksia.

Tämän erottelun selventämiseksi tutkielmassa käsitellään laajasti positivistista ja aristotelista tietoteoriaa. Metodina ei ole niinkään kuvata näiden traditioitten empiirisiä piirteitä kuin niiden ontologi- sia perussitoumuksia, tarkoituksena etsiä niitä syitä, jotka yhä pitävät

positivistisen filosofian elossa runsaasta kritiikistä huolimatta. Mielestäni tämä syy on luonnontieteitten ja niihin virheellisesti yhdistetyn tietoteorian hegemonia. Positivismin määritelmä tässä tarkastelussa erottaa ns. galileisen tradition positivismista: positivismi on galileisen tradition eräitten piirteitten tiedotonta absolutismia.

Muutamia esimerkkejä käytetään valaisemaan teesiä, jonka mukaan monet ns. marxilaiset tutkimukset ovat ymmärtäneet Marxia väärin lukiessaan hänen tekstejään näkemättä tulkkiutumisen tärkeää merkitystä. Sanojen merkitykset ovat aina riippuvaisia ympäröivästä ontologiasta, "kielipelistä". Tiedottomasti vaihdettu tai vaihtunut kielipeli ei anna tieteellisesti korrektia perustaa alkuperäisen teorian arvostelemista varten.

Työn toisessa pääosassa demokratian käsitettä ehdotetaan analysoitavaksi ja selvennettäväksi siten, että määritellään kaksi vastakkaista demokratian käsitettä: muotodemokratia ja sisältödemokratia. Muotodemokratia uskaa, että ratkaisun demokraattisuus korreloi jollakin tavalla ihmisten osallistumiseen päätöksentekoon. Sisältödemokratian aksioomassa ajatellaan, että päätöksen demokraattisuus korreloi jollakin tavalla päätöksen sisältöön: kuinka tehty päätös tosiasiasa vaikuttaa ihmisten parissa. Tästä kuitenkin seuraa, ettei ole mahdollista tehdä demokraattista ratkaisua ilman ihmisten osanottoa eikä ilman heidän tietoaan tilanteesta ja ratkaisun ominaisuuksista. Tämä on nähtävä yhteydessä siihen teesiin, jota aristotelinen traditio usein toistaa: ihmistä ei voi ymmärtää ymmärtämättä sitä tapaa, jolla hän itse ymmärtää maailman; toisesta ihmisestä ei voi olla totta tietoa ilman sitä tietoa, mikä hänellä on itsestään. On ilmeistä, että näillä demokratian teorioilla on selvä ero käsityksissään tiedon asemasta demokratian teoriassa.

Esityksessä väitetään positivistisen maailmankuvan dominoivan niin vahvasti nykyisin demokratian käsityksiä, että muotodemokratian aksiooma hyväksytään absoluuttisen korrektina, eikä kukaan kysy mitä perussitoumuksia tällöin on tiedottomasti tehty. Jos maailmankuva olisi aristotelinen, käsitykset demokratian luonteesta olisivat toisenlaiset, luultavasti lähellä sisältödemokratian aksioomaa. (Termit "muoto" ja "sisältö" on tietysti valittu viittaamaan klassiseen filosofiseen probleemaan muodon ja sisällön suhteesta, joka on yhä keskeinen pää-

traditioitten konfrontaatiossa.)

Tutkimuksessa pyritään lisäksi kuvaamaan positivismin vaikutuksia demokratian käytännössä. Kolme esimerkkialuetta on keskustelun kohteena: puolueitten asema ns. läntisissä demokratioissa, enemmistösääntö ja valtion käsitys lähidemokratiasta.

Eräät marxilaisuuden suunnat katsovat yhä, että tuotantovälineitten omistusoikeus määrää yhteiskunnan rakenteen. Tässä tarkastelussa omistus ja valta erotetaan teoreettisesti toisistaan, vaikkakaan ei kiisteta sitä, että voi olla ja on varmasti ollut aloja, joilla nämä kaksi tekijää ovat käytännöllisesti sama asia. Jos on totta, että maailmankuva määrää ihmisten käsityksiä demokratiasta, voisi olettaa, että vallan irrotessa omistuksesta ja siirtyessä valtiolle ja sen "omistajille", poliittisille puolueille, mutta maailmankuvan pysyessä samana poliittisen elämän ja kapitalistisen talouselämän välillä voidaan nähdä kehittyvän analogisia rakenteita. Ei ole vaikea havaita, että kapitalistiset talousrakenteet ja ns. länsimainen demokratia ovat kehittyneet vierekkäin samassa kulttuurissa ja toistensa kanssa kiinteässä vuorovaikutuksessa. Mutta ei ole myöskään vaikea nähdä, että vasemmistolainen tai marxilainen mielipide Suomessa hyväksyy nykyään läntisen poliittisen demokratian ja pyrkii laajentamaan sen myös talouselämään ja yritysdemokratiaan. Samaan aikaan demokratioissa on voimakkaita konflikteja, vieraantumista, apatiaa, taistelua puolueita vastaan, analogioita kapitalismin suorittaman riiston ja valtion suorittaman verotuksen välillä jne.

Tässä työssä tämä analogia toimii rakenteena, jonka avulla analysoidaan läntisten demokratioiden piirteitä. Kuitenkaan ei pyritä todistamaan, että tällainen tulkinta olisi korrekti tapa käyttää marxilaista teoriaa nykyisin, mutta korostetaan, että on joka tapauksessa ristiriitaista hylätä kapitalismi talouselämässä ja siitä huolimatta hyväksyä länsimainen demokratian käsitys samanaikaisesti sekä yrittää vaihtaa länsimainen talousjärjestelmä tähän demokratian malliin. Tämä ristiriita osoittaa mielestäni, kuinka voimakkaasti positivistinen maailmankuva määrää mahdollisuuksista kehittää demokratiaa. Koska tämä tilanne on tiedostamaton, on välttämätöntä löytää tässä hyväksytyyn filosofian ja demokratian käsitysten yhteydet.

Enemmistösääntö on toinen alue, joka paljastaa itsessään positivismia. Voidaan nähdä, että enemmistösääntö ainoana demokratian kriteerinä johtaa Kelsenin lakipositivismiin ja pohjimmiltaan mahdollistaa fašismin. Kausaalisten selitysmallien absolutismi näkyy ideassa, jonka mukaan valtio on primaarinen ja ihmiset ovat tämän koneiston osia. Marxilainen teoria ajattelee, että ihminen on yhteiskunnallinen olento, yhteiskunta fundamentaalimpi kuin sen jäsenet. Kun tämä teoria on väärinymmärretty väärässä viitekehyksessä, positivistisessa kielipelissä, Marxin aristotelinen idea ihmisestä vaihtuu tiedottomasti kausaaliseksi teoriaksi, jossa ihminen voi "olla" ja "olla yhteiskunnallinen olento" vain valtion kautta, joka primaaristi "on". Ajatus on täsmälleen sama kuin positivistisessä luonnontieteessä, missä ihminen "on", koska atomit tai perusasiat "ovat". Dialektinen ontologia ei kuitenkaan lepää tällä tavalla perustuksensa saavalla olemisen käsitteellä, kuten käy selvästi ilmi Heideggerin fundamentaaliontologiasta.

Kun valtio nähdään kausaalisesti primaariksi ja positivistinen demokratia on automaattisesti hyväksytty, mahdollisuudet tutkia demokratiaa ovat lukitut. Näiden vahvasti positivismiin kytkettyjen ennakkoluulojen jälkeen ei kyetä löytämään muita teitä demokratialle kuin yrittää laajentaa poliittinen demokratia kaikkialle. Tämä näkyy selvästi Yritys-demokratiakomitean mietinnössä. Voidaan kuitenkin helposti nähdä, että juuri Marx hylkää tämänkaltaisen ratkaisun.

Tutkimuksen viimeisillä sivuilla yritetään kehitellä mahdollisuuksia positivistisia kausaalihierarkioita vastaan hierarkialla, joka nojaa ns. praktiseen syllogismiin: aristotelisen tradition selitysmalliin. Tämä malli ei pyri mihinkään valmiiseen tilaan, tekemään maailmaa tai demokratiaa valmiiksi pala palalta. Se pyrkii tilanteeseen, jossa ongelmat eivät ole ratkaistuja, mutta jossa ihmiset ovat metodisesti kyvykkäitä ja avoimia ratkaisemaan ongelmansa rationaalisesti. Tässä ideaalisessa aito ihminen on tietoinen siitä, että hänellä tulee aina olemaan ratkaistavia kysymyksiä: hänen velvollisuutensa ihmisenä on yrittää ratkaista ne luovalla kyvyllään, "tulla siksi, mikä on".

SUMMARY: EPISTEMOLOGY AND DEMOCRACY

The term "democracy" is one of the central words in political discussion today. "The crisis of democracy" is also a very typical expression. The concept "crisis" is not, however, limited to politics: it is used nowadays in almost all fields of society. In the philosophy of science it has gained wellknown status after Thomas S. Kuhn's famous book "The Structure of Scientific Revolutions".

In spite of wide discussion about democracy there seem no signs of development. All the main problems still await solution. It is, then, natural, in my opinion, to pose the question: could it be that both our theories about democracy and our theories about the social sciences and epistemology have common deep unconscious ontological commitments. If so, it is possible that the crisis of democracy is so difficult because we are trying to solve it with methodical attitudes strongly connected just with those basic views which should be put under critical discussion at the same time.

In this study this is the main hypothesis. I believe, that in all the fields of science the so-called positivist philosophy determines consciously and unconsciously the possibilities of putting social problems under efficient analysis. There is, however, another long tradition in philosophy, usually called Aristotelian, which in my opinion, does give us fruitful possibilities in many sciences, especially when discussing democracy but also in the natural sciences. In any case this other tradition makes it possible to contrast and criticise the basic commitments always acting in the sciences.

To make this distinction clear this study largely discusses the positivist and Aristotelian epistemologies. The method is not to describe the empirical features of the traditions but the basic ontological commitments, in order to find and examine the reasons still keeping positivist philosophy alive in spite of considerable

criticism. The main reason is, in my opinion, the hegemony of the natural sciences and the epistemology erroneously connected with them. My definition of positivism separates the so-called Galileic approach from the positivist: positivism is the unconscious absolutism of certain traits in the Galilean approach to the sciences.

Some examples are given to illuminate the thesis that many so-called Marxist students have misunderstood Marx and failed to see the importance of the interpretation itself. The meanings of words always depend on the surrounding ontology, the "language-game". An unconsciously changed language-game does not give a scientifically correct basis on which to test the original theory.

In the second main part of the study it is suggested that the concept of democracy is analysed and refined so that two opposed concepts of democracy are refined: formal democracy and content democracy. The axiom of formal democracy is the belief that the democracy of the decision in some way correlates with the participation of the people making that decision. The axiom of content democracy is the belief that the democracy of the decision correlates with the content of the decision: how the decision really affects the people. This means, however, that it is not possible to make a democratic decision without the peoples' participation and without their knowing about the situation and the properties of the decision. This must be seen in connection with the thesis often repeated in the Aristotelian tradition: one cannot understand a man without understanding the way he understands the world. I think it is easy to see the difference between these axioms about the status of knowledge in the theory of democracy.

My thesis is that the positivist world picture dominates views of democracy today so strongly that the axiom of formal democracy is taken as absolutely correct and nobody asks what the basic commitments unconsciously made here are. If the world picture were Aristotelian these commitments as to the nature of democracy would be different and I believe quite close to the axiom of content democracy. (The terms "formal" versus "content" are of course selected to indicate the old philosophical problem of form and content, which problem is still very much alive in the confrontation between the main traditions.)

The study then attempts to describe the effects of positivism in the

practice of democracy. Three example areas are discussed: the status of the parties in the so-called western democracies, the principle of the majority and the opinion of the state about democracy in schools, universities, labour etc.

Some trends in Marxist theory still indicate the belief that the ownership of the means of production dictates the structure of society. In this study ownership and power are theoretically separated from each other, even if there has been and still are areas where these two factors are practically the same. If it is true that the world picture determines peoples' beliefs about democracy then one might expect that when power separates from ownership and transfers to the state and its "owners", the political parties, and the world picture remains the same, one would see analogical structures between political life and a capitalist economy. It is not difficult to see that capitalist economic structures and so-called "western" democracy have developed side by side in the same culture and, throughout, strongly interacting. But it is not difficult to see also that left or Marxist opinion in Finland today accepts western political democracy and intends to expand it both in the economy and labour organisations. At the same time there are serious problems in the democracies; alienation, apathy, struggling against parties, analogies drawn between exploitation in capitalism and in state taxation and so on.

In this study the analogy between capitalists and political parties serves as a structure for analysing the features of the problems in the western democracies. The study does not, however, try to prove that this interpretation is a correct way of using Marxist theory today, but to suggest that there is in all cases a contradiction between rejecting capitalism in the economy and nevertheless at the same time accepting western democracy and trying to change western economy with this model of democracy. This contradiction shows, in my opinion, how strongly the positivist world picture determines the possibilities for developing democracy. Because this situation is unconscious it is necessary to find the connections between the philosophy accepted here and the model of democracy accepted here.

The principle of the majority is another question which indicates positivism. It can be seen that majority rule as the only criterion

of democracy means Kelsen's law positivism and provides a basis for fasism. The absolutism of causal explanation patterns can be seen in the idea that the state is primary and the people are a part of this apparatus. Where Marxist theory states that man is a social being, that society is more fundamental than its members, and where this theory is misunderstood when seen in different ontological surroundings, in a positivist language-game, the Aristotelian Marxist idea of man changes unconsciously to the causal theory, where man can "be" and "be a social being" only through the state which basically "is". This is exactly the same as in positivism, where the people "are", because the atoms or basic facts "are". The dialectical ontology does not, however, rest on this kind of basis as is clearly expressed in Heidegger's fundamental ontology.

Where the state is seen as causally primary and where a positivist democracy is automatically accepted the possibilities of studying democracy are shut off. After these prejudices strongly connected with positivism it is not possible to find other paths for democracy than that of attempting to expand political democracy everywhere. This is clearly seen in the 'Yritysdemokratiakomitean mietintö' (Report of the Committee for Industrial Democracy, 1970: A 3): It can easily be seen, however, that Marx himself rejects this possibility.

Finally I am trying to explore alternatives to the positivist causal hierarchies with a dialectical hierarchy which rests on the so-called practical syllogism: on the explanation pattern used in the Aristotelian tradition. This model does not tend to any final state, to prepare the world or democracy part by part. It aims at a situation where the problems are not all solved but where the people are in terms of method able and open-minded enough to solve their problems rationally: To this ideal the authentic man is conscious that there are always questions: his duty as a human being is to try to solve them with his creative ability, "to be, what he is".

VIITTEET

1. Praktisen syllogismin kaaviosta ks. esim. von Wright 1971b tai 1971c ja Turunen 1974, 39 - 41; sen merkityksestä oikeusfilosofiassa Aarnio 1975, 110 - 155. Psykoanalyysistä hermeneuttisen tieteenotteen edustajana ks. Rauhala 1974b, Erikson 1962, 6; Haugsgjerd 1975. Haugsgjerdin käsityksissä on runsaasti epätarkkuuksia filosofian kannalta.
2. Monodin väitteeseen on tiedottomasti rakentunut kielellinen ironia: monissa kielissä, esim. Monodin omassa äidinkieleessä ranskassa, tämän-tyyppisiä sairauksia tarkoittava sana on "alienaatio", vieraantumisen omasta olemuksesta. Monet positivismia vastustavat teoriat, tunnettuimpana Marx, pitävät ihmistä sairaana, vieraantuneena, esineellistyneenä, alienaation tuloksena, jos hän kokee itsensä objektiksi, esineeksi, välineeksi eikä päämääräisesti toimivaksi olenoksi.
3. On tunnettua, ettei tämä tutkielma ole historiallisesti käyttökelpoinen Kant-tutkimus, koska Heidegger käyttää siinä Kantia omiin tarkoituksiinsa, mutta sukulaisuusväitteen kannalta onkin olennaista todeta, että hän voi käyttää Kantia muuntaen omiin tarkoituksiinsa.
4. Esimerkkinä siitä, miten pienikin epätarkkuus saa tendenssimäisen leiman, on Marxin kuuluisa uskonnon kritiikki. Iskulauseenomaisena tunnetaan väite: Uskonto on ooppiumia kansalle. Marx ei kuitenkaan sanonut näin, vaan "das Opium des Volks", kansan ooppiumi (Werke 1971, I, 488). Esim. Israel (1974, 43) sanoo kahdesti peräkkäin, toisella kerralla sanatarkaksi aiotussa sitaatissa, "ooppiumia kansalle". (Virhe on tuskin suomentajan, Tuomas Takalan, koska lause tunnetaan muutenkin tässä väärässä muodossa.) Tällaisena se saa helposti vivahteen, jonka mukaan kyseessä olisi kapitalistien tietoinen pirullinen juoni, "köyhälistölle uskottelemme, pääsette taivaaseen", ja että Marx olisi itse tarkoittanut tätä. Esim. Wileniuksen käännös (1966, 146) on korrekti ja Wilenius katsoo Marxin itse asiassa osoittavan ymmärtävää myötämie-

lisyttä ihmisiä ja heidän uskonnollisuuttaan kohtaan.

5. Vertaa Wilenius (1966, 79) tai (1967, 7): "Tutkimukseni tähtäsi alun alkaen Marxin ajattelun eräiden peruskäsitteiden ja niiden luonnonoikeudellisen taustan selvittämiseen. 'Luonnonoikeudellinen tausta' ilmeni laajemmaksi 'aristoteliseksi taustaksi'."

Luonnonoikeudellisen ajattelutavan kehityksestä ks. Kühnl (1973, 17 - 21), Aarnio (1975, 24 - 53), Tolonen (1957), Lyons (1971, 105 - 119); luonnonoikeuden ja Hegelin suhteista Manninen (1973b). Luonnonoikeudella tarkoitetaan käsitystä, jonka mukaan yhteiskunnalla on tietty luonnollinen järjestyksensä, jota ei voida säädännäisen vallan avulla määrätä millaiseksi hyvänsä. Luonnonoikeudellisina käsityksinä voidaan pitää eräitä oikeusperiaatteina tunnettuja lausumia, kuten: jokainen ihminen syntyy vapaaksi, valta kuuluu kansalle, tapa on vahvempi kuin laki, mikä ei ole oikeus ja kohtuus, ei voi olla lakikaan yms. Luonnonoikeudellisen käsityksen vastakohtana voidaan pitää voluntaristista lakikäsitystä eli ns. lakipositivismia. Luonnonoikeudellisen ajattelutavan historiassa on kuitenkin useita eri koulukuntia.

6. Marxin teorioilla ja Darwinin kehitysteorioilla näyttää olevan mielenkiintoinen teoreettinen sukulaisuus. Marx arvosti tunnetusti Darwinia ja aikoi omistaa 'Pääoman' hänelle, mutta Darwin kieltäytyi henkilökohtaisista syistä. Tämä yhteys ei kuitenkaan ole pelkkä kilpailumallin samankaltaisuus (molempia näitä teorioita voitane syyttää tämän kilpailudimension ylikorostamisesta, mutta on todennäköistä, että kummassakin tapauksessa tämä absolutisoiminen voidaan panna väärinymmärtäneiden seuraajien tiliin), vaan Darwinin teorioilla on Linnén staattista maailmankuvaa vastaan dynaaminen, kehitystä ja muuttumista korostava luonne samoin kuin marxilaisella teoriolla. (Vrt. tässä Graham 1973, 30 - 32.) Tietoteoreettisesti on kuitenkin olemassa vielä syvällisempi syy, Darwinin kehitysteorian tieteellinen luonne:

Darwinin teoria antaa kehitystä selittävän syyn, mutta se ei esitä mitään ennustusta siitä, miten lajit tulevat tulevaisuudessa kehittymään. Tämä on erittäin merkittävää, sillä positivistisen Hempel-Oppenheim-selitysmallin mukaan selityksen ja ennustuksen pitäisi olla symmetrisiä, koska selittävät luonnonlait ovat ikuisia: malli selittää, jos ilmiö on tapahtunut, malli ennustaa, jos ilmiö ei ole vielä tapahtunut. Popper on nähnyt tämän eron (1974b, 133 - 143) ja niinpä

hän joutuu väittämään, että Darwinin teoria on metafysinen tutkimusohjelma, muttei tieteellinen teoria, koska hän halua luopua H - O-selitysmallista. Näin ollen Darwinin teorian alkuperäinen tieteellinen luonne on yhä edelleen varsin arvoituksellinen ja siihen voidaan rinnastaa marxilainen teoria, koska sekään ei oikein ymmärrettyä ennusta yhteiskuntien kehittymistä tulevaisuudessa, niin yleinen kuin tällainen vulgaari käsitys onkin. Tavallisesti nämä väärinkäsitykset ovat peräisin juuri marxilaisen teorian ympärilleen saamasta kausaalista viitekehystä (Lindfors 1967, 186; Popper 1969b, 1969c).

7. Rikollisuudesta puhuessaan silloinen pääministeri Kalevi Sorsa toteasi "rikollisistakin kai sen normaalin kolmasosan olevan sosiaalidemokraatteja". Lausuma osoittaa tiettyä maltillisuutta eräässä suunnassa: omatkin ovat keskimäärin samanlaisia ihmisiä vajavaisuuksineen. Toisaalta se kuvastaa juuri sitä totalitarismia, joka sisältyy positivismin määritelmään; kaikki nähdään oman paradigman valossa, jota ei aseteta kysymyksenalaiseksi. Sellainen ajatus ei tule mieleenkään, että saattaa olla ihmisiä, ilmiöitä, joilla ei ole mitään suhdetta puoluejärjestelmään: asioita, joiden luonne vääristyy, kun ne nähdään väkisin tietyissä valossa. Tässä nimenomaan sovitetaan ilmiöt maailmankuvaan sopiviksi eikä maailmankuvaa ilmiöihin sopiviksi.

KIRJALLISUUTTA

- Aarnio, A. (1975) Laki, teko ja tavoite. Forssa: Lainopillisen yliopistolastiedekunnan kustannustoimikunta.
- Adorno, Th.W. (1973) Philosophische Terminologie. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Adorno, Th. W., u.a. (1971) Der Positivismusstreit in der deutschen Soziologie. Neuwied ja Berliini: Luchterhand.
- Agnoli, J. & Brückner, P. (1974) Die Transformation der Demokratie. Frankfurt am Main: Europäische Verlaganstalt.
- Ahmavaara, Y. (1970) Yhteiskuntatieteen kyberneettinen metodologia. 2., lisätty painos. Helsinki: Tammi.
- Alapuro, R., Alestalo, M. & Haavio-Mannila, E. (toim.) (1973) Suomalaisen sosiologian juuret. Porvoo: WSOY.
- Alenius, E. (1969) Sosialistiseen Suomeen. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Alenius, E. haastattelu Suomen Kuvalehdessä No 17/1973.
- Alenius, E. (1974) Suomalainen ratkaisu. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Anacker, U. (1974) Natur und Intersubjektivität. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Ando, T. (1971) Aristotle's Theory of Practical Cognition. Haag: Martinus Nijhoff.
- Anscombe, G.E.M. (1968) Intention. Oxford: Basil Blackwell.
- Anscombe, G.E.M. & Geach, P. (1967) Three Philosophers. Oxford: Basil Blackwell.
- Apel, K.-O. (1967) Analytic Philosophy of Language and the Geisteswissenschaften. Dordrecht: D. Reidel.
- Apel, K.-O. (1970) Wittgenstein ja Heidegger. Teoksessa J. Hintikka & L. Routila (toim.) Filosofian tila ja tulevaisuus. Tapiola: Weilin & Göös. S. 94 - 137.
- Apel, K.-O. (1973a) Transformation der Philosophie I II. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

- Apel, K.-O. (1973b) Programmatische Bemerkungen zur Idee einer 'transzendentalen Sprach-pragmatik'. Teoksessa Studia Philosophica In Honorem Sven Krohn. Turku: Turun Yliopisto. S. 11 - 35.
- Aristoteles: Aristotle XXI. (1972) Politics. Lontoo: William Heinemann Ltd.
- Ayer, A. (toim.) (1966) Logical Positivism. Toronto: Collier-Macmillan Canada Ltd.
- Barraclough, G. (1973) Oman ajan historian suuntaviivoja. Porvoo: WSOY.
- Barry, B. (1970) Political Argument. Lontoo: Routledge & Kegan Paul.
- Bayanov, B., Umansky, Y. & Shafir, M. (1968) Soviet Socialist Democracy. Moskova: Edistys.
- Bertaux, P. (1968) Ihmiskunta käännekohdassa. Porvoo: WSOY.
- Boas, G. (1972) Mitä aatehistoria on. Porvoo: WSOY.
- Borisov, A. (1971) "Vasemmisto"-radikalismi ja työväenliike. Pori: Kansankulttuuri.
- Braybrooke, O. (toim.) (1970) Philosophical Problems of the Social Sciences. New York: The Macmillan Company.
- Carnap, R. (1966) Philosophical Foundations of Physics. New York: Basic Books.
- Carr, E. (1963) Mitä historia on. Helsinki: Otava.
- Cassirer, E. (1969) Philosophie und exakte Wissenschaft. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Contemporary Philosophy in Scandinavia. (1972) Baltimore: Olson & Paul.
- Costello, K. (toim.) (1970) Elements of Political Knowledge. Moskova: Edistys.
- Dahl, R. (1971) Johdatus politiikan tutkimukseen. Helsinki: Tammi.
- Dahrendorf, R. (1969) Luokat ja luokkaristiriidat teollisessa yhteiskunnassa. Porvoo: WSOY.
- Demokratibegreppet. (1972) Falköping: Bokförlaget Prisma.
- Djilas, M. (1957) Uusi luokka. Jyväskylä: Gummerus.
- Djilas, M. (1971) Epätäydellinen yhteiskunta. Jyväskylä: Gummerus.
- Einstein, A. (1954) Ideas and Opinions. New York: Bonanza.
- Elkana, Y. (1973) Rationally and Scientific Change. Esitelmä Jyväskylässä kesällä 1973.

- Erikson, E. (1962) Lapsuus ja yhteiskunta. Jyväskylä: Gummerus.
- Erikson, E. (1966) Nuori Luther. Helsinki: Weilin & Göös.
- Eskola, A. (1962, 1967) Sosiologian tutkimusmenetelmät. Porvoo: WSOY.
- Eskola, A. (1968) Suomi sulo Pohjola. Rauma: Kirjayhtymä.
- Eskola, A. (1969) Vasen laita lavea. Tampere: Kirjayhtymä.
- Eskola, A. (1972a) Yhteisiä asioita. Vaasa: Kirjayhtymä.
- Eskola, A. (1972b) Sosiaalipsykologia. Helsinki: WSOY.
- Etzioni, A. (1971) The Active Society. New York: Free Press.
- Feyerabend, P. (1976) Kuinka olla hyvä empiristi. Teoksessa R. Tuomela & I. Patoluoto (toim.) Yhteiskuntatieteiden filosofiset perusteet I. Hämeenlinna: Gaudeamus. S. 322 - 362.
- Freud, S. (1964) Johdatus psykoanalyysiin. Jyväskylä: Gummerus.
- Fromm, E. (1971) Terve yhteiskunta. Rauma: Kirjayhtymä.
- Føllesdal, D. (1970) Fenomenologia analyttisen filosofian ja eksistentialismin siteenä. Teoksessa J. Hintikka & L. Routila (toim.) Filosofian tila ja tulevaisuus. Tapiola: Weilin & Göös. S. 30 - 44.
- Gadamer, H.-G. (1960) Wahrheit und Methode. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck).
- Gadamer, H.-G. (1967, 1972) Kleine Schriften I - III. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck).
- Galbraith, J. (1968) Uusi yhteiskunta. Rauma: Kirjayhtymä.
- Galbraith, J. (1969) Runsauden yhteiskunta. Tampere: Kirjayhtymä.
- Galbraith, J. (1974) Raha ja valta. Rauma: Kirjayhtymä.
- Garaudy, R. (1968) 20. vuosisadan marxilaisuus. Pori: Kansankulttuuri.
- Garaudy, R. (1971) Sosialismin suuri käänne. Tampere: Kirjayhtymä.
- Giddens, A. (1973) The Class Structure of the Advanced Societies. Lontoo: Hutchinson & Co Ltd.
- Gorz, A. (1971) Työväenliike ja sosialismi. Helsinki: Tammi.
- Graham, L. (1973) Science & Philosophy in the Soviet Union. Norwich: Allen Lane.
- Grene, M. (1973) Sartre. New York: New Viewpoints.
- Grene, M. (1974) The Understanding of Nature. Dordrecht: D. Reidel.
- Gronow, J. (1970) Yritysdemokratia ja taloudellinen demokratia. Poliittikka 1970 (1), 82 - 91.
- Gronow, J. & Rahkonen, K. (1974) Yhteiskuntatieteellinen toimikunta tutkimuksen painopisteistä. Sociologia 1974 (4), 235 - 237.

- Haanpää, P. (1956) Teokset II. Keuruu: Otava.
- Habermas, J. (1962) Strukturwandel der Öffentlichkeit. Berliini: Luchterhand.
- Habermas, J. (1970a) Erkenntnis und Interesse. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Habermas, J. (1970b) Technik und Wissenschaft als 'Ideologie'. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Habermas, J. (1973a) Erkenntnis und Intresse. Mit einem neuen Nachwort. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Habermas, J. (1973b) Legitimationsprobleme im Spätkapitalismus. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Habermas, J. & Luhmann, N. (1971) Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Hakalehto, I. (toim.) (1970) J. K. Paasikivi Suomen politiikassa. Helsinki: Otava.
- Haugsgjerd, S. (1975) Psykiatria ja yhteiskunta. Tapiola: Weilin & Göös.
- Heer, F. (1957) Europäische Geistesgeschichte. Berliini: Kohlhammer.
- Heidegger, M. (1967) Sein und Zeit. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Helander, V. (toim.) (1971) Vennamolaisuus populistisena joukkoliikkeenä. Hämeenlinna.
- Helenius, R. (1975) De ofrånkomliga realiteternas lag - en elitteoretisk hypotes. Meddelanden från Ekonomiskosocialvetenskapliga Institutionen vid Svenska Handelshögskolan, Helsingfors. No 39.
- Hempel, G. (1966) Philosophy of Natural Science. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- von Hentig, H. (1975) Die Sache und die Demokratie. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Hegel, G. (1970) Werke in 20 Bänden. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Hilpinen, R. (1969) Runsauden periaate ja Jumalan mahdollisuudet. Ajatus XXXI, s. 93 - 116.
- Hintikka, J. (1969) Tieto on valtaa. Porvoo: WSOY.
- Hintikka, J. (1970a) Yhteiskunta- ja käyttäytymistieteiden metodinen tila. Teoksessa J. Hintikka & L. Routila (toim.) Filosofian tila ja tulevaisuus. Tapiola: Weilin & Göös. S. 175 - 185.

- Hintikka, J. (1970b) Filosofian looginen välineistö. Teoksessa J. Hintikka & L. Routila (toim.) Filosofian tila ja tulevaisuus. Tapiola: Weilin & Göös. S. 195 - 229.
- Hintikka, J. (1972) Valtasuhteet, määräenemmistösäännöt ja parlamentarismin luonne. Aika 1972 (8), 406 - 411.
- Hintikka, J. (1973) Logic, language-games and Information. Oxford: Oxford University Press.
- Hintikka, J. (1974) Knowledge and the Known. Dordrecht: D. Reidel.
- Hintikka, J. & Remes, U. (1974) The Method of Analysis. Dordrecht: D. Reidel.
- Hintikka, J. & Routila, L. (toim.) (1970) Filosofian tila ja tulevaisuus. Tapiola: Weilin & Göös.
- Husserl, E. (1971) Philosophie als Strenge Wissenschaft. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Hämäläinen, O. (1975) Turun epäonnistunut laitosratkaisu. Psykologia 1975 (2-3), 83 - 84.
- Israel, J. (1974) Vieraantumisen. Helsinki: Tammi.
- Itkonen, E. (1974) Linguistics and Metascience. Kokenmäki: Societas Philosophica Et Pahenomenologica Finlandiae.
- Jansson, J.-M. (1970) Politiikan teoria. Helsinki: Tammi.
- Jantsch, E. (toim.) (1969) Perspectives of Planning. Pariisi: OECD.
- Juntunen, M. (1975) artikkeli Helsingin Sanomissa 6.7.1975.
- Jyränki, A. (1973) Perustuslaki ja yhteiskunnan muutos. Helsinki: Tammi.
- Kalela, J. (1972) Historian tutkimusprosessi. Helsinki: Gaudeamus.
- Kant, I. (1968) Kritik der reinen Vernunft. Stuttgart: Reclam.
- Kant, I. (1965) Prolegomena zu einer jeden künftigen Metaphysik. Berliini: Felix Meiner Verlag.
- Kastari, P. (1969) Valtiojärjestyksemme oikeudelliset perusteet. Porvoo: WSOY.
- Kekkonen, U. (Pekka Peitsi) (1961) Tässä sitä ollaan. Helsinki: Tammi.
- Kekkonen, U. (1972) Demokratia ja perusoikeudet. Tapiola: Weilin & Göös.
- Kelsen, H. (1960) Hauptprobleme der Staatsrechtslehre. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck).
- Kolakowski, L. (1969) The Alienation of Reason. New York: Anchor Books.
- Kopnin, P. (1975) Dialektiikka, logiikka, tiede. Moskova: Edistys.

- Krohn, S. (1949, 1950) Der logische Empirismus I - II. Turku: Turun Yliopiston julkaisuja.
- Krohn, S. (1967) Totuus, arvo ja ihminen. Porvoo: WSOY.
- Ksenofon, (1960) Sokrates. Keuruu: Otava.
- Kuhn, Th. (1968) The Structure of Scientific Revolutions. Chicago: The University of Chicago Press.
- Kühnl, R. (1973) Liberalismista fasismiin. Jyväskylä: Gummerus.
- Laakso, M. (1973) Määräenemmistösäännökset ja eduskuntapuolueiden voimasuhteet. Politiikka 1973 (1), 3 - 14.
- Laakso, M. (1974a) Eduskunnan päätössääntöjärjestelmä ja sen muuttaminen: analyttinen tarkastelu. Politiikka 1974 (1), 20 - 42.
- Laakso, M. (1974b) Eduskuntavaalien oikeudenmukaisuus: koalitioteoreettisia näkökohtia. Politiikka 1974 (4), 292 - 310.
- Lagerspetz, Kari (1966) Eläin ja kone. Porvoo: WSOY.
- Lagerspetz, Kirsti (1974) Onko psykologiaan nykyisin kohdistettu kriittikki oikeutettua? Psykologia 1974 (1), 3 - 10.
- Lampinen, O. (1975) Korkeakoulujen tutkimuksen suunnittelun tavoitteet. Alustus Opetusministeriön järjestämässä neuvottelukokouksessa Vuorannassa 23. - 24.4.1975.
- Lenin, V. (1946) Valtio ja vallankumous. Petroskoi: Karjalais-Suomalaisen SNT:n Valtion kustannusliike.
- Lenin, V. (1971) Materialismi ja empiriokritisismi. Moskova: Edistys.
- Lenin, V. Filosofian vihkot. Kottujen teosten osa no. 38. Moskova: Edistys. (ei painovuotta)
- Lenin, V. Utopistisesta ja tieteellisestä sosialismista. Moskova: Edistys. (ei painovuotta)
- Leontjev, A. (1975) Toiminnan ongelma psykologiassa. Psykologia 1975 (2-3), 3 - 21.
- Lindfors, P. (1967) Marxilaisuus ja tiede. Lahti: Kustannus Oy Kirjamaailma.
- Lomov, B. (1975) Systemisestä lähestymistavasta psykologiassa. Psykologia 1975 (4), 10 - 25.
- Lukacs, G. (1972a) Lenin. Helsinki: Tammi.
- Lukacs, G. (1972b) Ontologie-Marx. Darmstadt: Luchterhand.
- Lyons, D. (1971) The Internal Morality of Law. Teoksessa Proceedings of The Aristotelian Society. Volume LXXI. Lontoo: Methuen

& Co. Ltd. S. 105 - 119.

- Manninen, J. (1972) Selvennystä Engelsin käsitteisiin ja myöhempiinkin. Sosiologia 1972 (2), 79 - 82.
- Manninen, J. (1973a) Funktioiden edustus korporativismia, ei demokratiaa. Sosiologia 1973 (2), 75 - 78.
- Manninen, J. (1973b) Erilaiset 'valtion' käsitteet Hegelillä. Sosiologia 1973 (4), 75 - 78.
- Manninen, J. (1975) Dialektinen metodi ja sen 'järkevä ydin' I - II, Sosiologia 1975 (1), 23 - 31 ja (2), 72 - 90.
- Markovic, M. (1969a) Dialektik der Praxis. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Markovic, M. (1969b) The Problem of Truth. Teoksessa Boston Studies in The Philosophy of Science V. Dordrecht: D. Reidel. S. 341 - 362.
- Markovic, M. (1969c) Marx and Critical Scientific Thought. Teoksessa Marx and Contemporary Scientific Thought. Haag: Mouton.
- Marx, K. (1960 - 1971) Werke, Schriften. Stuttgart: Cotta.
- Marx, K. Taloudellisuus-filosofiset käsikirjauitukset 1844. Moskova: Edistys. (ei painovuotta)
- Marx, K. (1970) Kansantaloustieteen arvostelua. Pori: Kansankulttuuri.
- Marx, K. (1971) Pariisin kommuuni. Pori: Kansankulttuuri.
- Marx, K. (1975) 'Grundrissen' johdanto. Pori: Kansankulttuuri.
- Marx and Contemporary Scientific Thought. (1969) Haag: Mouton.
- Monod, J. (1973) Sattuma ja välttämättömyys. Porvoo: WSOY.
- Motchane, D. (1975) Sosialismin avaimet. Helsinki: Tammi.
- Nagel, E. (1968) The Structure of Science. Lontoo: Routledge and Kegan Paul.
- Narski, I. (1967) Positivismus in Vergangenheit und Gegenwart. Berliini: Dietz Verlag.
- Niiniluoto, I. (1973) Etsimisen ja löytämisen kielipelit. Parnasso 1973 (4), 219 - 228.
- Nurmi, H. (1972) Vertailevan politiikan tutkimuksen metodologisista varlinnoista. Politiikka 1972 (1), 3 - 32.
- Ortega y Gasset, J. (1963) Massojen kapina. Helsinki: Otava.
- Ozbekhan, H. (1969) Toward a General Theory of Planning. Teoksessa E. Jantsch (toim.) Perspectives of Planning. Pariisi: OECD, S. 45 - 155.

- Palmer, R. (1969) Hermeneutics. Evanston: Northwestern University Press.
- Parjanen, M. (toim.) (1970) Yritysdemokratia - demokratian yritys. Tampere: Kirjayhtymä.
- Partanen, J. (1972) Demokratia ja tasa-arvoisuus suomalaisessa yhteiskunnassa: Ehdotus tutkimushankkeeksi nimeltä TANDEM. Politiikka 1972 (4), 321 - 345.
- Patoluoto, I. (1972) Sosiaali-indikaattorit: operationalistista arvo-filosofiaa. Sosiologia 1972 (2), 135 - 139.
- Patoluoto, I. (1973) Valtiollista tietoa elämisen laadusta. Yhteiskuntasuunnittelu 1973 (1), 49 - 51.
- Perfiljev, M. Neuvostodemokratia ja porvarillinen "sovetologia". Moskova: Edistys. (ei painovuotta)
- Petrovic, G. (1967) Marx in the Midtwentieth Century. New York: Doubleday & Company, Inc.
- Pietilä, V. (1973) Vaali-ilmoittelu ja vaalimenestys. Politiikka 1973 (3), 168 - 198.
- Plehanov, G. (1972) Monistisen historiankäsitteksen kehityksestä. Moskova: Edistys.
- Popper, Karl sir (1968) The Logic of Scientific Discovery. Lontoo: Hutchinson of London.
- Popper, Karl sir (1969a) Conjectures and Refutations. Lontoo: Routledge & Kegan Paul.
- Popper, Karl sir (1969b) The Open Society and Its Enemies. Lontoo: Routledge & Kegan Paul.
- Popper, Karl sir (1969c) The Poverty of Historicism. Lontoo: Routledge & Kegan Paul.
- Popper, Karl sir (1970) Kommentti Hintikan esityksen suhteen. Teoksessa W. Yourgrau & A. Breck (toim.) (1970) Physics, Logic, and History. New York: Plenum Press. S. 169 - 170.
- Popper, Karl sir (1974a) Avoin yhteiskunta ja sen viholliset. Keuruu: Otava.
- Popper, Karl sir (1974b) The Philosophy of Karl Popper. Teoksessa P. Schilpp (toim.) (1974) The Library of Living Philosophers. La Salle: Open Court.

- Proceedings of the Aristotelian Society. (1971) Volume LXXI. Lontoo: Methuen & Co. Ltd.
- Radnitzky, G. (1970) Contemporary Schools of Metascience. Lund: Akademiförlaget.
- Rainio, K. (1968) Valta ja vallan käyttö. Porvoo: WSOY.
- Raiski, S. (1975) Laitosjakokysymys ja maamme tiedeorganisaation kehitystendenssit. Sociologia 1975 (3-4), 148 - 150.
- Rauhala, L. (1974a) Hermeneutiikka ja ns. sosiaalitieteet. Kanava 1974 (2), 93 - 98.
- Rauhala, L. (1974b) Psyykinen häiriö ja psykoterapia filosofisen analyysin valossa. Tapiola: Weilin & Göös.
- Raumolin, J. (1974) Valtiosääntöuudistus, puolueet ja politiikan tutkimus. Politiikka 1974 (2), 126 - 141.
- Rautee, E. (1971) Marxilainen näkökulma. Yhteiskuntasuunnittelu 1971 (3), 11 - 12.
- Reenpää, Y. (1974) Ajateltua ja koettua. Keuruu: Otava.
- Rieppula, E. (1972) Paavo Kastarin kirjan 'Kansalaisvapauksien perustuslain turva' arvostelu. Politiikka 1972 (4), 378 - 380.
- Routila, L. (1970a) Über Zeichen, Sinn und Bedeutung. Turku: Institutum Philosophicum Universitatis Turkuensis.
- Routila, L. (1970b) Husserl ja Heidegger. Teoksessa J. Hintikka & L. Routila (toim.) Filosofian tila ja tulevaisuus. Tapiola: Weilin & Göös.
- Routila, L. (1971) Johdatusta hermeneuttiseen tieteenfilosofiaan. Turku: Filosofian laitos (moniste).
- Routila, L. (1973) Zum Problem der Philosophischen Geschichte der Philosophie. Ajatus XXXV, 21 - 48.
- Russell, B. (1948) Human Knowledge. New York: Simon and Schuster.
- Sahnazarov, G. (1974) Sosialistinen demokratia. Moskova: Edistys.
- Salomaa, J. (1960) Immanuel Kant. Porvoo: WSOY.
- Schwan, A. & Schwan, G. (1974) Sozialdemokratie und Marxismus. Hampuri: Hoffman und Kampe.
- Schwarz, G. (1972) Mitä Jeesus todella sanoi. Porvoo: WSOY.
- Schweitzer, A. (1963) Piirteitä elämästäni ja ajattelustani. Porvoo: WSOY.
- Servan-Schreiber, J.-L. (1975) Ihmiskasvoinen yritys. Porvoo: WSOY.

- Sipponen, K. (1974) Yhteiskunta ja liike-elämä - kymmenen teesiä. Kanava 1974 (9), 519 - 522.
- Skinner, B. (1974) Mikä ihmistä ohjaa. Porvoo: WSOY.
- Slagstad, R. (1972) Borgerlig etter proletär demokrati. Teoksessa Demokratibegreppet. Falköping: Bokförlaget Prisma. S. 71 - 87.
- Stegmüller, W. (1968) Das Wahrheitsproblem und die Idee der Semantik. Wien: Springer-Verlag.
- Stegmüller, W. (1969) Probleme und Resultate der Wissenschaftstheorie und Analytischen Philosophie I - V. Berliini: Springer-Verlag.
- Stenius, E. (1964) Wittgenstein's Tractatus. Oxford: Basil Blackwell.
- Stenius, E. (1970) Wittgensteinin 'puhtaan kielen kritiikki'. Teoksessa J. Hintikka & L. Routila (toim.) Filosofian tila ja tulevaisuus. Tapiola: Weilin & Göös S. 45 - 58.
- Studia Philosophica In Honorem Sven Krohn.(1973) Turku: Turun Yliopisto.
- Susiluoto, I. (1973) Historia ja yhteiskuntatieteet Neuvostoliitossa. Politiikka 1973 (1), 35 - 42.
- Sänkiaho, R. (1973a) Vastaus Nyholmille. Politiikka 1973 (1), 56 - 59.
- Sänkiaho, R. (1973b) Poliittisen ekologian teorianmuodostuksen mahdollisuuksista. Politiikka 1973 (4), 302 - 320.
- Tenkku, J. (1967a) Kantilainen Marx. Suomalainen Suomi 1967 (6), 284 - 292.
- Tenkku, J. (1967b) Vieraantumisen käsite Marxilla. Valvoja 1967 (6).
- Tenkku, J. (1973) Ideologia ja filosofia. Kanava 1973 (4), 216 - 219.
- Toiviainen, S. (1973) Pääoman logiikka ja marxilainen sosiologia. Sosiologia 1973 (4), 191 - 196.
- Tolonen, J. (1975) Oikeustieteen näkemys valtiosta. Politiikka 1975 (1), 49 - 56.
- Tuomela, R. & Patoluoto, I. (toim.) (1976) Yhteiskuntatieteiden filosofiset perusteet I. Hämeenlinna: Gaudeamus.
- Turunen, K. (1974) Filosofian metodisesta merkityksestä. Jyväskylä: Jyväskylän Yliopiston Filosofian laitos. (Moniste)
- Valtiosääntökomitean välimietintö. Komiteamietintö 1974: 27. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

- Wartenberg, G. (1971) Logischer Sozialismus. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
Viestintäpoliittisen komitean osamietinnöt I - V. Komiteamietinnöt 1973:
 91 I ja 148 II; 1974: 18, 42 ja 79. Helsinki 1973 ja 1974:
 Valtion painatuskeskus.
- Wilenius, R. (1966) Marx ennen Marxia. Helsinki: Weilin & Göös.
- Wilenius, R. (1967) Filosofia ja politiikka. Rauma: Tammi.
- Wilenius, R. (1970) Uudesta yhteiskuntatieteiden ja politiikan filo-
 sofiaasta. Teoksessa J. Hintikka & L. Routila (toim.) Filo-
 sofian tila ja tulevaisuus. Tapiola: Weilin & Göös.
- Wilenius, R. (1972) Tietoisuus ja yhteiskunta. Jyväskylä: Gummerus.
- Wilenius, R. (1975) Kasvatuksen ehdot. Jyväskylä: Gummerus.
- Winch, P. (1970) The Idea of a Social Science and Its Relation to
 Philosophy. Lontoo: Routledge and Kegan Paul.
- Wittgenstein, L. (1963 - 1974) Schriften von Ludwig Wittgenstein.
 Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Vorländer, K. (1965) Sosialististen aatteiden historia. Helsinki:
 Tammi.
- Vranicki, P. (1972, 1974) Geschichte des Marxismus I - II. Frankfurt
 am Main: Suhrkamp.
- Wright, G. von (1968) Logiikka, filosofia ja kieli. Helsinki: Otava.
- Wright, G. von (1970a) Tilanne filosofiassa. Teoksessa J. Hintikka &
 L. Routila (toim.) Filosofian tila ja tulevaisuus. Tapiola:
 Weilin & Göös. S. 9 - 29.
- Wright, G. von (1970b) Tieteen filosofian kaksi perinnettä. Helsinki:
 Helsingin Yliopiston Filosofian laitoksen julkaisuja. No 1,
 1970.
- Wright, G. von (1971a) Explanation und Understanding. Lontoo: Routledge
 & Kegan Paul.
- Wright, G. von (1971b) On So-called Practical Inference. Esitelmä Hel-
 singissä 27.3.1971. (Moniste)
- Väänänen, P. (1973) Tavoitteen muodostus järjestelmän ohjausmekanismi-
 na. Yhteiskuntasuunnittelu 1973 (4), 2 - 6.
- Yourgrau, W. & Breck, A. (toim.) (1970) Physics, Logic, and History.
 New York: Plenum Press.
- Yritysdemokratiakomitean mietintö. Komiteamietintö 1970: A 3. Helsinki:
 Valtion painatuskeskus.
- Zaporozhets, A. (1974) Esikoulukasvatus Neuvostoliitossa. Psykologia
 1974 (5-6), 125 - 135.